BIBLIOTECA PENTRU TOȚI

V. G. COROLENCO

MUZICANTUL ORB

Traducere de
AL. PHILIPPIDE ȘI ISABELLA DUMBRAVĂ

1953

EDITURA A.R.L.U.S. — „CARTEA RUSĂ"
ȘI
EDITURA DE STAT PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ

DIN PARTEA AUTORULUI

(Prefață la ediția a șasea [1])

Îmi dau seama că revizuirea și completarea unei povestiri care a fost reeditată de câteva ori este un fapt neobișnuit și necesită anumite lămuriri. Tema psihologică fundamentală a acestui studiu o constituie năzuința instinctivă, organică, spre lumină. Din această temă decurge criza sufletească a eroului meu, precum și dezlegarea ei. Atât în observații critice verbale, cât și în cele scrise, mi s'a făcut adesea o obiecție care la prima vedere părea întemeiată: după părerea unora această năzuință nu există la orbi din naștere, care n'au văzut niciodată lumina zilei și prin urmare nu pot să simtă lipsa unui lucru pe care nu-l cunosc. Această concluzie nu mi se pare justă; noi n'am zburat niciodată ca păsările și totuși știm că adolescenții și copiii au deseori în visurile lor senzația zborului. Trebuie să recunosc însă că această temă a intrat în lucrarea mea a priori, că ea mi-a fost sugerată numai de imaginație. Abia câțiva ani mai târziu, după ce studiul a fost publicat în volum, o împrejurare fericită

---

1) La această ediție autorul a făcut însemnate adăugiri. (N. red. ruse.)

mi-a dat posibilitatea, într'o călătorie, să mă documentez. Tipurile celor doi clopotari (al celui orb şi al celui născut orb) pe care cititorul îi va găsi în capitolul VI, deosebirea între stările lor sufleteşti, scena cu copiii, spusele lui Egor în legătură cu visele — toate acestea le-am observat direct şi le-am însemnat în carnetul meu, în turnul clopotniţei schitului Sarov din eparhia Tambov, unde cei doi clopotari orbi îi mai căluzesc poate şi azi pe vizitatori. De atunci acest episod — hotărîtor, după părerea mea, în problema dată — mi-a apăsat conştiinţa de fiecare dată când se reedita lucrarea, şi numai faptul că e foarte greu să revii asupra unei teme vechi, m'a împiedicat să-l introduc mai demult. La această ediţie, el a alcătuit partea esenţială a completărilor ; celelalte au apărut ca o urmare : de vreme ce am atins tema cea veche, nu m'am putut mărgini să introduc în mod mecanic un episod, şi închipuirea, odată pornită pe vechiul făgaş, a exercitat o anumită înrâurire şi asupra restului operei.

25 Februarie 1898

CAPITOLUL INTÂI

I

Copilul venise pe lume în toiul nopţii, într'o familie bogată din regiunea de sud-vest a ţării. Tânăra mamă era cufundată într'o adâncă toropeală, dar, în clipa când în odaie răsună primul scâncet al noului născut, un scâncet slab şi tânguitor, ea începu să se zbată cu ochii închişi în patul ei. Buzele ei şopteau ceva, iar obrazul palid, cu trăsături gingaşe, aproape copilăreşti, făcu o schimă de suferinţă şi de nerăbdare, ca faţa unui copil râzgâiat care trece printr'o durere neobişnuită.

Moaşa îşi apropie urechea de buzele care şopteau încetişor.

— Dece... dece aşa ? — întrebă bolnava cu glasul stins.

Moaşa nu înţelese întrebarea. Copilul scânci din nou. O suferinţă ascuţită se oglindi pe chipul bolnavei şi o lacrimă mare i se prelinse din ochii închişi.

— Dece, dece ? — şopteau mereu buzele ei.

De data aceasta moaşa înţelese întrebarea şi răspunse liniştită :

— Întrebaţi dece plânge copilul ? Aşa e întotdeauna, liniştiţi-vă.

Dar mama nu se putea linişti. Tresărea la fiecare scâncet al copilului şi întreba mereu, nerăbdătoare şi supărată :

— Dece... dece... atât de îngrozitor ?

Moaşa însă nu putea deslui nimic neobişnuit în plânsul copilului ; vedea că mama e cufundată într'o uşoară toropeală, că vorbeşte în neştire şi, crezând că aiurează, o lăsă şi se îngriji de copil.

Tânăra mamă tăcu şi numai din când în când o suferinţă grea, care nu se putea revărsa în mişcări sau cuvinte, îi storcea din ochi lacrimi mari, ce se strecurau printre genele dese şi i se prelingeau pe obrajii palizi, ca de marmoră.

Poate că inima mamei simţise că, odată cu noul născut, venise pe lume o durere întunecată, fără sfârşit, care plutea deasupra leagănului ca să însoţească până la mormânt noua făptură omenească.

Poate că totul n'a fost decât un joc al delirului ; fapt este că pruncul se născuse orb.

II

La început, nimeni nu-şi dădu seamă de aceasta. Băiatul avea acea privire turbure şi împăienjenită pe care o au toţi copii nou născuţi, până la o anumită vârstă. Zilele se scurgeau, viaţa fiinţei venită de curând pe lume număra acum câteva săptămâni. Ochii i se limpeziră, vălul turbure dispăru, pupila se formă. Dar pruncul nu-şi întorcea capul ca să urmărească raza de lumină care pătrundea în odaie odată cu ciripitul vesel al păsărelelor şi foşnetul fagilor verzi, care se legănau în faţa ferestrelor, în grădina bogată în copaci a conacului. Intrmată după boală, mama a fost cea dintâi care şi-a dat seama cu nelinişte de expresia ciudată de pe chipul copilului, care stătea tot timpul nemişcat şi avea o faţă prea gravă pentru vârsta lui.

Tânăra femeie se uita ca o furturică speriată la cei dimprejur şi întreba :

— Spuneţi-mi, dece e aşa ?

— Cum ? — întrebau ceilalţi cu nepăsare. — Nu se deosebeşte cu nimic de alţi copii de vârsta lui.

— Uitaţi-vă cât de ciudat caută ceva cu mâinile...

— Copilul nu-şi poate coordona încă mişcarea mâinilor cu impresiile vizuale, — răspunse doctorul.

— Dar dece priveşte într'o singură direcţie ?... E... orb ? — izbucni deodată din pieptul mamei dezlegarea înfiorătoare ciudăţeniei copilului, şi nimeni nu o putu linişti.

Medicul luă copilul în braţe, îl întoarse repede spre lumină, îi cercetă ochii. Îşi pierdu parcă din siguranţă şi, după ce rosti câteva fraze fără însemnătate, plecă, făgăduind să vină peste două zile.

Mama plângea şi se zbătea ca o pasăre rănită ; îşi strângea copilul la piept, dar ochii băiatului păstrau aceeaş privire fixă şi aspră.

Doctorul veni după două zile cu un oftalmoscop. Aprinse o lumânare, îi cercetă pupila şi, în cele din urmă, spuse stingherit :

— Din nefericire, doamnă, n'aţi greşit... Copilul e într'adevăr orb, orb fără nicio nădejde de scăpare...

Mama primi vestea cu o tristă resemnare.

— Am ştiut demult, — rosti ea încet.

III

Familia în mijlocul căreia venise pe lume copilul orb nu era numeroasă. Afară de cei amintiţi, mai era tatăl copilului şi „unchiul Maxim", după cum îi ziceau toţi ai casei şi chiar străinii. Tatăl semăna cu toţi moşierii din regiunea de sud-vest a ţării : potolit, poate chiar bun, ştia să-i supravegheze pe argaţi, şi plăcerea lui cea mai mare era să clădească şi să reclădească mori. Această îndeletnicire îi lua aproape tot timpul şi glasul lui nu răsuna în casă decât la anumite ceasuri ale zilei, în timpul prânzului, al gustării de dimineaţă

și al altor evenimente asemănătoare. Cu acest prilej rostea mereu una și aceeaș frază: „Ești sănătoasă, porumbița mea?“ Apoi se așeza la masă și nu mai scotea nicio vorbă; numai din când în când mai spunea câte ceva în legătură cu valțurile de stejar și roțile dințate. Firește, existența lui simplă și pașnică nu putea să aibă prea mare înrâurire asupra structurii sufletești a copilului. In schimb, unchiul Maxim era cu totul alt soi de om. Cu vreo zece ani înainte de cele povestite acum, unchiul Maxim era cunoscut nu numai prin împrejurimile moșiei lui, dar și la Chiev la „Contracti“ [1]), ca cel mai primejdios zurbagiu. Toată lumea era uimită de faptul că pania [2]) Popelscaia, născută Iațenco, dintr'o familie atât de onorabilă, din toate punctele de vedere, avea un frate cu purtări atât de rușinoase. Nimeni nu știa cum să se mai poarte cu el și cum să-i intre în voie. Răspundea cu obrăznicii la amabilitățile panilor, iar țăranilor le ierta și nesupunerea, și mojiciile, pentru care cel mai pașnic „șleahtic“ [3]) l-ar fi luat numaidecât la palme. In sfârșit, spre marea bucurie a tuturor oamenilor bine crescuți, unchiul Maxim s'a înfuriat, nu se știe din ce pricină pe Austriaci și a plecat în Italia: acolo s'a înhăițat cu un alt zurbagiu, eretic de aceeaș teapă — Garibaldi, care, după cum povestea cu groază panii moșieri, se înfrățise cu satana și nici măcar de papa nu se sinchisea. Procedând astfel, Maxim își pierduse, firește, pentru vecii vecilor sufletul său neastâmpărat și schizmatic, în schimb la „Contracti“ erau mai puține scandaluri și multe mame nobile încetară de a se mai neliniști pentru soarta fiilor lor.

1) *„Contracti“* — denumirea pe care o dau localnicii iarmarocului din Chiev, renumit pe vremuri. (N. red. ruse)

2) In limba poloneză *pan* înseamnă domn; *pani* — doamnă; *paniluca* — domnișoară; *panâci* — conaș. (N. trad.)

3) *Șleahtic* — nobil polonez. (N. trad.)

Se vede însă că și Austriacii se înfuriaseră serios pe unchiul Maxim. Cel puțin în „Curierca“ — ziarul îndrăgit de multă vreme de panii moșieri — la știri externe, printre cei mai aprigi adepți ai lui Garibaldi era pomenit uneori și numele lui Maxim, până ce într'o zi, tot din „Curierca“, panii aflară că Maxim a căzut pe câmpul de luptă împreună cu calul lui. Austriacii, care nutreau se vede demult ură împotriva volânezului îndrăcit (după părerea compatrioților lui Maxim, Garibaldi se menținea aproape numai datorită lui), scoși din fire, îl făcură bucățele.

— Maxim a sfârșit prost, — au zis panii, și au pus acest fapt în seama sfântului Petru care își apărase în felul acesta locțiitorul. Maxim era socotit mort.

Săbiile austriace însă n'au fost în stare să izgonească din Maxim sufletul lui încăpățânat și el a rămas teafăr, deși într'un înveliș cam ciopârțit. Zurbagii lui Garibaldi îl scoaseră din foc pe destoinicul lor tovarăș, îl duseră într'un spital, iar peste câțiva ani, Maxim sosi pe neașteptate în casa surorii lui și rămase acolo.

Nu-i mai ardea de dueluri. Piciorul drept îi fusese tăiat și deaceea mergea în cârjă, iar mâna stângă, rănită și ea, nu mai era bună decât ca să se sprijine cu chiu cu vai pe băț. Dealtfel Maxim se făcuse mult mai serios, se potolise, și numai uneori limba lui tăioasă se punea în mișcare, cu aceeaș siguranță ca și sabia lui pe vremuri. Nu se mai ducea la „Contracti“, îl vedeai rar în societate și cea mai mare parte a timpului și-o petrecea în biblioteca sa, citind cărți despre care nimeni nu știa nimic; se vorbea însă c'ar fi cărți cu totul nelegiuite. Uneori scria câte ceva, dar, cum lucrările lui nu erau niciodată publicate în „Curierca“, nimeni nu le lua în seamă.

Pe vremea când în conac se ivi și începu să crească o ființă nouă, apărură primele fire argintii în părul tuns scurt al unchiului Maxim. Era nevoit să umble tot timpul în cârjă și deaceea umerii i se ridicaseră,

iar trupul lui ajunsese să fie pătrat. Înfățișarea sa posacă și ciudată, sprâncenele lui încruntate, zgomotul cârjelor și rotocoalele de fum de care se înconjura, ținând mereu pipa în gură — toate acestea îi speriau pe străini, și numai oamenii din preajma invalidului știau că în trupul lui schilod bate o inimă înflăcărată și bună, iar în capul lui mare, pătrat, cu păr țepos și des, lucrează o minte veșnic frământată.

Dar nici oamenii cei mai apropiați nu știau ce problemă îl frământă. Îl vedeau uneori șezând nemișcat ceasuri întregi, înconjurat de un fum albastru, cu privirea încețoșată, posac, cu sprâncenele încruntate. Luptătorul schilod se gândea că viața este o luptă și că invalizii nu-și au locul pe lumea asta. Se gândea că iese pentru totdeauna din rândurile luptătorilor și că împovărează degeaba *livretul de ordinar* [1]; i se părea că e un cavaler pe care viața l-a azvârlit din șea și l-a culcat la pământ. Nu e oare o lașitate să te zvârcolești în colb ca o râmă strivită? Nu e oare o lașitate să te agăți de scările șeii învingătorului, cerșindu-i rămășițele umile ale propriei tale existențe?

In vreme ce unchiul Maxim cântărea cu o rece bărbăție acest gând arzător, socotind și punând în cumpănă tot ce era *pro* și *contra*, în fața ochilor lui se ivi o ființă nouă căreia soarta îi hărăzise să vină infirmă pe lume. La început, unchiul Maxim nu luă deloc în seamă copilul orb; apoi, ciudata asemănare între soarta băiatului și propria lui soartă îi trezi interesul.

— Hm... da, — rosti el într'o zi gânditor, privindu-l piezîș pe băiețel, — copilașul acesta e și el un invalid. Dacă am putea fi puși laolaltă, poate că din noi doi, ar ieși un biet omuleț.

De atunci privirea i se opri tot mai des asupra băiatului.

1) *Livretul de ordinar* — expresie militară, prin care se înțelege bonul care însumează toate cheltuielile zilnice de întreținere a unei unități militare. (N. trad.)

IV

Copilul se născuse orb. Cine purta vina acestei nenorociri? Nimeni! Nu numai că nu putea fi vorba de „reavoința" cuiva, dar până și cauza nenorocirii era ascunsă în adâncul proceselor tainice și complicate ale vieții. Cu toate acestea mama, ori de câte ori se uita la copilul ei orb, simțea că i se strângea inima de durere. Firește, ea suferea ca mamă; boala copilului se răsfrângea și asupra ei și era chinuită de presimțirea întunecată a viitorului nenorocit care-l aștepta pe copil, dar pe lângă toate, în adâncul sufletului tinerei femei, sălășluia gândul dureros că acei care i-au dat viață ar putea să poarte în ei „groaznica *virtualitate*" — *pricina* acestei nenorociri... Atât și a fost destul ca mica ființă, cu ochi minunați dar lipsiți de lumină, să ajungă centrul preocupărilor familiei, un despot inconștient, toate lucrurile din casă fiind supuse celor mai mici capricii ale lui.

Cine știe ce fel de om ar fi ieșit din băiatul pe care nenorocirea îl predispunea la răutate și în care întreaga atmosferă a casei tindea să dezvolte egoismul, — dacă soarta ciudată și săbiile Austriacilor nu l-ar fi silit pe unchiul Maxim să se stabilească în casa surorii lui.

Treptat, pe nesimțite, prezența copilului orb dădu o nouă întorsătură gândurilor ostașului schilod. Ca și înainte, el ședea ceasuri la șir cu pipa în gură, dar în ochii lui — în locul durerii adânci și năbușite — era expresia concentrată a unui observator care urmărește un anumit fenomen. Și cu cât se uita la copil cu mai multă luare aminte, cu atât mai des i se încruntau sprâncenele stufoase și cu atât pufăia mai tare din lulea. In sfârșit, într'o bună zi se hotărî să intervină:

— Băiatul acesta, — spuse el, scoțând rotocoale de fum, — va fi mult mai nenorocit ca mine. Mai bine nu s'ar fi născut.

Tânăra femeie își plecă capul în piept și o lacrimă îi căzu pe lucrul de mână.

— E o cruzime să-mi spui asta, Max, — zise ea încet, — și mai ales să-mi spui asta fără niciun rost...

— Nu spun decât adevărul, — răspunse Maxim, — Mie îmi lipsește un picior și o mână, dar am ochi. Copilașul nu are ochi, iar cu timpul nu va avea nici mâini, nici picioare, nici voință...

— Dece ?

— Trebuie să mă înțelegi, Anna, — urmă invalidul cu glas mai blând. — Nu ți-aș fi spus degeaba lucruri atât de crude. Băiatul are o structură nervoasă foarte fină. Deocamdată el ar avea putință să-și dezvolte celelalte însușiri în așa măsură, încât să compenseze, cel puțin în parte, lipsa vederii. Pentru asta însă e nevoie de exercițiu, și exercițiul se naște numai din necesitate. Grija prostească ce i se poartă, înlăturând necesitatea oricărei sforțări, îl lipsește de orice putință de a-și crea o viață mai plină.

Mama, fiind o femeie inteligentă, știu să-și învingă pornirea instinctivă care o făcea să se repeadă ca scoasă din minți la copil ori de câte ori îi auzea scâncetul. La câteva luni după această convorbire, băiatul se târa nestingherit și repede prin încăperi, încordându-și auzul la orice sunet și pipăind cu o vioiciune, neobișnuită la alți copii, obiectele care îi cădeau în mână.

V

Învăță repede să-și cunoască mama după mers, după fosnetul rochiei și după cine știe ce alte indicii accesibile numai lui și de nepătruns pentru ceilalți : oricâtă lume s'ar fi aflat în odaie și oricum s'ar fi mișcat, băiatul se îndrepta totdeauna fără greș înspre maică-sa. Își dădea seama numaidecât că stă pe genunchii ei chiar atunci când ea îl lua pe neașteptate în brațe. Ridicat de alții, începea să pipăie iute cu

mânuțele lui obrazul celui care îl ridicase și recunoștea deasemenea foarte repede pe dădacă, pe unchiul Maxim sau pe taică-său. Când îl lua în brațe un străin, mișcările mâinilor lui mici se încetineau : băiatul pipăia cu atenție și multă băgare de seamă obrazul necunoscut, iar trăsăturile lui exprimau o mare încordare ; parcă ar fi „privit" cu vârful degetelor.

Era un copil vioi și zburdalnic din fire, dar lunile treceau și lipsa vederii își punea tot mai mult pecetea pe temperamentul care începuse să se definească. Vioiciunea mișcărilor se pierdea treptat ; copilul se ascundea tot mai des prin colțuri diferite și ceasuri întregi stătea liniștit, cu fața încremenită, ca și cum ar fi ascultat ceva. Când se'ntâmpla să fie liniște în odaie, și niciun fel de sunete nu-i distrăgeau atenția, băiatul părea că se gândește, iar pe obrazul lui frumos și prea grav pentru un copil se citea o expresie de nedumerire.

Unchiul Maxim ghicise : structura nervoasă fină și bogată în posibilități, a băiatului, ieșea la iveală și, printr'o neobișnuită sensibilizare a pipăitului și a auzului, căuta parcă să întregească într'o anumită măsură deplinătatea percepțiilor. Toată lumea era uimită de neobișnuita finețe a pipăitului lui. Câteodată părea că nu e străin de perceperea culorilor ; cel puțin atunci când o cârpă viu colorată îi cădea în mâini, el își oprea mai îndelung degetele fine asupra ei, iar pe chip i se citea atenție și uimire. Cu timpul s'a putut observa că puterea lui de percepere se dezvolta mai ales în ceeace privește auzul.

In curând începu să cunoască foarte bine odăile după sunetele lor : distingea mersul celor din casă, scârțâitul scaunului pe care ședea unchiul invalid, zgomotul sec și regulat al firului de ață în mâna mamei, tic-tac-ul uniform al ceasornicului de perete. Uneori, când se târa de-a-bușilea de-a-lungul pereților, își pleca atent urechea la câte un fosnet ușor,

neauzit de alții, și își întindea mânuța căutând să prindă o muscă ce alerga pe tapet. Dacă insecta speriată zbura dela locul ei, depărtându-se, pe chipul orbului apărea o expresie de dureroasă nedumerire. Nu înțelegea dispariția misterioasă a mușteî. Mai târziu, în asemenea împrejurări, pe fața lui se citea expresia unei concentrări conștiente ; își întorcea capul înspre partea în care zburase musca ; auzul lui subtil prindea în aer sunetul fin al aripilor ei.

Lumea care strălucea, se frământa și răsuna împrejur pătrundea în căpșorul orbului mai ales sub formă de sunete și tot ca sunete luau formă și celelalte reprezentări ale lui. Atenția neobișnuită față de sunete i se întipărea pe față : maxilarul inferior i se întindea ușor înainte pe gâtul subțire și alungit. Sprâncenele căpătau o mobilitate extraordinară, iar ochii frumoși, dar nemișcați, dădeau obrazului o expresie aspră și totodată înduioșătoare.

VI

A treia iarnă a vieții lui se apropia de sfârșit. Afară zăpada se topea, șuvoaiele de primăvară șopoteau și odată cu venirea primăverii se întărea și sănătatea copilului care bolise mai toată iarna și deaceea o petrecuse aproape în întregime în casă, fără să iasă la aer liber.

Al doilea rând de ferestre fu scos și primăvara năvăli în odăi cu puteri îndoite. Soarele vesel de primăvară pătrundea prin geamurile scăldate de lumină, crengile încă dezgolite ale fagilor se legănau, în depărtare se zăreau ogoarele negre, pe alocuri pătate încă de zăpezile care se topeau, pe alocuri înverzite de firele de iarbă nouă abia răsărite. Pieptul respira mai în voie, primăvara aducea un aflux de putere de viață înnoită și proaspătă.

Pentru copilul cel orb, primăvara năvălise în odaie numai cu larma ei năvalnică : auzea cum curgeau șuvoaiele de parcă s'ar fi luat la întrecere și cum săreau

de pe o piatră pe alta, străbătând adânc în pământul reavăn ; afară, la ferestre, crengile fagilor șușoteau între ele, se ciocneau și loveau în geamuri. Gerul dimineții atârnase de streșini țurțuri de ghiață, care acum se topeau la soare ; picăturile cădeau repede cu mii de clinchete primăvăratice. Zgomotele pătrundeau în odaie asemenea unor pietricele zglobii care, căzând în ritm viu pe o tobă ar scoate sunete modulate. Uneori, țipetele cocorilor care zburau în înaltul cerului străbăteau lin prin clinchet și larmă și se stingeau treptat, topindu-se parcă încet în văzduh.

Inviorarea naturii se oglindea pe chipul orbului într'o nedumerire dureroasă. Își încrunta cu încordare sprâncenele, își alungea gâtul, asculta cu luare aminte ; apoi, turburat parcă de forfota de neînțeles a sunetelor, își întindea deodată brațele în căutarea mamei și se repezea la ea ghemuindu-i-se la piept.

— Ce-o fi cu el ? — se întreba mama și-i întreba și pe cei din jur.

Unchiul Maxim scruta cu atenție chipul băiatului și nu-și putea explica turburarea lui neînțeleasă.

— Nu poate... să înțeleagă, — ghici mama, surprinzând pe figura copilului o expresie de nedumerire și de întrebare dureroasă.

Intr'adevăr, copilul era turburat, neliniștit ; prindea acum sunete noi și se mira că celelalte sunete, cele cu care începuse să se obișnuiască, pieriseră deodată, pierzându-se parcă nu se știe unde.

VII

Haotica năvălire a primăverii se potoli. Sub razele fierbinți ale soarelui, munca naturii intra tot mai mult în făgașul ei, viața parcă se încorda, înaintarea ei se petrecea cu o repeziciune amețitoare, ca fuga tot mai întețită a unui tren în mers nebun. Iarba nouă înverzea pășunile, mireasma mestecenilor înmuguriți plutea în aer.

Intr'o zi îl duseră pe băiat la câmp, pe malul unui râu care curgea pe aproape.

Mama îl ținea de mână. Alături, sprijinindu-se în cârjă, mergea unchiul Maxim. Se îndreptară tustrei spre colnicul de pe mal, zvântat de vântul și soarele primăverii. Era verde iarba cea nouă, și deasă, și de pe culmea colnicului se deschidea priveliștea zărilor îndepărtate.

Lumina strălucitoare a zilei izbi ochii mamei și ai unchiului Maxim. Razele soarelui le încălzeau fața, iar vântul de primăvară, bătând parcă din aripi nevăzute, alunga căldura și împrăștia o răcoare plăcută. Ceva îmbătător până la încântare, până la o desfătare moleșitoare, adia în văzduh.

Mama simți mânuța copilului strângându-se puternic în mâna ei, dar adierea îmbătătoare a primăverii o făcu mai puțin simțitoare față de acest semn al neliniștii băiețașului. Răsufla adânc și mergea înainte fără să se uite la el. Dacă s'ar fi uitat ar fi zărit pe chipul băiatului o expresie ciudată. Cu o uimire mută, el își întoarce după soare ochii larg deschiși. Buzele îi erau întredeschise, trăgea aerul în piept cu înghițituri repezi, ca un pește scos din apă ; uneori, pe fețișoara lui uimită se zugrăvea un extaz dureros, chipul i se crispa ca sub o biciuire nervoasă, i se lumina o clipă, apoi, în locul extazului i se citea pe obraz uimire — o uimire care ajungea până la spaimă și parcă se sfârșea într'o întrebare nedumerită. Numai ochii păstrau mereu aceeaș privire încremenită și oarbă.

Ajunși pe colnic, toți trei se așezară jos. Când mama își ridică băiatul ca să-l așeze mai bine, el se agăță iarăși cu o mișcare convulsivă de rochia ei, ca și când, nemaisimțind pământul sub picioare, s'ar fi temut să nu se prăbușească în gol. Dar nici de data aceasta mama nu băgă de seamă mișcarea speriată a copilului : privirea și atenția ei erau atrase de minunata priveliște a primăverii.

Era la amiază. Soarele aluneca încet pe cerul albastru. Din vârful dealului pe care ședeau se vedea râul în larga lui revărsare. Își mânase în altă parte sloiurile de ghiață și numai din când în când câte un sloi răzleț mai trecea pe luciul apei topindu-se încet, ca o mică pată albă. Pe pășunile inundate de râu apa se adunase în bălțoace întinse ; nourașii albi se oglindeau în ele, odată cu albastrul cerului, plutind încet pe fundul lor, și apoi dispăreau, topindu-se ca și sloiurile de ghiață. Unduiri ușoare iscate de vânt încrețeau uneori fața apelor, și scânteiau la soare. Mai departe, pe celălalt mal al râului, se zăreau lanuri negre cu pământul reavăn, toropit de căldură. Un abur ușor ieșea din ele, învăluind într'o mreajă unduitoare colibele îndepărtate, acoperite cu paie, și dunga sinilie, abia deslușită a pădurii. Ai fi zis că pământul oftează și că ceva urcă spre cer, ca rotocoalele fumului de tămâie de pe altarele de jertfă.

Natura strălucea ca un templu măreț, pregătit de sărbătoare. Pentru orb însă, totul nu era decât o beznă nemărginită care se frământa într'un chip ciudat, se mișca, fremăta, vuia, îl împresura și-i învăluia sufletul cu impresii neobișnuite, care nu le cunoscuse, înainte, sub a căror năvală inima lui se zbătea dureros.

Dela primii pași, când razele fierbinți ale zilei îi izbiră fața, încălzindu-i pielea fragedă, el începu instinctiv să-și întoarcă după soare ochii lipsiți de lumină, ca și cum ar fi simțit unde se află acel centru în jurul căruia gravita totul. Pentru el nu existau nici depărtările străvezii, nici albastrul cerului, nici zările întinse. Simțea numai că ceva mângâietor și cald îi atinge obrazul, îl dezmiardă și-l încălzește. Apoi, ceva care-i aducea răcoare și-l atingea ușor, deși mai puțin ușor decât căldura razelor de soare, îi lua de pe obraz această moleșeală dulce și îl învăluia dându-i o senzație de răcoare și înviorare. Era obișnuit să se miște în voie prin odăi simțind un gol împrejur. Pe

colnic însă, îl împresurau niște valuri care alternau în chip ciudat, când dezmierdându-l cu duioșie, când gâdilându-l și îmbătându-l. Ceva alunga repede atingerea fierbinte a soarelui și o adiere de vânt, răsunându-i în urechi, îi împresura fața, tâmplele, capul până la ceafă, căutând parcă să-l ridice, să-l poarte în acea depărtare pe care nu o putea vedea ; îi fura conștiința și-l cufunda într'o moleșeală, într'o dulce uitare de sine. Atunci mâna băiatului strângea mai tare mâna mamei, iar inima i se oprea, gata parcă să-și înceteze cu totul bătăile.

Așezat pe iarbă, se mai liniști. Cu toată senzația aceea ciudată care îi umplea întreaga ființă, începu să deslușească sunete răzlețe. Valuri întunecate și mântrund, căci sângele său răscolit zvâcnea laolaltă cu ele. Acum însă ele aduceau, când trilul puternic al ciocârliei, când foșnetul domol al mesteacănului abia înfrunzit, când clipocitul molcom al apei. O rândunică, fâlfâind din aripile-i ușoare, se rotea jucăușă în preajma lui, musculițele zumzăiau și, acoperindu-le pe toate, răsuna din când în când dinspre șes strigătul prelung și trist al plugarului care își îndemna boii la arat pe petecul lui de pământ.

Dar băiatul nu putea prinde sunetele în totalitatea lor, nu putea să le îmbine, să le situeze în spațiu. Părea că se prăbușesc, unul după altul, și-i pătrund în căpșorul întunecat, când molcome și nedeslușite, când puternice, vii, asurzitoare. Uneori se îmbulzeau toate deodată, învălmășindu-se într'o discordanță ciudată. Vântul venit din câmpie îi șuiera în urechi și atunci i se părea că niște valuri se rostogolesc tot mai repede, că ropotul lor acoperă toate celelalte sunete care se năpustesc parcă dintr'o altă lume, la fel cu amintirile din trecut. Pe măsură ce sunetele păleau, pieptul i se umplea de o toropeală dulce, turburătoare. Fața îi tremura în ritmul senzațiilor primite, ochii

când i se închideau, când i se deschideau ; sprâncenele se zbăteau neliniștite ; și toate trăsăturile se concentrau într'o întrebare mută, o uriașă sforțare a gândirii și a imaginației. Sub povara lor, conștiința fragedă, copleșită de senzații noi, începea să slăbească ; încerca să mai lupte cu impresiile care tăbărîseră asupra ei, căuta să reziste năvalei lor, să le contopească într'un tot unic, și în felul acesta să pună stăpânire pe ele, să le învingă. Dar sforțarea întrecea puterile creierului întunecat al copilului, căruia pentru această muncă îi lipseau reprezentările vizuale.

Sunetele zburau mereu și se îmbulzeau unul peste altul, prea felurite, prea copleșitoare... Valurile care-l cuprinseseră se înălțau tot mai încordate, năvăleau din întunericul sonor și plin de ropot și dispăreau în aceeaș beznă, iar alte valuri noi, alte sunete noi le luau locul... și îl ridicau tot mai năvalnic, tot mai sus, tot mai chinuitor, îl legănau, îl adormeau... Un glas omenesc, o notă prelungă și tristă, răsună iarăși peste haosul ce se potolea cu încetul, apoi totul se cufundă în tăcere.

Băiatul gemu încetișor și căzu pe spate în iarbă. Mama se întoarse repede și scoase deasemenea un țipăt : copilul zăcea în iarbă, palid, cufundat într'un leșin adânc.

VIII

Unchiul Maxim fu foarte îngrijorat de această întâmplare. Dela o vreme începuse să comande și să cumpere diferite cărți de fiziologie, de psihologie și de pedagogie și să studieze cu obișnuita lui energie tot ce putea să-i ofere știința în legătură cu creșterea și tainica dezvoltare a unui suflet de copil.

Această muncă îl pasiona din ce în ce mai mult și deaceea gândurile negre despre incapacitatea lui în lupta pentru viață, despre „râma ce se zvârcolește în praf" și despre „livretul de ordinar" zburaseră de mult, pe nesimțite, din capul pătrat al veteranului. O aten-

ție concentrată le luase locul, iar uneori chiar visuri trandafirii îi încălzeau inima care începea să îmbătrânească. Unchiul Maxim era din ce în ce mai încredințat că natura, care îl lipsise pe băiat de vedere, nu se arătase zgârcită în celelalte privințe; era o ființă care răspundea din plin, cu o admirabilă forță, la impresiile din lumea de afară pe care le putea prinde. Unchiului Maxim i se părea că e chemat să dezvolte aptitudinile băiatului, să compenseze printr'o sforțare a gândirii și prin înrâurirea sa, nedreptatea soartei oarbe și să pună în locul său, în rândurile luptătorilor pentru cauza vieții, un nou recrut, pe care, fără influiența lui, nimeni nu l-ar fi luat în seamă.

„Cine știe, se gândea bătrânul garibaldian, lupta nu se duce numai cu lancea și cu sabia. Poate că cel pe nedrept oropsit de soartă va ridica cu timpul arma pe care o poate purta în apărarea altor obidiți ai vieții și atunci asta va însemna că eu, bătrân soldat schilod, n'am trăit zadarnic pe lume..."

Nici liberii cugetători din deceniul al cincilea și al șaselea al secolului trecut nu erau lipsiți de prejudecata „predestinărilor misterioase" ale naturii. Nu este deci de mirare că odată cu dezvoltarea copilului, care se dovedea a fi foarte bine înzestrat, unchiul Maxim era pe deplin încredințat că însăși lipsa vederii nu este decât una din manifestările acestor „predestinări misterioase". „Cel oropsit pentru cei obidiți" — iată deviza pe care o înscrise dintru început pe steagul de luptă al elevului său.

IX

Timp de câteva zile după prima plimbare de primăvară, copilul se zbătu în delir. Când stătea nemișcat și tăcut în pătuțul lui, când șoptea și își ațintea auzul. Și tot timpul expresia aceea caracteristică de nedumerire nu i se ștergea de pe chip.

— Parcă ar tot încerca să înțeleagă ceva și nu izbutește, — spunea mama.

Maxim stătea îngândurat și dădea din cap. Înțelesese că atât neliniștea ciudată cât și leșinul neașteptat al băiatului se datorau abundenței impresiilor pe care mintea lui nu le putuse cuprinde și hotărî să ofere convalescentului impresiile treptat, desfăcute, cum s'ar zice, în părțile lor componente. Închiseră bine ferestrele odăii bolnavului. Pe măsură ce se însănătoșea, le deschiseră numai un anumit timp, apoi plimbară copilul prin casă, îl scoaseră în pridvor, în curte, în grădină. De fiecare dată când expresia de neliniște îi apărea pe față, mama îi explica sunetele care-l impresionau.

— Se aude cornul ciobanului de dincolo de pădure, — spunea ea. — Acum se desprinde glasul prihorului din ciripitul vrăbiilor. Barza clămpănește pe roata ei[1]). A sosit abia de câteva zile din ținuturi îndepărtate și își clădește cuibul pe vechiul loc.

Băiatul își întorcea spre ea obrazul luminat de recunoștință, o lua de mână și dădea din cap ascultând mai departe zgomotele cu un aer atent, îngândurat și conștient.

X

Începu să pună întrebări în legătură cu tot ce-i atrăgea luarea aminte. Mama, sau mai des unchiul Maxim, vorbeau cu el despre diferite obiecte sau ființe care scoteau cutare sau cutare sunet. Povestirile mai vii, mai plastice, ale mamei îl impresionau mai mult, dar câteodată impresia pe care i-o făceau era prea dureroasă. Cu chipul înduioșat, cu privirea plină de

1) In Ucraina și Polonia există obiceiul de a se pune câte un stâlp înalt cu o roată veche în vârf pentru ca barza să-și poată clădi cuibul. (N. red. ruse.)

milă și de durere neputincioasă, tânăra femeie, suferind ea însăși, căuta să dea copilului ei noțiunea formelor și a culorilor. Băiatul își încorda atenția, își încrunta sprâncenele, iar pe frunte îi apăreau niște cute ușoare. Se vedea bine că mintea lui se străduiește să dezlege o problemă peste puterile lui, că închipuirea lui întunecată se zbate, căutând zadarnic să creeze o nouă reprezentare din niște date indirecte și că această sforțare nu aduce niciun rezultat. In asemenea împrejurări, unchiul Maxim se încrunta nemulțumit și, atunci când în ochii mamei apăreau lacrimi, iar obrazul copilului pălea din pricina sforțării prea mari, el se amesteca în vorbă, o îndepărta pe soră-sa și își începea descrierile în care căuta să recurgă pe cât se putea numai la reprezentări spațiale și sonore. Chipul orbului se liniștea.

— Și cum e ? Mare ? — întreba el despre barză care bătea alene toaca pe stâlpul ei.

In acelaș timp, băiatul își desfăcea mâinile. Așa făcea întotdeauna când punea asemenea întrebări. Unchiul Maxim îi arăta când trebuie să se oprească. De data asta își desfăcuse mânuțele cât putuse de mult, dar unchiul Maxim îi spuse :

— Barza e mult mai mare. Dacă am aduce-o în casă și am așeza-o pe podea, atunci capul ei ar trece de spetează scaunului.

— E mare... — rosti băiatul dus pe gânduri. — Iar prihorul nu-i decât atâtica ! — și el își desfăcu numai puțin palmele împreunate.

— Da, prihorul e mititel... In schimb, păsările mari niciodată nu cântă atât de frumos ca cele mici. Prihorul vrea să fie pe placul tuturor, pe când barza e o pasăre serioasă, stă într'un picior în cuibul ei, se uită de jur împrejur ca un stăpân supărat la argații lui și clămpănește tare, nici nu-i pasă că scoate niște sunete aspre și că poate fi auzită de alții.

Ascultând aceste descrieri, băiatul râdea și uita o clipă sforțările grele pe care le făcea ca să înțeleagă ce-i spunea mama. Totuși descrierile ei îl atrăgeau mai mult și îi plăcea mai degrabă s'o întrebe pe mamă-sa decât pe unchiul Maxim.

CAPITOLUL AL DOILEA

I

Mintea întunecată a copilului se îmbogățea cu reprezentări noi ; cu auzul lui din ce în ce mai ascuțit pătrundea tot mai mult natura înconjurătoare. O beznă adâncă, de nepătruns, se întindea ca și înainte în jurul lui ; plutea deasupra creierului său ca un nour apăsător, și cu toate că-l înconjurase mereu dela naștere și băiatul ar fi trebuit să se obișnuiască cu nenorocirea lui, el căuta instinctiv și fără încetare să scuture acest văl negru. Năzuința inconștientă către o lumină necunoscută, năzuință care nu-l părăsea nicio clipă, imprima tot mai mult pe chipul lui o expresie de nelămurită și chinuitoare sforțare.

Cu toate acestea, avea și clipe de mulțumire senină, de luminoasă bucurie copilărească, și asta mai ales atunci când impresiile din afară, accesibile lui, îi aduceau o senzație nouă și puternică, îi dădeau putința să cunoască fenomene noi din lumea pe care nu putea s'o vadă. Natura măreață și puternică nu-i rămânea cu totul străină. Așa într'o zi, când îl duseră pe stânca cea înaltă de pe malul râului, ascultă cu o neobișnuită atenție gâlgâitul ușor al apei, departe, la picioarele lui ; iar când auzi cum se rostogolesc în gol pietricelele ce se desprindeau când pășea, se agăță cu inima strânsă de rochia mamei. Din ziua aceea își reprezenta adâncul printr'un clipocit ușor de apă la poalele unei stânci, sau prin zgomotul speriat al pietrelor care cad în gol.

Depărtarea îi răsuna în urechi ca un cântec nedesluşit care se stinge ; şi atunci când furtuna de primăvară vuia în văzduh, umplând spaţiul şi pierzându-se cu un ropot înverşunat pe după nori, băiatul orb asculta cu spaimă evlavioasă, inima se lărgea, iar în mintea lui se năştea reprezentarea măreaţă a întinderii înălţimilor cereşti.

In felul acesta, sunetele alcătuiau pentru el expresia principală şi directă a lumii exterioare ; celelalte impresii le completau pe cele auditive în care, ca nişte forme, se turnau şi se închegau reprezentările lui.

Uneori, în câte o după amiază călduroasă, când totul amuţea în jur, când larma oamenilor se potolea şi natura se cufunda în acea linişte în care nu se simte decât fuga tăcută şi neîntreruptă a forţelor vieţii, pe chipul băiatului orb apărea o expresie caracteristică : ai fi zis că sub înrâurirea liniştii, se ridică din fundul sufletului său sunete pe care numai el le poate auzi şi pe care le ascultă cu atenţia încordată. Privindu-l în asemenea clipe, puteai crede că un gând nelămurit, care abia se înfiripă, îi răsună în suflet ca îngânarea slabă a unui cântec.

II

Implinise patru ani. Era subţirel şi firav, dar umbla şi chiar alerga în voie prin toată casa. Văzând cât de sigur se mişcă prin odăi, cum coteşte chiar în locul unde trebuie şi cât de uşor găseşte obiectele de care are nevoie, cineva nu şi-ar fi putut închipui, mai ales dacă era un străin, că are în faţă un orb, ci ar fi crezut că e un copil adâncit în el însuşi în chip ciudat, care are privirea gânditoare aţintită asupra unui punct depărtat. In curte însă se mişca mult mai greu, lovind pământul cu un băţ. Dacă nu avea băţ, mai bine se târa de-a-buşilea, cercetând iute cu mâinile obiectele întâlnite în cale.

III

Era o seară liniştită de vară. Unchiul Maxim şedea în grădină. Tata întârziase ca deobicei pe un ogor îndepărtat. In curte şi prin împrejurimi era tăcere ; satul se pregătea de somn, în odaia servitorilor nu se mai auzea vorba argaţilor şi a slugilor. Copilul era culcat de vreo jumătate de ceas.

Aţipise. De câtăva vreme o amintire ciudată se lega în mintea lui de această oră liniştită. Firește, el nu vedea cum se întunecă cerul albastru, cum se leagănă vârfurile negre ale copacilor, desprinzându-se pe bolta înstelată a cerului, cum se încruntă streşinile ciufulite ale acareturilor care împrejmuiau curtea, cum odată cu pulberea aurie a razelor trimise de lună şi de stele se revarsă pe pământ o pâclă albăstruie. Dar de câteva zile adormea cu o impresie neobişnuită, fermecătoare, de care nu-şi mai amintea a doua zi.

Când toropeala punea tot mai mult stăpânire pe mintea lui, când foşnetul slab al fagilor se stingea cu totul şi el nu mai deslușea nici lătratul îndepărtat al câinilor din sat, nici trilurile privighetorii de dincolo de râu, nici clinchetul melancolic al zurgălăilor prinşi de gâtul mânzului care păştea pe pajişte — când toate aceste sunete răzlețe se făceau tot mai slabe şi se pierdeau, atunci el avea senzaţia că aceste sunete contopite laolaltă intră lin pe fereastră şi se rotesc îndelung deasupra patului, aducându-i visuri nedesluşite, dar nespus de frumoase. Dimineaţa se trezea moleşit de dezmierdarea lor şi punea mamei această întrebare arzătoare :

— Ce a fost... ieri ? Ce a fost asta ?

Mama nu înţelegea ce spune şi credea că băiatul e neliniştit de visuri. Il culca chiar ea în pătuţ, făcea deasupra lui semnul crucii şi pleca numai după ce aţipea, fără să bage de seamă ceva deosebit. Dar a doua zi băiatul vorbea iarăşi despre ceva care-i dăduse în ajun o neliniște plăcută.

— Vai, mamă, a fost atât de frumos, atât de frumos ! Dar ce a fost ?

In seara aceea mama hotărise să rămână mai mult la căpătâiul lui ca să dezlege ciudata enigmă. Şedea pe scaun alături de pătuţul lui, împletind şi ascultându-l cum răsuflă liniştit. Părea adormit, dar deodată îl auzi în întuneric şoptind :

— Eşti aici, mamă ?

— Da, da puiule...

— Du-te, te rog, *el* se teme de tine şi n'a venit până acum. M'a furat somnul şi *el* tot n'a venit...

Uimită, mama asculta cu un simţământ ciudat această şoaptă pe jumătate adormită şi rugătoare a copilului... Vorbea despre visurile lui ca şi cum ar fi fost ceva real. Cu toate acestea ea se sculă dela locul ei, se aplecă să-l sărute şi ieşi încet din odaie, hotărită să se apropie pe nesimţite de fereastra deschisă care dădea în grădină.

Abia avu timp să facă înconjurul casei şi taina se lămuri. Auzi deodată venind dinspre grajd sunetele modulate, molcome, ale unui fluier, contopite cu şoapta nopţii de miazăzi. Înţelese că tocmai aceste modulaţii simple ale unei melodii naive, împletite cu clipa vrăjită a aţipirii, dădeau atâta farmec amintirilor băiatului.

Se opri, rămase câteva clipe locului, ascultând melodia aceea ucraineană care îţi mergea drept la inimă, şi se duse liniştită în aleea întunecată a grădinii, unde şedea unchiul Maxim.

„Cât de frumos cântă Iohim, se gândi ea. E uimitor câtă gingăşie se ascunde în acest „ţărănoi", cam necioplit la prima vedere".

IV

Intr'adevăr Iohim cânta frumos. Nici măiestrita vioară nu-l punea în încurcătură şi fusese o vreme când,

duminica, la cârciumă, nimeni nu ştia să cânte mai cu foc un „cazacioc" sau un vesel „cracoviac" polonez. Când, şezând pe laviţa din colţ, strângea cu putere vioara sub bărbia lui rasă şi, punându-şi voinicește pe o ureche căciula înaltă de miel, lovea cu arcuşul lui strâmb strunele bine întinse, rar se întâmpla ca în cârciumă să poată sta cineva locului. Până şi bătrânul Evreu chior care-l acompania la contrabas se însufleţea. „Strumentul" lui stângaci părea că se frânge sub sforţarea de a ajunge din urmă cu notele-i grele de bas tonurile uşoare, melodioase şi săltăreţe ale scripcei lui Iohim ; şi bătrânul Ianchel, ridicându-şi umerii, îşi clătina capul chel cu tichie şi sălta în tactul muzicii jucăuşe şi zglobii. Ce să mai vorbim atunci despre tot creştinul, care de când lumea are picioarele făcute în aşa fel, încât la primele sunete ale unei melodii vesele de dans încep să se îndoaie şi să tropăie singure ?

Dar de când Iohim se îndrăgostise de Maria, fată în casă la un pan vecin, el îşi pierduse dragostea pentru vioara cea veselă. E drept că ea nu-l ajutase să cucerească inima drăcoaicei de Maria, căreia i-a plăcut mai mult faţa rasă, de Neamţ, a valetului boieresc, decât mutra mustăcioasă a muzicantului ucrainian. De atunci vioara nu mai răsunase nici la cârciumă, nici la şezători. O atârnase de un par în grajd şi nici nu se uită la ea, aşa încât de umezeală şi de atâta nepăsare coardele instrumentului, îndrăgit pe vremuri, plesniseră una după alta. Şi când plesneau scoteau un vaiet de moarte atât de puternic şi de tânguitor încât, cuprinsi de milă, până şi caii nechezau, întorcându-şi uimiţi capul spre stăpânul cu sufletul împietrit.

In locul viorii, Iohim cumpără un fluier dela un muntean pribeag din Carpaţi care trecuse pe acolo. Găsea pesemne că modulaţiile lui molcome, care-ţi merg drept la inimă, se potrivesc mai bine cu soarta lui amară şi pot să exprime mai bine tristeţea unei inimi a cărei dragoste n'a fost împărtăşită .Dar fluie-

rul munteanului îi înșelase speranțele. Schimbase vreo zece, le încercase în fel și chip, le scurta, le muia în apă, le usca la soare, le atârna pe o sforicică subțire sub acoperișul grajdului ca să le sufle vântul, dar nimic nu ajuta : fluierul munteanului nu voia să asculte de inima Ucrainianului. Fluiera atunci când trebuia să cânte, țipa ascuțit atunci când Iohim se aștepta să freamăte cu alean, și nu se lăsa defel în voia stărilor lui sufletești. Atunci Iohim se înfurie pe toți muntenii pribegi, încredințat că niciunul nu e în stare să facă un fluier cum se cuvine și hotărî să-și cioplească el însuși unul, cu mâna lui. Câteva zile rătăci încruntat pe câmpii și prin mlaștini, apropiindu-se de fiecare salcie, cercetându-i crengușele și tăind câte unele ; dar pesemne că nu dădea peste ce-i trebuia. Sprâncenele lui rămâneau încruntate și o pornea iarăși, căutând mai departe. In sfârșit ajunse într'un loc lângă cotul unui râuleț, care își rostogolea alene valurile. Apa din zăvoi abia mișca albele căpșoare ale nuferilor, vântul nu ajungea aici din pricina sălciilor crescute din belșug, care se aplecau visătoare și tăcute peste adâncul liniștit și întunecat. Iohim dădu la o parte tufișurile, se apropie de râu, rămase câteva clipe nemișcat și deodată se încredință că numai aici va găsi ce-i trebuie. Cutele de pe frunte i se netezira, scoase din carâmb briceagul prins cu o curelușă, cercetă cu luare aminte sălciile visătoare care șușoteau încet și se apropie hotărît de un trunchi drept și subțire, care se legăna pe malul râpos săpat de ape. Îi dădu — cine știe pentruce — un bobârnac, privi cu plăcere cât de mlădios se clatină în aer, ascultă foșnetul frunzelor și dădu din cap.

— Ăsta-i. — murmură Iohim mulțumit și aruncă în râu toate mlădițele tăiate până atunci.

Fluierul îi ieși de minune. După ce uscă salcia, Iohim îi arse inima cu o sârmă înroșită, făcu în același fel șase găuri rotunde, a șaptea o tăie pieziș și astupă bine

unul din capetele fluierului cu un dop de lemn, lăsând doar o crăpătură îngustă și piezișă. O săptămână întreagă îl ținu atârnat pe o sforicică, ca să-l încălzească soarele și să-l bată vântul. După aceea îl struji grijuliu cu un cuțit, îl curăță cu un ciob de sticlă și-l lustrui cu o bucată de postav aspru. Fluierul avea un capă rotund ; dela mijloc porneau fațete egale, parcă șlefuite, pe care cu bucățele de fier îndoite, arse în foc săpase desene meșteșugite. După ce-l încercă scoțând câteva modulații repezi, dădu din cap turburat, scoase un strigăt de mulțumire și-l ascunse în grabă într'un loc ferit, lângă pat. Nu voia să facă prima încercare în mijlocul forfotei din timpul zilei. In schimb, în aceeași seară, din grajd se revărsară triluri duioase, triste și unduitoare. Iohim era tare mulțumit de fluierul lui. Părea că face parte chiar din ființa lui : sunetele pe care le scotea se revărsau parcă din pieptul lui încălzit și moleșit de desfătare și orice schimbare în simțămintele sale, orice zvâcnire a durerii lui, vibrau îndată în fluierul fermecat, se desprindeau ușor și pluteau, răsunând în noaptea care își pleca urechea cu luare aminte.

V

Iohim era îndrăgostit de tilinca lui și își serba cu ea luna de miere. Ziua își îndeplinea fără cusur îndatoririle lui de vizitiu, ducea caii la adăpat, îi înhăma, ieșea cu panii sau cu Maxim. Uneori, când privea spre satul vecin unde trăia Maria cea cu inima crudă, i se aprindea inima de dor. Dar odată cu venirea serii, uita orice pe lume și până și chipul fetei sprâncenate i se arăta parcă încețoșat. Nu-i mai răsărea în minte cu acea limpeziciune chinuitoare fața ei, ci se desprindea ca din negură, cât să-i fie mai visătoare și pline de alean cântecele fluierului său vrăjit.

In seara aceea, Iohim, tolănit pe patul lui din grajd, răpit de fericire își revărsa sufletul în melodii tremurătoare. Muzicantul izbutise nu numai să uite cu totul de mândra lui atât de crudă, dar pierduse până și conștiința propriei sale existențe ; deodată însă tresări și se ridică în capul oaselor. In clipa când cânta mai cu foc simți o mână micuță atingându-l cu degetele ei ușoare obrazul, alunecându-i peste mâini și pipăindu-i grăbită fluierul. In acelaș timp auzi o respirație scurtă, întretăiată de emoție.

— *Tur tobi, pec tobi !* — rosti el încet descântecul obișnuit și adăugă numaidecât, vrând să afle dacă nu cumva are deaface cu necuratul : — Om ori diavol ?

Dar o rază de lună pătrunzând pe ușa deschisă a grajdului, îl dumiri și văzu că greșise : lângă patul îngust sta panâci-ul cel orb și întindea cu nesaț mânuțele spre el.

Peste un ceas pani Popelscaia, voind să vadă cum doarme Petrus al ei, nu-l găsi în pătuț. La început se sperie, apoi inima ei de mamă ghici unde trebuie să-și caute odorul. Iohim se fâstâci rău de tot când—oprindu-se ca să răsufle — o zări pe neașteptate în ușa grajdului pe „milostiva pani". Stătea de câteva clipe acolo, îi asculta cântecul și se uita la băiatul care ședea pe pat, învelit cu cojocul lui Iohim, și tot mai pleca urechea cu nesaț la melodia întreruptă.

VI

De atunci băiatul venea în fiecare seară în grajdul lui Iohim. Nici nu-i trecea prin cap că ar fi putut să-l roage pe Iohim să cânte peste zi. In mintea lui, forfota și larma zilei făceau cu neputință să se nască aceste molcome cântări. Dar de îndată ce seara cobora pe pământ, Petrus era cuprins de înfrigurare. Ceaiul și cina nu-i arătau decât că se apropie clipa dorită, și mama, deși nu prea încântată de aceste ședințe muzicale —

nici ea n'ar fi putut spune de ce — nu îndrăznea să oprească pe odorul ei să alerge la „tilincar" și să stea în grajd câte două ceasuri înainte de culcare. Aceste ceasuri erau cele mai fericite din viața copilului și mama vedea cu o gelozie dureroasă că impresiile serii îl stăpânesc chiar și ziua următoare ; nici chiar dezmierdărilor ei nu mai răspundea cu tot sufletul ca înainte, iar atunci când ședea pe genunchii maică-si și o îmbrățișa, el își amintea visător de cântecul din ajun al lui Iohim.

Atunci ea își aduse aminte că, pe când studia la pensionul paniei Radețcaia din Chiev, cu vreo câțiva ani mai înainte, printre alte „arte frumoase" învățase și muzica. Ce-i drept, această amintire nu era din cele mai plăcute, deoarece se lega de chipul profesoarei Klaps — Nemțoaica, fata bătrână, uscată, prozaică și mai ales foarte rea. Această fecioară arțăgoasă, care frângea cu îndemânare degetele elevelor pentru a le da flexibilitatea necesară, omora în acelaș timp, și cu mult succes, în elevele ei orice atracție pentru poezia muzicii. Această pornire sfioasă n'ar fi putut răbda nici măcar prezența domnișoarei Klaps, fără să mai amintim de metodele ei pedagogice. Deaceea, după ce a plecat din pension și chiar după măritiș, Anna Mihailovna nici nu s'a mai gândit să înceapă iarăși studiile ei muzicale. Dar auzindu-l pe „tilincarul" ucrainian cântând, ea simți că, odată cu gelozia, se trezește treptat în sufletul ei un simțământ pentru melodia vie, iar chipul fecioarei nemțoaice pălește. In urma acestei schimbări, ea rugă pe soțul ei să-i aducă un pian dela oraș.

— Cum vrei, porumbița mea, — răspunse soțul model. — Eu credeam că nu prea îți place muzica.

O scrisoare plecă spre oraș chiar în aceeaș zi, dar până când s'a cumpărat instrumentul și până când a fost adus la țară au mai trecut vreo două-trei săptămâni.

In vremea asta, chemări melodioase răsunau în fiecare seară din grajd şi copilul se repezea într'acolo fără să-i mai ceară voie mamei.

Mirosul grajdului se îmbina cu mirosul de iarbă uscată şi cu mirosul pătrunzător al hamurilor. Caii mestecau încet, făcând să foşnească fânul pe care-l trăgeau de după gratii ; când „tilincarul" se oprea ca să răsufle, în grajd pătrundeau şoaptele fagilor verzi din grădină. Petric şedea vrăjit şi asculta.

Nu-l întrerupea niciodată pe muzicant şi numai atunci când acesta se oprea din cântat, rămânând câteva clipe în tăcere, vraja mută lăsa locul unui ciudat simţământ de nesaţ. Băiatul îşi întindea mâinile tremurătoare după fluier, îl apuca şi-l ducea la gură. Răsuflarea i se oprea în piept şi deaceea primele sunete ieşeau tremurate, abia auzite. Dar puţin câte puţin, începuse să pună stăpânire pe instrumentul simplu. Iohim îi aşeza degetele în dreptul găurilor şi, cu toate că mânuţa copilului abia le putea cuprinde, el se obişnui repede cu sunetele gamei. Fiecare notă îşi avea pentru el o fizionomie deosebită, un caracter al ei ; ştia în care gaură sălăşluieşte cutare sau cutare sunet şi de unde trebuia să-i dea drumul ; uneori, în timp ce Iohim cânta încet o melodie simplă, degetele lui se mişcau şi ele. Îşi închipuia limpede tonurile consecutive pe locurile lor obişnuite.

VII

In sfârşit, tocmai peste trei săptămâni, fu adus pianul dela oraş. Petia stătea în curte şi asculta atent forfota muncitorilor care se pregăteau să ducă în odaie „muzica". Era desigur foarte grea, deoarece atunci când o ridicară, căruţa trozni, iar oamenii se opinteau şi răsuflau adânc. Se urniră cu paşi măsuraţi şi grei şi la fiecare pas se auzea ceva bubuind, zbârnâind şi răsunând deasupra capului lor. Când aşezară această

„muzică" ciudată pe podea, în salon, izbucni iarăşi din ea un vaier năbuşit ca şi cum ar fi ameninţat furioasă pe cineva.

Toate acestea trezeau în sufletul băiatului aproape un simţământ de spaimă şi nu-l dispunea în favoarea noului musafir neînsufleţit şi totuşi atât de furios. Se duse în grădină şi nu auzi când instrumentul fu aşezat pe picioruşe şi când acordorul, sosit dela oraş, îl puse la punct cu cheia, îi încercă clapele şi îi acordă strunele metalice. Numai după ce totul fu gata, mama porunci ca Petia să fie chemat în odaie.

Înarmată cu instrumentul vienez, operă a celui mai bun meşter, Anna Mihailovna îşi sărbătorea dinainte victoria asupra simplei tilince ţărăneşti. Era sigură că Petia al ei va uita de acum încolo de grajd şi de „tilincar" şi că ea va fi aceea care îi va aduce toate bucuriile. Se uita cu ochi surâzători la băiatul care intrase timid în odaie împreună cu unchiul Maxim şi la Iohim care ceruse voie să asculte şi el la muzica de peste mări şi ţări şi acum stătea lângă uşă, sfios, cu ochii în pământ şi moţul lăsat pe frunte. După ce unchiul Maxim şi Petia se aşezară pe divan, Anna Mihailovna atinse clapele pianului.

Cânta o bucată pe care o studiase la pensionul paniei Radeţcaia, sub supravegherea domnişoarei Klaps. Era ceva foarte zgomotos, destul de complicat şi care cerea degetelor o deosebită mlădiere ; la examenul public, Anna Mihailovna cucerise cu această bucată multe laude atât pentru ea, cât mai ales pentru profesoara ei. Nimeni n'ar fi putut să spună asta cu siguranţă, dar mulţi bănuiau că tăcutul pan Popelschi fusese fermecat de pana Iaţenco tocmai în timpul acestui scurt sfert de oră când ea cântase această bucată. De data aceasta tânăra femeie cânta urmărind conştientă o altă victorie : voia să cucerească inimioara fiului ei, vrăjit de tilinca mujicului.

Dar așteptările îi fură înșelate: instrumentul vienez n'a fost în stare să lupte împotriva unei rămurele de salcie ucraniană. Pianul vienez avea, ce-i drept, mijloace puternice de luptă: lemn scump, coarde excelente, priceperea deosebită a meșterului vienez și bogăția unui larg registru. In schimb tilinca ucraineană își avea aliații ei, era acasă la ea, în mijlocul naturii ucrainiene cu care se înrudea.

Inainte ca Iohim s'o fi tăiat cu briceagul și să-i fi ars inima cu fierul înroșit, ea se legănase chiar aci, pe malul râuleților drag, pe care băiatul îl cunoștea bine, soarele ucrainian care îl încălzea pe el o mângâiase și pe ea, același vânt ucrainian adiase și peste ea, până ce privirea ageră a „tilincarului" ucrainian o descoperise pe malul râpos, săpat de ape. Veneticului, adus din țări străine, îi venea greu să lupte cu tilinca simplă din partea locului, pentru că ea i se arătase băiatului în ceasul molcom al ațipirii, printre foșnetele tainice ale înserării, însoțită de freamătul fagilor adormiți și de toată natura ucraineană, apropiată sufletului său.

Dealtfel, nici pani Popelscaia nu se putea lua la întrecere cu Iohim. Degetele ei subțiri erau, ce-i drept, mai iuți și mai mlădioase, melodia mai bogată și mai complicată; multă trudă a trebuit să depună domnișoara Klaps ca să-și învețe eleva să stăpânească instrumentul cel greu. In schimb, Iohim avea un puternic simț muzical înnăscut, era îndrăgostit și trist, și, cu dragostea și dorul în suflet, stătea de vorbă cu natura pe care o îndrăgea atâta. Melodiile lui simple se inspirau din această natură, din foșnetul pădurilor ei, din freamătul domol al ierburilor stepei, din cântecul trist, drag și străvechi pe care-l auzise din leagăn.

Da, greu i-a fost instrumentului vienez să lupte împotriva tilincei mujicului. Nu trecu nicio clipă și unchiul Maxim începu să bată cu cârja în podea. Anna Mihailovna se întoarse și zări pe obrazul palid al lui

Petric aceeași expresie pe care o avusese când stătea culcat pe iarbă după prima plimbare de primăvară — zi care îi rămase mamei bine întipărită în minte.

Iohim se uită cu milă la băiat, aruncă o privire plină de dispreț „muzicii" nemțești și se depărtă bocănind cu ciubotele pe dușumelele salonului.

VIII

Multe lacrimi — lacrimi de rușine — vărsă biata mamă în urma acestei nereușite. Ea, „milostiva pani" Popelscaia, care stârnise ropotele de aplauze ale unui „public ales", să fie atât de crunt învinsă? Și de cine? De un simplu vizitiu cu fluierul lui nerod! Când își amintea privirea plină de dispreț pe care i-o aruncase Ucrainianul după concertul ei nereușit, i se revărsa pe obraji dogoarea mâniei și-l ura din suflet pe „slugoiul afurisit".

Cu toate acestea, în fiecare seară când băiatul ei alerga la grajd, ea deschidea fereastra, se sprijinea în coate și asculta cu nesaț. La început ascultase cu un sentiment de mânie disprețuitoare, căutând să descopere numai laturile ridicole ale acestui „ciripit prostesc", apoi puțin câte puțin — nu-și putea da seama cum s'a întâmplat acest lucru — ciripitul prostesc puse stăpânire pe atenția ei și ea asculta acum cu nesaț melodiile triste. Surprinsă, își puse întrebarea: în ce constă farmecul lor, taina lor vrăjită? Și încetul cu încetul serile albăstrii, umbrele nedeslușite ale nopții, armonia desăvârșită dintre cântec și natura înconjurătoare, dezlegară enigma.

„Da, se gândea ea, învinsă și cucerită la rândul ei, aici se ascunde ceva cu totul neobișnuit, un simțământ adevărat... o poezie fermecătoare pe care nu o poți învăța din note".

Așa era. Taina acestei poezii se ascundea în minunata îmbinare dintre un trecut mort de multă vreme și na-

tura veşnic vie şi vorbind veşnic sufletului omenesc — natura care fusese martora acestui trecut. Şi ţăranul acela simplu şi grosolan, cu cizmele unse cu păcură şi cu palmele bătătorite, purta în suflet această armonie, acest simţ viu al naturii.

Ea îşi dădea seama că în adâncul sufletului ei „pani" cea mândră se pleacă în faţa unei slugi, în faţa unui vizitiu. Uita de îmbrăcămintea lui grosolană şi de mirosul de catran ; din modulaţiile molcome ale melodiei răsărea chipul lui blajin, cu ochi cenuşii, blânzi, şi zâmbetul plin de umor ce se strecoară sfios pe sub mustăţile lungi. Uneori, dogoarea mâniei se urca din nou în obrajii şi tâmplele tinerei femei : simţea că în lupta pentru a cuceri atenţia copilului coborîse în aceeaş arenă, se pusese pe picior de egalitate cu ţărănoiul, şi că el, „slugoiul", învinsese.

Dar copacii şuşoteau în grădină, noaptea îşi aprindea luminiţele pe cerul siniliu, revărsându-se pe pământ într'o negură albăstruie şi, odată cu ea, tristeţea adâncă a melodiilor lui Iohim pătrundea în sufletul tinerei femei. Era tot mai resemnată şi învăţa să pătrundă taina simplă a poeziei curate, firesti şi nemeşteşugite.

IX

Da, Iohim ţăranul avea simţăminte adevărate şi vii ale naturii ! Dar ea ? Oare ea nu avea nimic din aceste simţăminte ? Dar atunci, dece e atâta foc în pieptul ei, dece inima îi zvâcneşte atât de neliniştită şi lacrimi i se ivesc fără voie în ochi ?

Oare dragostea fierbinte pentru copilul ei oropsit de soartă, pentru copilul ei orb care fuge de lângă ea ca să se ducă la Iohim şi pe care nu ştie să-l încânte cum îl încântă Iohim, nu este şi ea un simţământ ?

Îşi amintea expresia dureroasă pe care muzica ei o adusese pe chipul băiatului, şi lacrimi amare îi şiroiau

pe obraz, iar uneori îşi stăpânea cu greu hohotele de plâns care o înnecau.

Biata mamă ! Lipsa de vedere a copilului ajunsese pentru ea un veşnic chin, fără leac. El se răsfrângea în duioşia ei bolnăvicioasă, exagerată, şi în simţământul acela care pusese în întregime stăpânire pe ea şi care prin mii de fire nevăzute îi legase sufletul îndurerat de toate manifestările suferinţei copilului. Din această pricină, ciudata ei rivalitate cu „tilincarul" — rivalitate care la alta ar fi trezit numai ciudă — se prefăcuse într'un izvor de suferinţe grele, de o intensitate exagerată.

Timpul se scurgea fără să-i aducă vreo alinare, dar nu şi fără folos : începuse să se simtă cuprinsă de acel simţ viu al melodiei şi al poeziei care o fermecaseră în cântecul Ucrainianului. Atunci învinse şi speranţa. Sub îndemnul unui neaşteptat aflux de încredere în forţele ei, se apropia de pian, îi deschidea capacul, cu dorinţa de a înnăbuşi sub acordurile melodioase ale clapelor fluierul molcom. De fiecare dată însă, un simţământ de nehotărîre, de ruşine şi de teamă o oprea dela aceste încercări. Îşi aducea aminte de figura plină de suferinţă a băiatului, de privirea disprefuitoare a Ucrainianului şi, în întunericul din odaie, obrajii îi ardeau de ruşine, iar mâna, dornică şi înspăimântată, nu făcea decât să alerge prin aer fără să atingă clapele...

Cu toate acestea, din zi în zi, conştiinţa lăuntrică a forţei creştea în ea ; alegea clipele când băiatul se juca pe înserate în vreo aleie îndepărtată a grădinii, sau se ducea la plimbare, şi se aşeza la pian. Primele încercări nu-i aduseseră prea multă mulţumire : mâinile nu se supuneau înţelesului lăuntric pe care ar fi vrut să-l imprime sunetelor, pianul rămânea străin de starea ei sufletească. Treptat însă, simţământul care pusese stăpânire pe ea începu să se reverse mai uşor şi mai

deplin în melodie ; lecțiile Ucrainianului nu fuseseră zadarnice, iar dragostea fierbinte de mamă, adâncă înțelegere a ceeace captivase atâta sufletul copilului, îi dădură putința să-și însușească cu repeziciune aceste lecții. Acum, de sub degetele ei nu mai ieșeau „bucăți" tumultuoase și complicate, ci o melodie domoală, tristă ; „dumca" [1]) ucraineană răsuna și se tânguia prin odăile întunecoase, înduioșând inima ei de mamă.

In sfârșit prinse destul curaj ca să se avânte într'o luptă deschisă și de atunci se porni în fiecare seară o întrecere ciudată între casa boierească și grajdul lui Iohim. Din șura umbrită de acoperișul ei de paie se înălțau domoale trilurile modulate ale fluierului, iar în întâmpinarea lor, prin ferestrele deschise ale conacului ce străluceau în bătaia lunei prin frunzișul fagilor, se răspândeau acordurile pline și melodioase ale pianului.

La început nici băiatul, nici Iohim, n'au vrut să ia în seamă muzica meșteșugită a conacului, față de care amândoi nutreau o ideie preconceputâ. Băiatul se încrunta chiar, iar atunci când Iohim se oprea, îl îndemna nerăbdător :

— Hai, cântă, cântă !

Dar nu trecură nici trei zile și fluierul începu să se oprească tot mai des din cântat. Iohim își punea mereu de o parte tilinca și asculta cu tot mai mult interes ; în timpul pauzelor, băiatul asculta și el și uita să-și mai îndemne prietenul. In sfârșit Iohim rosti dus pe gânduri :

— I-auzi ce ghine îi zice !... Ce minunație...

Apoi, cu acelaș aer gânditor și distrat al omului care ascultă cu luare aminte, îl luă pe băiat în brațe și se îndreptă prin grădină spre fereastra deschisă a salonului.

1) *Dumca* (sau *duma*) — cântec popular ucrainian care vorbește despre evenimente istorice și eroi naționali. (N. trad.)

Credea că „milostiva pani" cântă pentru plăcerea ei și nici nu-i ia în seamă. Dar în pauze Anna Mihailovna auzise că rivalul ei, fluierul, tăcuse ; își dădu seama de victorie și inima îi zvâcni fericită.

In acelaș timp, mânia împotriva lui Iohim se potoli. Era fericită și era conștientă că lui îi datorește această fericire ; el o învățase cum să atragă din nou copilul și ea își dădea seama că dacă băiatul va ajunge, datorită ei, să stăpânească o întreagă comoară de impresii noi, amândoi aveau să-i mulțumească lui, țăranului, „tilincarului", dascălului lor.

X

Ghiața se spărsese. A doua zi, băiatul împins de curiozitate intră sfios în salon, unde nu mai călcase de când ciudatul musafir dela oraș, care îi păruse gălăgios și supărat, se instalase acolo. Melodiile din ajun ale musafirului, îi captivaseră auzul și-i schimbaseră atitudinea. Stăpânit încă oarecum de sfiiciunea lui, se apropie de pian, se opri la oarecare depărtare și ascultă. In salon, nu era nimeni. Mama ședea pe divan în odaia de alături și cosea ; își ținu răsuflarea și urmări cu drag fiecare mișcare, fiecare schimbare a expresiei pe chipul nervos al copilului.

Băiatul își întinse de departe mâinile, atinse suprafața lăcuită și, sfios, se retrase numaidecât. După ce repetă de vreo două ori această mișcare, se apropie mai mult și începu să cerceteze cu luare aminte instrumentul ; se aplecă până la pământ ca să-i pipăie picioarele și făcu ocolul lui pe lângă perete. In sfârșit, mâna sa nimeri clapele netede.

Sunetul molcom al coardei tremură nehotărît în aer. Băiatul ascultă îndelung vibrațiile pe care urechea mamei nu le mai putea prinde, apoi — foarte atent — atinse o altă clapă, și astfel își trecu mâna peste întreaga claviatură până ajunse la o notă de sus. Lăsa

fiecăreia destul timp, și, unduind una după alta, notele tremurau și mureau în văzduh. Pe chipul orbului, se citea o atenție încordată și, în acelaș timp, mulțumire ; se desfăta cu fiecare ton, iar această atenție, această sensibilitate față de fiecare sunet în parte — din care s'ar putea alcătui o viitoare melodie — dezvăluia aptitudini de artist.

Totodată însă, părea că orbul atribuie fiecărui sunet și alte însușiri, cu totul neobișnuite : când o notă veselă și sonoră a registrului superior zbura de sub degetele lui, el își înălța chipul înviorat, ca și cum i-ar fi urmărit zborul. Dimpotrivă, la vibrația gravă, adâncă și abia auzită a notelor de bas își apleca urechea : i se părea că aceste tonuri grele trebuie neapărat să se împrăștie pe jos, chiar pe pământ, risipindu-se pe podea și pierzându-se prin unghere îndepărtate.

XI

Unchiul Maxim se mărginea doar să tolereze aceste experiențe muzicale. Oricât de ciudat s'ar părea, aptitudinile atât de vădite ale băiatului îi trezeau un dublu simțământ. Pe de o parte năzuința pătimașă spre muzică arăta neîndoielnic că băiatul are aptitudini muzicale și, în acest fel, îi definea într'o oarecare măsură viitorul ; pe de altă parte, dându-și seama de acest fapt, bătrânul soldat mai încerca și un simțământ nelămurit de dezamăgire.

„Firește, judeca Maxim, muzica este și ea o mare forță care îți dă putința să stăpânești sufletul mulțimii. El, un orb va aduna sute de cuconițe și de fiflzoni gătiți, le va cânta felurite... valsuri și nocturne (trebuie să spunem că cunoștințele muzicale ale lui Maxim nu treceau dincolo de aceste „valsuri" și „nocturne"), iar ei își vor șterge ochii cu batistuțele. Ei, drace, eu altceva aș fi vrut, dar n'ai ce-i face ! Băiatul e orb — să ajungă deci în viață ce-o putea. Dar cântecul tot parcă ar fi mai bine. Cântecul nu se adresează numai auzului care se complace într'o vagă încântare. El dă imagini, trezește gândire în creier și bărbăție în suflet".

— Hei, Iohim, — zise el într'o seară intrând în grajd pe urmele băiatului. — Lasă-ți măcar odată fluierul ! Fluierul nu-i bun decât pentru țâncii de pe stradă sau pentru un ciobănaș pe câmp ; dar tu, tu ești bărbat în toată firea. Nu-i vorbă, toanta aceea de Maria a făcut din tine un papă-lapte, nu altceva. Ptiu ! Mi-e și rușine pentru tine, zău ! Fata ți-a întors spatele și atâta ți-a trebuit ca să ajungi o cârpă. Stai și fluieri ca un pitpalac în cușcă !

Iohim ascultase acest discurs al furiosului pan, zâmbind în întuneric de mânia lui fără niciun temei. Numai spusele lui cu privire la țânci și la ciobănaș trezi în el o ușoară ciudă.

— Să nu ziceți așa, pane, — răspunse el. — La niciun cioban din Ucraina nu găsești un fluier ca aista, dar'mi-te la un țânc... Ce au ei nu-s decât niște tilincuțe, pe când aista... Auziți-l numa'...

Închise cu degetele toate deschizăturile și scoase două tonuri în octavă, desfătându-se cu sunetele lor pline. Maxim scuipă :

— Ptiu, doamne iartă-mă ! S'a țicnit de tot flăcăul ! Ce-mi pasă mie de tilinca ta ? Toate-s la fel, și tilincile, și muierile, cu Maria ta cu tot. Mai bine ne-ai zice ceva din gură, dacă te pricepi. Așa, un cântec frumos, bătrânesc.

Maxim Iațenco, Ucrainian și el, se purta simplu cu țăranii și cu slugile. Răcnea și suduia de multe ori, dar nu jignea pe nimeni ; deaceea oamenii aveau față de el o purtare respectuoasă, dar nestingherită.

— De, știu și eu ? — răspunse Iohim la propunerea lui. — Pe vremuri n'am cântat mai prost ca alții.

Numa', poate nici cântecul nostru țărănesc n'o să-i fie pe plac boierului ! — își întepă el interlocutorul.

— Haide, haide, nu-ți mai bate gura de pomană, — zise Maxim. — Un cântec frumos nu-i tot una cu fluierul, dacă, firește, se pricepe omu' să-l cânte așa cum trebuie ! Hai, Petrus, să ascultăm ce ne cântă Iohim. Numai nu știu dac'ai să pricepi ceva, băiete !

— Ce ? Un cântec de „hlopi" [1] ? — întrebă băiatul. — Eu îi înțeleg ce spun.

Maxim oftă. Era un romantic și pe vremuri visase să reînvie Seci [2].

— Ehei, băiete ! Astea nu-s cântece de „hlopi"... Sunt cântecele unui popor liber și puternic. Bunicii tăi dinspre mamă le-au cântat prin stepele Niprului, ale Dunării și pe Marea Neagră... Dar asta ai să pricepi tu odată și odată, azi însă mă tem de altceva... — adăugă el dus pe gânduri.

Intr'adevăr, Maxim se temea de o altfel de lipsă de înțelegere. Socotea că, pentru a vorbi sufletului, tablourile vii ale cântecelor epice, cer neapărat reprezentări vizuale. Se temea că mintea întunecată a copilului nu va fi în stare să înțeleagă graiul plastic al poeziei populare. Uitase că baianii [3] din vechime, precum și cobzarii și bandurarii [4] ucrainieni, fuseseră în cea mai mare parte orbi. E drept că ursita grea, infirmitatea, îi silise adesea să ia în mână lira sau bandura și să pornească la cerșit. Nu toți însă fuseseră numai

1) *Hlopi* — expresie injurioasă folosită de boierii polonezi pentru Ucrainieni; a căpătat mai târziu înțeles de slugă, mujic. (N. trad.)

2) *Seci Zaporojscaia* — organizație a cazacilor zaporojeni din Ucraina în secolul al XVI-XVIII-lea. (N. trad.)

3) *Baian* — cântăreț și poet la Slavii vechi. După numele legendarului poet Baian. (N. trad.)

4) *Bandurar* — cântăreț ucrainian care își acompania cântecele cu sunetele bandurei, un vechi instrument muzical. (N. trad.)

niște cerșetori sau meseriași cu voci fonfăite și nu toți își pierduseră vederea abia la bătrânețe. Lipsa vederii acoperă lumea vizibilă cu un văl întunecat care se așterne firește și asupra creierului, îngreuindu-i și chiar împiedecându-i activitatea ; totuși, din reprezentări moștenite și din impresii dobândite pe alte căi, mintea își făurește în beznă o lume a ei, deosebită, tristă, îndurerată, întunecată, dar care nu e lipsită de o originală și nelămurită poezie.

XII

Maxim și băiatul se așezară jos, pe fân, iar Iohim se întinse pe laviță (această poziție se potrivea cel mai bine cu dispoziția lui artistică) și, după o clipă de gândire, începu să cânte. Intâmplător, sau poate datorită instinctului său fin, alegerea făcută fu cât se poate de bună. Se oprise asupra unui tablou istoric :

Sus pe deal, în zori, trec secerători...

Cine a auzit acest minunat cântec popular, frumos cântat, păstrează în minte melodia lui străveche, tonurile lui înalte, tărăgănate, peste care adie melancolia amintirilor din trecut. El nu cuprinde nici întâmplări, nici bătălii sângeroase, nici fapte eroice de arme. Nu vorbește nici despre despărțirea cazacului de mândra lui, nici despre isprăvi îndrăznețe, sau despre vreo expediție cu bărci pe marea cea albastră sau pe Dunăre. Nu e decât un tablou de o clipă, apărut deodată în mintea Ucrainianului ca o întruchipare nelămurită, ca frântura unui vis despre trecutul neamului. In mijlocul zilei de azi — mereu la fel, cenușie — răsare deodată în închipuirea lui acest tablou nedeslușit, înnegurat, învăluit în acea tristețe ce răzbate din trecutul strămoșesc, pierdut de multă vreme. Dispărut, dar nu

fără urmă ! Despre el mai vorbesc încă înaltele gorgane în care se odihnesc osemintele cazacilor și din care în miez de noapte țâșnesc flăcări și răsună gemete grele. Despre el vorbește și legenda populară, și cântecul acesta popular care se șterge tot mai mult din mintea oamenilor :

Sus pe deal, în zori, trec secerători,
Iar sub deal în jos, verde deal frumos,
Trec cazaci mereu !...
Trec cazaci mereu !...

Sus pe dealul verde secerătorii seceră grâul, iar jos, în vale, trece oastea căzăcească.

Maxim Ianenco se lăsă furat de trista melodie. Trezită de fermecătorul leit-motiv care se îmbina minunat cu ideia cântecului, răsări în închipuirea lui următoarea imagine, luminată parcă de răsfrângerile triste ale asfințitului. Pe ogoarele pașnice, sus pe deal, aplecându-se în tăcere deasupra lanului, se zăresc secerătorii. Iar jos, la poalele dealului, trec în liniște, unul după altul, detașamentele, mistuindu-se în umbrele de seară ale văii.

Doroșenco trece 'n frunte
Ducând vitejește 'n goană
Oastea lui zaporojeană...

Melodia tărăgănată a cântecului bătrânesc se leagănă, răsună și se stinge în văzduh, ca să răsune iarăși și să cheme iarăși din umbră mereu alte și alte chipuri.

XIII

Băiatul asculta posomorît și întristat. Atunci când Iohim cânta despre dealul pe care seceră secerătorii, pe Petrus îl ducea închipuirea pe înălțimile stâncii știute de el. O recunoștea după șoapta molcomă a pâ-

râului, care-și lovea domol valurile de pietre. Știa și cine sunt secerătorii, auzea și clinchetul secerilor, și foșnetul spicelor căzute.

Apoi, când cântecul vorbea despre cele petrecute la poalele dealului, închipuirea îl depărta de culme și-l ducea în vale...

Clinchetul secerilor amuțise, dar băiatul știa că secerătorii sunt tot acolo, în vârful dealului, dar nu se mai aud pentru că sunt sus, tot atât de sus ca și pinii, al căror foșnet îl auzise de jos, dela poalele stâncii. In vale, pe malul apei, răsună tropăitul des, uniform, al copitelor... Sunt mulți cai și deaceea se aude o larmă nedeslușită la poalele dealului, în întuneric. „Trec cazacii".

El știe și cine sunt cazacii. Bătrânului "Hvedco", care vine uneori la conac, toată lumea îi zice „bătrânul cazac". Hvedco" îl luase de multe ori pe genunchi și îl mângâiase pe cap cu mâna lui tremurătoare. Atunci, când după obiceiul său băiatul îi pipăia fața, degetele lui gingașe dădeau peste zbârciturile adânci, peste mustățile lungi, pleoștite, peste obrajii supți, iar pe obraji—peste lacrimi de bătrânețe. Asemenea cazaci își închipuia băiatul colo jos, la poalele dealului, în sunetele tărăgănate ale cântecului. Cazacii călare seamănă cu „Hvedco" ; sunt tot atât de mustăcioși, de gârboviți și de bătrâni ca și el. Se mișcă încet prin întuneric ca niște umbre informe și, ca și „Hvedco", plâng nu se știe dece, poate pentru că și peste deal, și peste vale plutesc suspinele triste, tânguitoare ale cântecului lui Iohim — ale cântecului despre „cazacul nesăbuit", care și-a lăsat tânăra nevastă pentru luleaua ostașului și greutățile războiului.

Lui Maxim i-a fost deajuns să arunce o singură privire asupra băiatului, ca să-și dea seama că firea lui simțitoare, cu toată lipsa vederii, este în stare să prindă imaginile poetice ale cântecului.

CAPITOLUL AL TREILEA

I

Potrivit cu regimul stabilit după planul lui Maxim, orbul era lăsat să se descurce singur ori de câte ori acest lucru era cu putință. Procedeul dădu cele mai bune rezultate. Cât timp se mișca prin casă, orbul nu părea deloc stângaci, umbla foarte sigur peste tot, își făcea singur curat în odaie și își ținea jucăriile și lucrurile într'o anumită ordine. Afară de asta, Maxim dădea atenție, pe cât era cu putință, și exercițiilor fizice : băiatul făcea o gimnastică specială, iar la vârsta de șase ani, Maxim îi dărui nepotului său un căluț cuminte. La început, mama nu-și putuse închipui că băiatul ei orb ar putea să călărească, spunea că ideia fratelui ei e o adevărată nebunie. Dar invalidul se folosi de întreaga lui autoritate și după două-trei luni băiatul galopa vesel alături de Iohim, care trebuia să-l îndrepte numai la cotituri.

Și astfel, lipsa vederii n'a fost o piedică în dezvoltarea fizică a băiatului, iar influiența pe care această infirmitate o exercita asupra structurii lui sufletești a fost atenuată pe cât era cu putință. Pentru vârsta lui, Petrus era înalt și zvelt ; avea obrazul cam palid, trăsături fine și expresive. Părul lui negru scotea și mai mult la iveală paloarea obrazului, iar ochii mari și negri, aproape nemișcați, îi dădeau o expresie deosebită care îți atrăgea îndată atenția. O cută ușoară deasupra sprâncenelor, obiceiul de a-și ține capul puțin întins înainte și umbra de melancolie care trecea uneori ca un nor peste chipul lui frumos erau semnele care trădau lipsa de vedere în înfățișarea lui. Când se afla într'un loc cunoscut, mișcările lui erau sigure ; totuși se vedea că vioiciunea lui firească este stăvilită și izbucnește numai uneori în răbufniri năvalnice, nervoase.

II

Impresiile auditive căpătară o importanță capitală în viața orbului, formele auditive ajunseră formele principale ale gândirii, centrul activității lui intelectuale. Învăța cântecele și, în timp ce asculta melodia lor fermecătoare, se pătrundea de conținutul lor, colorându-l cu tristețea, veselia sau visarea melodiei. Cu și mai multă încordare căuta să prindă glasurile naturii înconjurătoare și, împletind senzațiile nelămurite cu melodiile cunoscute, strămoșești, știa uneori să le îmbine într'o improvizație liberă, în care era foarte greu să deosebești unde se sfârșește melodia populară, cunoscută de toată lumea, și unde începe creația lui personală. Nici el însuși nu știa să deosebească în cântecele lui cele două elemente, atât de desăvârșit i se îmbinau în suflet. Prindea cu repeziciune tot ceeace îi preda mama, care-l învăța să cânte la pian, dar îi plăcea și fluierul lui Iohim. Pianul era mai bogat, mai sonor, mai plin, dar el se afla în odaie, pe când fluierul îl putea lua cu sine pe câmp și modulațiile lui se îmbinau atât de frumos cu suspinele molcome ale stepei, încât uneori Petrus nu-și putea da seama dacă vântul aduce din depărtare gânduri nelămurite, sau el însuși le scoate din fluier.

Această pasiune pentru muzică deveni centrul dezvoltării lui spirituale ; ea îi umplea și îi înfrumusețea viața. Maxim o folosi ca să-l învețe istoria țării și faptele trecutului se perindau în închipuirea orbului împletite din sunete. Interesul pe care i-l trezeau cântecele îl făcea să dorească să-i cunoască pe eroi, soarta lor și a țării lui. Tot de aci se născu și interesul pentru literatură, și când băiatul împlini opt ani, Maxim își începu primele lecții. Orele lui Maxim, întocmite cu pricepere (fusese nevoit în acest scop să studieze metodele speciale de predare pentru orbi), îi fă-

ceau multă plăcere băiatului. Ele aduceau în spiritul lui elemente noi — precizia și claritatea, care echilibrau senzațiile nelămurite ale muzicii.

In felul acesta ziua lui se întregea și nu s'ar fi putut spune că impresiile lui erau sărace. Părea că trăiește o viață intensă, atât cât îi este cu putință unui copil. Părea deasemenea că nici nu-și dă seama de lipsa vederii.

Totuși, în caracterul său se observa o tristețe ciudată, nefirească la un copil. Maxim o atribuia faptului că băiatul n'avea tovarăși de vârsta lui și căuta să înlăture acest neajuns.

Copiii din sat, chemați la conac, erau sfioși și nu se simțeau în largul lor. Erau stingheriți nu numai de mobilierul conacului care le părea neobișnuit, dar și de lipsa de vedere a panâci-ului. Se uitau speriați la el și, strânși grămadă, tăceau sau vorbeau sfioși în șoaptă. Lăsați în voie în grădină sau pe câmp, se simțeau mai slobozi și înjghebau câte un joc, dar orbul rămânea în afara lui și asculta trist larma veselă stârnită de camarazii lui.

Câteodată, Iohim îi aduna pe toți grămadă în jurul lui și le spunea snoave sau basme. Copiii din sat, care cunoșteau bine și pe Michiduță, prostănacul ucrainian, și pe vrăjitoarele cele șirete, mai adăugau câte ceva la povestiri din ceeace știau ei, așa încât convorbirile se desfășurau cu multă însuflețire. Orbul le asculta cu luare aminte și mult interes, dar râdea rar. Se vedea bine că humorul cuvântului viu îi era în cea mai mare parte inaccesibil și nici nu era de mirare; el nu putea să vadă nici licăririle șirete din ochii povestitorului, nici cutele de pe fața lui când râdea, nici tresărirea mustăților lui lungi.

III

Cu puțin înainte de cele descrise, o moșioară din apropiere își schimbase „posesorul“ [1]). In locul vecinului neliniștit de mai înainte, care reușise să se certe până și cu liniștitul pan Popelschi din pricina unei stricăciuni făcute de niște vite în conacul vecin, se stabilise bătrânul Jaskulski cu soția lui. Cu toate că cei doi soți aveau împreună cel puțin o sută de ani, erau căsătoriți de curând, deoarece pan Yacub nu-și putuse aduna multă vreme suma necesară pentru arendarea moșiei; deaceea el își dusese cu greu traiul printre străini ca vechil, iar pani Agnesca, în așteptarea clipei, fericite, fusese „pocoiuvca“ [2]) de onoare a contesei Potoțka. Când clipa fericită sosi în sfârșit și mirele cu mireasa se înfățișară la braț în biserică, mustățile și moțul bravului ginere erau pe jumătate cărunte, iar obrazul rumen de sfiiciune al miresei era și el încadrat de cârlionți argintii.

Aceasta nu fusese totuși o piedică în fericirea lor conjugală, iar rodul acestei iubiri târzii fu o fetiță cam de aceeaș vârstă cu băiatul orb. Orânduindu-și la bătrânețe un cuib unde se puteau socoti oarecum stăpâni, bătrânii duceau o viață tihnită și modestă, ca și cum ar fi vrut să răscumpere prin această liniște și această singurătate, anii frământați ai vieții grele dusă „printre străini“. Venitul din primii ani nu fusese prea mulțumitor și ei fură nevoiți să-și restrângă întrucâtva activitatea. Dar și în locul cel nou, ei își

1) In regiunea de sud-vest a țării, sistemul arendării moșiilor era destul de dezvoltat: arendașul („posesor“ — cum îi spuneau localnicii) devenea în acest caz, administratorul moșiei. El îi plătea proprietarului o anumită sumă, iar venitul mai mare sau mai mic depindea numai de spiritul lui întreprinzător. (N. red. ruse)

2) *Pocoiuvca* — cameristă (în limba poloneză). (N. trad.)

orânduiseră viața în felul lor. In preajma icoanelor, împodobite cu frunze de iederă, pani Jaskulska păstra alături de rămurelele de salcie din duminica floriilor, o „gromniță“ [1]) și felurite săculețe cu ierburi și rădăcini cu care își doftoricea bărbatul, precum și pe țăranii care veneau la ea. Ierburile umpleau căsuța de bârne cu o mireasmă deosebită, care în mintea tuturor oaspeților lor se lega strâns de amintirea căsuței curate, de liniștea și rânduiala ce domneau acolo și de cei doi bătrâni, care duceau o viață tihnită, neobișnuită în zilele noastre.

Alături de acești bătrâni creștea unicul lor copil, o fetiță mărunțică cu ochi albaștri și cu păr bogat bălai, împletit în coade ; toată lumea era uimită dela prima vedere de seriozitatea ciudată care se desprindea din întreaga făptură a copilei. Părea că pacea dragostei târzii a părinților s'a răsfrânt asupra firii copilei lor, dându-i această cumințenie necopilărească liniștea domoală a mișcărilor, adâncimea și înțelepciunea ochilor albaștri. Nu se temea de străini, nu se ferea de copii, lua parte la jocurile lor. Dar le făcea pe toate cu o condescendență atât de sinceră ca și cum ea însăși nu ar fi fost deloc direct interesată. Intr'adevăr, ea se mulțumea cu propria ei societate, se plimba singură, strângea flori, s'a de vorbă cu păpușa în chip atât de serios, încât uneori ți se părea că nu ai în fața ta un copil, ci o femeie în miniatură.

IV

Intr'o zi, Petric ședea singur pe colnicul de lângă râu. Soarele apunea, văzduhul era liniștit și doar mugetul cirezilor care se întorceau în sat se auzea slab din depărtare. Băiatul stătuse tocmai din cântat, lăsase

1) *Gromnița* — lumânare de ceară care se aprinde pe timp de furtună mare sau se pune în mâna unui muribund. (N. red. ruse.)

jos fluierul și se întinsese pe iarbă, furat de moleșeala dulce a serii de vară. Ațipise, dar niște pași ușori îl scoaseră din toropeală. Supărat, se ridică într'o rână și ascultă. Pașii se opriră la poalele colnicului. Mersul îi era necunoscut.

— Băiețașule ! — răsună deodată un glas de copil. — Nu știi cine a cântat din fluier ?

Orbului nu-i plăcea să fie turburat în singurătatea lui. Deaceea răspunse cu un glas nu prea prietenos :

— Eu...

O ușoară exclamație de uimire fu răspunsul la această declarație și numaidecât fetița urmă cu sinceră aprobare :

— Frumos !

Orbul tăcu.

— Dece nu pleci ? — întrebă el, simțind că oaspele nechemat nu se mișca din loc.

— Dece mă alungi ? — rosti fetița cu glasul ei limpede și plin de uimire naivă.

Acest glas liniștit de copil mângâie auzul orbului ; cu toate acestea răspunse pe același ton :

— Nu-mi place să vină nimeni la mine...

Fetița izbucni în râs.

— Asta-i bună ! Da'ce, tot pământul e al tău și poți opri lumea să umble pe el ?

— Mama a poruncit ca nimeni să nu vină aici la mine.

— Mama ? — repetă fetița îngândurată. — Dar mama mea mi-a dat voie să mă plimb pe malul apei...

Răsfățat oarecum de faptul că toată lumea îi făcea pe plac, băiatul nu era obișnuit cu o rezistență atât de îndârjită. O licărire de mânie îi trecu ca un val pe față ; se ridică în capul oaselor și spuse repede și mâniat :

— Pleacă, pleacă de aici !...

Cine știe cum s'ar fi isprăvit această scenă, dacă tocmai atunci nu ar fi răsunat dinspre conac glasul lui

Iohim, care îl chema pe băiat la ceai. Orbul cobori în fugă colnicul.

— Vai, ce băiat rău ! — auzi el o exclamație sinceră și plină de revoltă în spatele lui.

V

A doua zi, pe când ședea în același loc, băiatul își aduse aminte de ciocnirea din ajun. Amintirea nu păstra nicio urmă de ciudă. Dimpotrivă, ar fi dorit chiar ca fetița cu glasul atât de plăcut și liniștit, cum nu mai auzise niciodată, să vină iarăși. Copiii pe care îi cunoștea țipau tare, râdeau, se băteau și plângeau, dar niciunul nu vorbea atât de plăcut. Îi păru rău că o supărase pe necunoscuta care, desigur, n'avea să mai vină niciodată.

Intr'adevăr, vreme de trei zile, fetița nu se arată. A patra zi, Petrus îi auzi pașii jos, pe malul râului. Mergea încet, prundișul îi scârțâia ușor sub picioare, și ea îngâna cu jumătate de glas un cântec polonez.

— Ascultă ! — strigă băiatul când fetița ajunse în dreptul lui. — Dumneata ești ?

Fetița nu răspunse. Prundișul scârțâia mai departe sub picioarele ei. In nepăsarea voită a glasului care îngâna cântecul, băiatul deslușì jignirea ce nu fusese încă uitată.

Totuși, după ce mai făcu câțiva pași, necunoscuta se opri. Două-trei clipe se scurseră în tăcere. Fetița își potrivea buchetul de flori de câmp, pe care-i avea în mână, iar el aștepta răspunsul. In oprirea ei, în tăcerea care îi urmă, el ghici o voită nuanță de dispreț.

— Nu vezi că eu sunt ? — întrebă ea în sfârșit cu multă demnitate, isprăvind de așezat florile.

Intrebarea ei simplă se răsfrânse dureros în inima orbului. Nu răspunse, și numai mâinile cu care se sprijinea de pământ se crispară în iarbă. Dar convorbirea se legase și fetița întrebă iarăși, fără a se mișca din loc, preocupată de buchetul ei :

— Cine te-a învățat să cânți atât de frumos din fluier ?

— Iohim, — răspunse Petrus.

— Cânți foarte frumos ! Dar dece ești atât de supărat ?

— Eu... nu sunt supărat pe dumneata, — zise încet băiatul.

— Atunci nici eu nu mai sunt supărată... Hai să ne jucăm împreună.

— Eu nu știu să mă joc cu dumneata, — răspunse el, lăsând capul în piept.

— Nu știi să te joci ?... Dece ?

— Așa.

— Spune, dece ?

— Așa, — șopti el abia auzit și își plecă și mai mult capul.

Nu i se întâmplase încă să vorbească cuiva de infirmitatea lui, și tonul fetiței care îi punea întrebarea cu insistență naivă îi trezi din nou o durere adâncă în suflet.

Necunoscuta urcă delușorul.

— Ce caraghios ești, — spuse ea cu o milă binevoitoare, așezându-se alături de el pe iarbă. — Asta-i din pricină că nu mă cunoști. Când ai să mă cunoști, n'ai să te mai temi de mine. Eu nu mă tem de nimeni.

Vorbea, senină și lipsită de griji ; băiatul auzi cum își aruncă în șorț o grămadă de flori.

— De unde ai luat florile ? — întrebă el.

— De acolo, — zise ea arătând cu capul în partea din care venise.

— De pe câmp ?

— Nu, de acolo.

— Atunci din crâng. Și ce flori sunt ?

— Cum ? Nu cunoști florile ?... Vai, cât ești de ciudat... Zău, ești foarte ciudat...

Băiatul luă o floare în mână. Cu o mișcare ușoară și iute atinse frunzele, apoi corola.

— Asta-i piciorul cocoşului, — zise el, — şi ăsta-i toporaş.

Apoi, voi în acelaş fel să facă cunoştinţa cu interlocutoarea sa : cu mâna stângă o luă de umăr, iar cu dreapta începu să-i pipăie părul, pleoapele şi îşi trecu repede mâna peste chipul ei, oprindu-se şi studiind cu luare aminte trăsăturile necunoscute.

Făcu totul atât de repede şi atât de neaşteptat, încât fetiţa, încremenită de uimire, nu izbuti să spună niciun cuvânt ; îl privea numai cu ochi mari, în care se oglindea un simţământ vecin cu groaza. Abia atunci îşi dădu seama că chipul noului cunoscut avea ceva neobişnuit. Trăsăturile lui delicate şi palide încremeniseră cu expresia unei atenţii încordate, care nu se armoniza defel cu privirea lui fixă. Ochii băiatului aţintiţi asupra unui punct care nu avea nimic comun cu ceeace făcea, răsfrângeau într'un chip ciudat lumina asfinţitului. O clipă, toate acestea îi părură fetiţei un vis urât şi apăsător.

Trăgându-şi umărul din mâna băiatului, sări în picioare şi izbucni în plâns.

— Dece mă sperii, răutăciosule ! — îngână ea furioasă printre lacrimi. — Ce ţi-am făcut ?... Dece ?

Băiatul uimit şedea pe loc, cu capul lăsat în jos şi un sentiment ciudat — un amestec de ciudă şi umilinţă — îi umplu inima de durere. Era întâia oară când simţea umilinţa infirmului ; acum întâia oară afla că infirmitatea lui poate să inspire nu numai milă, ci şi spaimă. Firească, nu-şi dădea seama limpede de simţământul apăsător care-l copleşea ; iar faptul că acesta era nelămurit şi turbure, nu-i uşura cu nimic durerea.

Un val de obidă şi de suferinţă arzătoare îi păru că-l sugrumă ; căzu pe iarbă şi izbucni în lacrimi. Plângea tot mai tare, hohote convulsive îi zgudulau trupul firav, cu atât mai mult cu cât un fel de mândrie înnăscută îl făcea să-şi înnăbuşe izbucnirea.

Fetiţa care coborise în fugă colnicul, auzi aceste hohote înnăbuşite şi se întoarse mirată. Văzând că noul ei cunoscut stă cu faţa la pământ şi plânge amarnic, se înduioşă, urcă încet dealul şi se opri lângă el.

— Ascultă, — zise ea domol, — dece plângi ? Crezi poate că am să te spun ? Nu mai plânge, n'am să spun la nimeni.

Cuvintele compătimitoare şi glasul mângâietor stârniră în el o nouă criză de plâns nervos şi mai puternică decât înainte. Atunci fetiţa se lăsă pe vine, stătu aşa câteva clipe, apoi îi atinse încet părul şi-l mângâie pe cap ; cu stăruinţa blândă a mamei care încearcă să potolească un copil pedepsit, îi ridică fruntea şi începu să-i şteargă cu batista ochii plânşi.

— Hai, nu mai plânge ! — urmă ea, vorbind ca o femeie în toată firea. — Nu mai sunt supărată pe tine. Văd că-ţi pare rău că m'ai speriat...

— N'am vrut să te sperii, — răspunse el şi oftă din greu ca să-şi înnăbuşe suspinele nervoase.

— Bine, bine ! Nu sunt supărată !... Ştiu că n'ai să mai faci niciodată aşa. — Fetiţa îl ridică şi căută să-l aşeze lângă ea.

Băiatul se supuse. Şedea ca şi mai înainte cu faţa spre apus şi atunci când fetiţa îl privi din nou, chipul lui luminat de razele roşietice, îi păru iarăşi ciudat. Ochii băiatului erau plini de lacrimi, dar aveau aceeaş privire fixă de mai înainte ; faţa, care mai tresărea încă de spasmuri nervoase, oglindea o durere mare, profundă, nepotrivită cu vârsta lui.

— Dar tot eşti tare ciudat, — spuse fetiţa gânditoare, şi compătimirea i se simţea iarăşi în glas.

— Nu sunt ciudat, — răspunse băiatul cu o schimă jalnică. — Nu, nu sunt ciudat... Sunt... orb !

— O-orb ? — repetă ea tărăgănat şi glasul i se frânse ca şi cum acest cuvânt trist, rostit încet de băiat, ar fi dat o lovitură de neuitat inimioarei sale de femeie. — O-orb ? — zise ea din nou şi glasul îi tremură mai tare ;

apoi, voind parcă să se apere împotriva simțământului nesfârșit de milă care o copleșea, cuprinse cu mânuțele gâtul lui Petric și își lipi fața de obrazul lui.

Zguduită de această tristă și neașteptată descoperire, micuța femeie nu izbuti să rămână la înălțimea seriozității sale și prefăcându-se deodată într'un copil necăjit și neputincios în necazul lui, izbucni la rândul ei într'un plâns amar și nemângâiat.

VI

Câteva clipe se scurseră în tăcere.

Acum fetița nu mai plângea, mai suspina doar din când în când, căutând să-și învingă turburarea. Cu ochii plini de lacrimi urmărea cum soarele, lunecând parcă în văzduhul învăpăiat al asfințitului, se pierde după zarea întunecată. O frântură aurie a globului de foc se mai zări o clipă ; apoi țâșniră două-trei scântei aprinse, și în depărtare pădurea întunecată se desprinse deodată ca o dungă neîntreruptă, sinilie.

O adiere răcoroasă veni dinspre râu și pacea molcomă a înserării se oglindi pe chipul orbului ; ședea cu capul în piept, uimit pesemne de izbucnirea de adâncă compătimire a fetiței.

— Imi pare rău... — șopti ea în sfârșit printre sughițuri, ca să-și justifice slăbiciunea.

Apoi, stăpânindu-se, încercă să treacă la alt subiect de vorbă, care putea să-i lase nepăsători pe amândoi.

— Soarele a apus, — rosti ea dusă pe gânduri.

— Nu știu cum arată, — răsună trist răspunsul. — Eu... eu îl simt numai...

— Nu știi cum e soarele ?

— Nu.

— Dar... pe mama ta... nici pe mama ta n'o cunoști ?

— Ba da. O cunosc întotdeauna de departe, după mers.

— Da, da, așa e. Și eu o cunosc pe mama cu ochii închiși.

Convorbirea luă un caracter mai liniștit.

— Știi, — zise orbul mai înviorat, — eu simt soarele și știu când a apus.

— După ce știi ?

— După... vezi tu... Nici eu nu știu după ce..

— A-a ! — îngână fetița, pe deplin mulțumită se vede de acest răspuns, și tăcură amândoi.

— Eu știu să și citesc, — începu iar Petrus, — și în curând am să știu să scriu cu cerneală.

— Dar cum poți ?... — întrebă ea și tăcu sfioasă, nevoind să mai urmeze acest interogatoriu delicat. Dar el o înțelese.

— Citesc după o carte a mea, — o lămuri el, — cu degetele.

— Cu degetele ? Niciodată n'aș fi putut să învăț să citesc cu degetele... Eu și cu ochii citesc prost. Tata spune că femeile nu se prea pricep la știință.

— Eu știu să citesc chiar și franțuzește.

— Franțuzește !... Cu degetele... Vai, ce deștept ești ! — îl admiră ea cu sinceritate. — Dar mi-e frică să nu răcești. A început să fie ceață pe râu.

— Dar ție ?

— Mie nu mi-e frică. Ce poate să mi se întâmple ?

— Atunci nici mie nu mi-e teamă. Se poate ca un bărbat să răcească mai ușor decât o femeie ? Unchiul Maxim spune că unui bărbat nu trebuie să-i fie frică de nimic : nici de frig, nici de foame, nici de trăznete, nici de nori.

— Maxim ?... Cel cu cârjele ?... L-am văzut. Te sperii de el.

— Ba nu te sperii deloc. E bun.

— Ba nu ! — repetă ea convinsă. — Tu nu știi pentru că nu l-ai văzut.

— Cum să nu știu, dacă el mă învață de toate.

— Te bate ?

— Niciodată. Nici nu mă bate, nici nu țipă la mine... Nicioda'ă...

— Asta-i bine. Se poate să bați un băiat orb ? E un păcat.

— Dar el nu bate pe nimeni, — zise Petrus cam distrat, fiindcă urechea lui fină prinsese zgomotul pașilor lui Iohim.

Intr'adevăr, peste o clipă, trupul voinic al Ucraineanului se contură pe creasta deluroasă care despărțea conacul de râu și glasul lui răsună până departe în liniștea serii :

— Co-na-a-șu-le-e !

— Te chiamă, — zise fetița sculându-se.

— Da. Dar nu vreau să plec.

— Du-te, du-te ! Am să viu mâine la tine. Acum te așteaptă acasă ; și pe mine m'așteaptă.

VII

Fetița se ținu de făgăduială chiar mai devreme decât s'ar fi putut aștepta Petrus. A doua zi, pe când își făcea la el în odaie lecția obișnuită cu Maxim, băiatul își ridică deodată capul, trase cu urechea și spuse cu vioiciune :

— Dă-mi voie să mă duc, numai puțin. A venit fetița.

— Care fetiță ? — se mira Maxim și porni spre ușă în urma băiatului.

Intr'adevăr, noua cunoștință din ajun a lui Petrus intra chiar în clipa aceea pe poarta conacului și, zărind-o pe Anna Mihailovna, care tocmai trecea prin ogradă, se îndreptă nestingherită spre dânsa.

— Ce vrei, fetițo ? — întrebă Anna Mihailovna, crezând că o trimisese cineva cu vreo treabă.

Micuța femeie îi întinse grav mânușița și întrebă la rândul ei :

— Dumneavoastră aveți un băiețel orb ?... Da ?

— Eu, drăguțo, eu, — răspunse pani Popelscaia, minunându-se de ochii ei limpezi și de felul ei nestânjenit de a se purta.

— Vedeți că... Mama mi-a dat voie să viu la el. Pot să-l văd ?

In clipa aceasta, Petrus se apropie în goană de ele, iar în pridvor apăru Maxim.

— E fetița de ieri, mamă ! Ți-am spus, — zise băiatul, dând mâna cu fetița. — Numai că acum am lecție.

— Ei, de data asta, Maxim are să-ți dea drumul, — zise Anna Mihailovna, — am să-l rog eu.

In vremea asta, micuța femeie, care se simțea ca la ea acasă, păși în întâmpinarea lui Maxim ; acesta se apropia sprijinindu-se în cârjă, și fetița îi întinse mâna, spunând pe un ton de aprobare binevoitoare :

— E foarte frumos din partea dumneavoastră că nu-l bateți pe băiatul cel orb. Mi-a spus tot.

— Nu mai spune, duduiță ! — zise Maxim luând cu gravitate comică mânuța copilei în mâna lui mare. — Cum să-i mulțumesc elevului meu că a știut să-mi atragă simpatia unei ființe atât de drăgălașe ?

Maxim râse și mângâie mânuța pe care o ținea. Iar fetița se uita mereu la el cu privirea ei deschisă, care cuceri îndată inima bătrânului misogin.

— Ia te uită, Annusia, — spuse el soră-si cu un zâmbet ciudat. — Piotr al nostru a început să lege singur cunoștințe. Și trebuie să recunoști că, deși orb, a știut să facă o alegere bunicică, nu-i așa ?

— Ce vrei să spui cu asta Max ? — întrebă tânăra femeie cu severitate, și un val de roșeață i se urcă în obraji.

— Glumesc ! — încheie el scurt, văzând că gluma lui atinsese o coardă sensibilă, dezvăluind gândul ascuns care prinsese a se înfiripa în inima prevăzătoare a mamei.

Anna Mihailovna se înroşi şi mai mult şi, într'o pornire de pătimaşă duioşie, se aplecă să îmbrăţişeze fetiţa ; copila primi mângâierea caldă şi neaşteptată cu aceeaş privire senină, deşi cam mirată.

VIII

Din ziua aceea, cele mai strânse legături se statorniciră între căsuţa „posesorului" şi conac. Fetiţa, pe care o chema Evelina, venea zilnic la conac iar peste puţin deveni şi ea eleva lui Maxim. La început, planul de a învăţa în comun, nu prea fu pe placul lui pan Jaskulski. In primul rând, el socotea că unei femei îi ajunge cu prisosinţă dacă ştie să scrie lista rufelor şi să-şi ţină socotelile casei ; în al doilea rând, era un bun catolic şi credea că Maxim n'ar fi trebuit să lupte cu Austriacii împotriva hotărîrii „prea sfântului papă". In sfârşit, era pe deplin încredinţat că în cer există dumnezeu şi că Voltaire şi toţi adepţii lui ard în smoala iadului, soartă care-l aştepta după părerea multora, şi pe pan Maxim. Totuşi, cunoscându-l mai îndeaproape, trebui să recunoască că acest eretic şi zurbagiu era un om cu o fire plăcută şi o minte ageră ; până la urmă, „posesorul" fu nevoit să admită un compromis.

Cu toate acestea, în fundul sufletului său, bătrânul nobil polonez păstra o urmă de nelinişte şi deaceea, când aduse copila la prima lecţie, se simţi dator să-i ţină un logos solemn şi emfatic, care dealtfel era mai mult destinat urechilor lui Maxim.

— Iată despre ce e vorba, Velia... — rosti el luându-şi fata de umăr şi aruncând o privire viitorului ei profesor. — Să ţii minte că în cer e dumnezeu, iar la Roma sfântul „papez" [1]). Asta ţi-o spun eu. Valentin Jaskulsky, şi trebuie să-mi dai crezare, pentru că eu sunt tatăl tău — asta-i *primo*.

1) *Papez*—papa dela Roma în limba poloneză. (N. trad.)

Urmă o nouă privire semnificativă la adresa lui Maxim ; pan Jaskulsky subliniase cuvântul latinesc, dând astfel a înţelege că nici el nu e străin de ştiinţă şi că, la o adică, va fi greu să-l duci de nas.

— *Secundo*, eu sunt nobil polonez cu un blazon glorios, pe care, alături de „căpiţa şi corbul", nu degeaba se vede o cruce în mijlocul unui câmp albastru. Cei din neamul Jaskulskilor, fiind buni cavaleri, nu odată şi-au schimbat paloşul pentru cartea de rugăciuni şi s'au priceput întotdeauna destul de bine şi la treburile sfinte ; deaceea tu trebuie să-mi dai crezare. In tot ce priveşte restul, adică *orbis terrarum*, adică tot ce e pământesc, să asculţi ce-ţi va spune pan Maxim Iaţenco şi să înveţi bine.

— Nu te teme, pan Valentin, — răspunse Maxim, zâmbind la acest discurs, — nu recrutăm duduiţe pentru detaşamentul lui Garibaldi.

IX

Invăţătura în comun s'a dovedit foarte folositoare pentru amândoi. Petrus era, firesţe, în frunte, dar acest lucru nu excludea un oarecare îndemn de a se lua la întrecere. Afară de aceasta el o ajuta adesea pe Evelina să-şi înveţe lecţiile, iar ea găsea uneori procedeie foarte potrivite ca să-i explice unele lucruri pe care el, fiind orb, le înţelegea mai greu. Apoi, prezenţa fetiţei dădea lecţiilor un caracter deosebit şi făcea ca studiul lui să fie însufleţit de o plăcută turburare.

Indeobşte această prietenie a fost un adevărat dar al soartei binevoitoare. Băiatul nu mai căuta să fie singur ; găsise în ea acea afinitate sufletească pe care nu i-o putea oferi dragostea celor vârstnici, şi în clipele de linişte sufletească îi plăcea s'o simtă aproape pe Evelina. Pe stâncă sau pe malul râului se duceau totdeauna împreună. El cânta şi ea îl asculta cu admiraţie naivă ; iar când Petric îşi punea de o parte

fluierul, fetița îi transmitea impresiile vii, copilărești, pe care i le trezea natura înconjurătoare ; ea nu știa, firește, să le redea în toată amploarea lor și în cuvinte potrivite ; în schimb, din povestirile ei simple, din modulațiile glasului ei, el prindea coloritul caracteristic fiecărui fenomen descris. Așa, când ea vorbea despre întunericul nopții negre și umede ce se așternea pe pământ, lui îi părea că aude acest întuneric în sunetul reținut al glasului ei sfios. Iar atunci când Evelina, îngândurată, cu capul dat pe spate spunea : „Vai, ce nor vine, un nor negru-negru !“ — Petrus simțea numaidecât o adiere rece și auzea în glasul ei târșâitul înspăimântător al monstrului care se târa departe, sus pe cer.

CAPITOLUL AL PATRULEA

I

Există oameni predestinați parcă să aducă în chip firesc, fără zarvă, jertfe în iubire — jertfe îmbinate cu tristețe și grijă, oameni pentru care această grijă față de suferința altuia este o necesitate organică, însăși atmosfera vieții lor. Natura a avut grijă să-i înzestreze cu seninătatea fără de care eroismul de fiecare zi este de neconceput ; prevăzătoare, ea le-a atenuat pornirile și cerințele personale, subordonându-le trăsăturii dominante a caracterului lor. Asemenea firi par adesea prea reci, prea socotite, lipsite de sentiment. Ele sunt surde față de chemările pătimașe ale vieții plină de păcate și merg pe drumul mohorît al datoriei, tot atât de senine ca și pe drumul celei mai vii fericiri. Ele par reci ca și culmile înzăpezite și sunt mărețe ca și ele. Banalitatea vieții de toate zilele zace la picioarele lor ; și nici clevetirile, nici bârfelile nu se prind de haina lor imaculată, după cum nici stropii de nori nu se prind de aripile lebedei...

Micuța prietenă a lui Piotr avea toate trăsăturile caracteristice acestui tip, pe care nici viața, nici educația nu-l pot înfăptui decât în cazuri rare ; ca și talentul sau geniul, acest tip este hărăzit numai firilor alese și se manifestă de timpuriu. Mama orbului își dădea bine seama ce fericire însemna pentru fiul ei această prietenie trimisă de providență. Acest lucru îl înțelegea și bătrânul Maxim, care era încredințat că acum elevul lui având tot ce-i lipsise, dezvoltarea lui sufletească se va face încet, dar sigur, neturburată de nimic...

Dar greșise amarnic.

II

In primii ani ai vieții copilului, Maxim crezuse că a pus cu totul stăpânire pe dezvoltarea lui sufletească și chiar dacă această dezvoltare nu se desfășoară sub directa lui înrâurire, în orice caz nicio latură nouă, nimic din ce s'ar putea adăuga în acest domeniu nu ar putea scăpa supravegherii și controlului său. Atunci însă când viața copilului intră în acea perioadă care constituie trecerea dela copilărie la adolescență, Maxim își dădu seama cât de neîntemeiate fuseseră aceste trufașe visuri pedagogice. Mai fiecare săptămână aducea ceva nou, uneori cu totul neașteptat din partea unui orb, iar atunci când Maxim încerca să descopere izvoarele vreunei idei sau reprezentări noi, care apărea în mintea băiatului, el se simțea neputincios. O putere necunoscută lucra în adâncul sufletului copilului, manifestări surprinzătoare ale unei dezvoltări de sine stătătoare se iveau din acest adânc și Maxim era nevoit să se oprească cu un simțământ de evlavie în fața proceselor misterioase ale vieții, care interveneau în munca lui de pedagog. Impulsurile naturii, revelațiile ei păreau să dea băiatului reprezentări pe care un orb nu le putea căpăta din experiența proprie, și Maxim

își dădea seama că aceste impulsuri rezultă din legătura indestructibilă dintre fenomenele vieții, legătură care, ramificându-se în mii de procese, străbate printr'un șir consecutiv de vieți.

La început, se înspăimântă. Văzând că nu stăpânește singur structura intelectuală a copilului, că mai este ceva care scapă de sub înrâurirea lui, și gândul că elevul său ar putea fi frământat de cerințe, care să se transforme pentru un orb într'un izvor nesecat de suferințe, îl îngrozea. Deaceea căută să descopere originea acestor impulsuri venite nu se știe de unde, pentru ca — spre binele copilului orb — să le curme pentru totdeauna.

Aceste străfulgerări neașteptate nu scăpară nici atenției mamei. Într'o dimineață, Petric, cuprins de o turburare neobișnuită, veni fuga la ea.

— Mamă, mamă! — strigă el, — *am văzut* un vis.

— Și ce *ai văzut*, băiatul mamei? — îl întrebă ea cu o tristă îndoială în glas.

— Am văzut că... te văd pe tine și pe unchiul Maxim și am mai văzut că văd tot... Vai, era atât de bine, atât de bine, mămico!

— Și ce ai mai văzut, băiatul mamei?

— Nu-mi mai aduc aminte.

— Dar de mine îți aduci aminte?

— Nu, — răspunse băiatul dus pe gânduri. — Am uitat tot... Dar am văzut, zău că am văzut... — adăugă el după o scurtă tăcere și fața i se întunecă numaidecât. O lacrimă îi străluci în ochii lipsiți de lumină...

Aceste visuri se repetară de câteva ori și, de fiecare dată, băiatul era tot mai trist și mai neliniștit.

III

Într'o zi, trecând prin ogradă, Maxim auzi din salon, unde aveau loc deobicei lecțiile de muzică, niște exerciții muzicale foarte ciudate. Erau alcătuite din

două note. Mai întâi, sub bătăile repezi ce răsunau la șir, aproape contopindu-se pe aceeaș clapă, vibra în văzduh nota cea mai înaltă și mai sonoră a registrului de sus, apoi răsuna ca un bubuit o notă joasă, de bas. Curios să vadă ce însemnau aceste exerciții ciudate, Maxim o luă șchiopătând prin curte și peste o clipă intră în salon. In ușă se opri înmărmurit de o scenă neașteptată.

Băiatul, care împlinise nouă ani, ședea pe un scăunel la picioarele mamei. Lângă el, cu gâtul întins și mișcându-și când într'o parte, când în cealaltă ciocul lung, sta o tânără barză îmblânzită, pe care Iohim o dăruise lui Petrus. Acesta, în fiecare dimineață, îi dădea de mâncare cu mâna lui și pasărea se ținea pretutindeni de noul său prieten, și stăpân. Copilul ținea cu o mână barza ca să stea nemișcată, iar cu cealaltă o mângâia încet pe gât și pe tot trupul. Chipul său trăda o atenție încordată. Mama, cu fața îmbujorată de emoție și cu ochii triști, lovea repede cu degetul o clapă, făcând să răsune mereu, fără întrerupere, aceeaș notă înaltă. Totodată, cu corpul puțin înclinat, urmărea cu luare aminte și îndurerare chipul băiatului. Când mâna lui, alunecând peste penele albe și strălucitoare, ajungea la marginea aripei, unde începea chenarul de pene negre, Anna Mihailovna își muta deodată mâna pe o altă clapă și o notă joasă de bas bubuia năbușit prin odaie.

Amândoi, și mama și băiatul, erau atât de absorbiți, încât nu observară intrarea lui Maxim, până când acesta, stăpânindu-și uimirea, îi întrerupse cu o întrebare:

— Annusia! Ce înseamnă asta?

Intâlnind privirea scrutătoare a fratelui ei, tânăra femeie se rușină, ca și când un profesor sever ar fi prins-o cu ceva nepermis.

— Vezi tu, — lămuri ea sfioasă, — Petrus spune că deslușește o deosebire oarecare în culoarea berzei, nu-

mai că nu-şi poate lămuri în ce constă această deosebire... Crede-mă, el a fost acela care a adus vorba despre acest lucru şi mi se pare că are dreptate...

— Ei şi ?

— Nimic. Am vrut să-i... explic... puţin această deosebire, cu ajutorul sunetelor... Nu te supăra, Maxim, dar mie îmi pare că e o analogie...

Această ideie neaşteptată îl ului pe Maxim atât de mult, încât nu ştiu în primul moment ce să răspundă soră-si. Stărui să-şi repete experienţa şi, cercetând expresia încordată de pe chipul băiatului, dădu din cap.

— Ascultă, Anna, — zise el când rămase singur cu sora lui, — nu trebuie să trezeşti în sufletul băiatului întrebări la care niciodată nu vei fi în stare să răspunzi pe de-a-întregul...

— Dar el a început, crede-mă... — îl întrerupse iar Anna Mihailovna.

— E tot aia. Băiatului nu-i rămâne altceva decât să se obişnuiască cu infirmitatea, iar noi trebuie să ne străduim ca el să uite de lumină. Eu caut ca niciun îndemn venit din afară să nu-l împingă spre întrebări de prisos, şi dacă am izbuti să înlăturăm aceste îndemnuri, băiatul nu ar fi conştient de lipsa unui simţ, aşa cum nouă, celor care avem toate cele cinci simţuri, nu ne pare rău că ne lipseşte al şaselea.

— Ne pare rău. — răspunse încet tânăra femeie.

— Annia !

— Ne pare rău, — mai zise ea cu încăpăţânare. — Ne pare rău adesea de ceeace nu-i cu putinţă...

Dealtfel, ea se dădu bătută în faţa argumentelor lui Maxim ; de data aceasta însă, el fusese acela care greşise : căutând să înlăture cu orice preţ îndemnurile venite din afară, Maxim uita acele porniri puternice pe care natura însăşi le sădise în sufletul copilului.

IV

„Ochii sunt oglinda sufletului", a spus cineva. Poate că mai just ar fi să comparăm ochii cu nişte ferestre prin care lumea vie, strălucitoare şi colorată pătrunde în suflet. Cine ar putea să spună ce parte anume a structurii noastre sufleteşti depinde de senzaţiile de lumină ?

Omul este una din verigile lanţului nesfârşit de vieţi care, venind din străfundurile trecutului, trece prin fiinţa lui, îndreptându-se către un viitor nemărginit. Şi iată că la una din aceste verigi, la băiatul cel orb, o întâmplare fatală oblonise aceste ferestre : întreaga lui viaţă trebuia să se scurgă în întuneric. Dar oare acest fapt însemna că în el s'au rupt pe veşie acele coarde prin care sufletul răspunde impresiilor de lumină ? Nu, sensibilitatea lăuntrică faţă de lumină trebuia să treacă şi prin această experienţă întunecată şi să se transmită generaţiilor viitoare. Sufletul copilului orb era înzestrat cu toate aptitudinile proprii oricărui suflet, şi cum orice aptitudine poartă în sine năzuinţa de a fi satisfăcută, purta şi el în adâncul lui întunecat năzuinţa nestăvilită spre lumină. In adâncul tainic al sufletului său zăceau neatinse forţele moştenite care dormitau ca nişte virtualităţi nedesluşite şi erau gata, odată cu prima rază luminoasă, să se ridice întru întâmpinarea ei. Dar ferestrele rămâneau oblonite ; soarta băiatului îşi spusese cuvântul : el nu va vedea niciodată această rază, viaţa lui se va scurge în întuneric !...

Şi acest întuneric era plin de năluci.

Dacă viaţa copilului s'ar fi scurs în lipsuri şi suferinţă, poate că acestea i-ar fi abătut gândurile spre cauzele exterioare ale suferinţei. Dar oameni cărora le era drag îndepărtaseră tot ceeace ar fi putut să-l facă să sufere. Ei îi dăruiseră liniştea şi pacea, iar acum până şi liniştea care-i domnea în suflet îl făcea

să simtă cu mai multă putere nemulțumirea lăuntrică. Conștiința nelămurită, dar stăruitoare, a unei necesități ce se vrea satisfăcută răsărea din tăcerea și din întunericul care îl înconjurau și în acelaș timp apărea și dorința de a da o formă concretă forțelor care mocneau în adâncul sufletului său și nu se puteau manifesta.

Această senzație trezea presimțiri vagi și elanuri asemănătoare cu năzuința de a zbura, pe care fiecare din noi a încercat-o în copilărie și care se manifestă la această vârstă prin visurile ei minunate.

In sfârșit, tot ea dădea naștere acelor sforțări instinctive ale gândirii copilului care i se oglindeau pe față ca o întrebare dureroasă. Posibilitatea de a avea reprezentări vizuale, „virtualitatea" moștenită, dar nedesvoltată în viața personală, se ridica în căpșorul copilului ca o nălucă informă, nedeslușită și întunecată, îl frământa inconștient, chinuitor.

Natura protesta împotriva „cazului" individual, împotriva încălcării legii generale.

V

In felul acesta, oricât a încercat Maxim să înlăture îndemnurile venite din afară, el n'a izbutit să nimicească apăsarea lăuntrică a acestei năzuințe nesatisfăcute. Tot ce a putut face prin măsurile lui de precauție, era să n'o trezească înainte de vreme și să nu mărească suferința orbului. Și deaceea, soarta grea a copilului trebuia să-și urmeze cursul cu toate cruntele ei urmări.

Și această soartă se apropia ca un nor întunecat. Cu anii, vioiciunea firească a băiatului se micșora, ca apele care scad, în vreme ce tristețea, care-i învăluia nedeslușit dar fără încetare sufletul, creștea mereu, exercitând o puternică înrâurire asupra firii sale. Râsul, pe care în copilărie i-l stârnea orice impresie nouă

și vie, se auzea tot mai rar. Tot ceeace era vesel și hazliu, îi era străin ; în schimb prindea cu o uimitoare înțelegere atmosfera nelămurită, cețoasă, melancolică, proprie naturii sudice și oglindită de cântecele populare. I se umpleau ochii de lacrimi de câte ori auzea cum „în câmpie mormântul vorbește cu vântul" și-i plăcea să se ducă singur pe câmp să-i asculte șoapta. Inclinația spre izolare creștea tot mai mult, și în orele când pleca în peregrinările lui solitare cei din casă nu se duceau pe acolo pe unde umbla el, ca să nu-i turbure singurătatea. Ședea pe vârful vreunei movile sau pe colnicul de lângă râu sau pe stânca binecunoscută și asculta foșnetul frunzelor și șoapta ierburilor sau suspinele nelămurite ale vântului din stepă. Toate acestea se armonizau de minune cu profunzimea stărilor lui sufletești. Aici înțelegea pe deplin, până la capăt, natura, atât cât îi era dat s'o poată înțelege. Aici ea nu-l turbura cu niciun fel de întrebări crude și fără dezlegare, aici vântul îi pătrundea nestingherit drept în suflet, iarba părea că-i șoptește blânde cuvinte de milă, și, când inima adolescentului pătrunsă de armonia molcomă din jur, se înduioșa sub alintarea caldă a naturii, el simțea cum un val i se ridică în piept și, crescând mereu, i se răspândește prin toată ființa. Atunci el se lipea de iarba răcoroasă și umedă și plângea încetișor, dar aceste lacrimi nu aveau în ele niciun strop de amărăciune. Alteori își lua fluierul și uita de el însuși, improvizând melodii triste care se împăcau cu starea lui sufletească și cu armonia pașnică a stepei.

Era firesc atunci ca orice sunet pe care-l făcea un om, dând buzna pe neașteptate, să-l impresioneze ca o disonanță stridentă, dureroasă ; în asemenea clipe poți comunica numai cu un suflet foarte apropiat, cu un prieten drag, iar băiatul nu avea decât un singur prieten de vârsta lui — fetița bălaie din căsuța „posesorului"...

Prietenia lor se întărea tot mai mult şi era pe deplin împărtăşită de amândoi. Dacă în legăturile dintre ei Evelina aducea calmul şi bucuria ei potolită de a trăi şi-i transmitea nuanţe noi din viaţa înconjurătoare, la rândul său, el îi dădea ...suferinţa lui. Prima întâlnire cu băiatul orb părea să fi făcut o rană sângerândă în sufletul delicat al micuţei femei: încercaţi să scoateţi din rană pumnalul care a lovit şi tot sângele se va scurge din ea. Pe colina din stepă, unde micuţa femeie făcuse cunoştinţă cu băiatul orb, sufletul ei fusese pătruns de un sentiment adânc de compătimire şi, de atunci încolo, îi venea din ce în ce mai greu să se lipsească de el. Departe de el, rana părea că se redeschide, durerea învia şi Evelina căuta să ajungă cât mai iute la micuţul ei prieten pentru ca, îngrijindu-l neobosită, să-şi aline propria ei suferinţă.

VI

Intr'o seară caldă de toamnă, cele două familii şedeau în faţa casei admirând cerul plin de stele, albastrul său adânc şi strălucirea luminiţelor sale. Ca deobicei, orbul şi Evelina şedeau lângă mama lui.

Tăceau cu toţii. In preajma conacului era linişte deplină; doar din când în când frunzele tresăreau uşor, şopteau ceva neînţeles, şi se potoleau numaidecât.

Deodată un meteor strălucitor desprins din adâncul cerului întunecat, spinteca cerul ca o fâşie luminoasă, lăsând o urmă fosforescentă ce se stinse încet, pe nesimţite. Toţi ridicară ochii. Mama, care şedea braţ la braţ cu Petric, îl simţi tresărind.

— Ce a fost... asta? — zise el întorcându-şi spre dânsa chipul neliniştit.

— A căzut o stea, — băiatul mamei.

— Da, da, o stea, — rosti el dus pe gânduri. — Ştiam eu...

— Dar de unde ai putut tu să ştii, băieţele? — întrebă mama cu o tristă îndoială în glas.

— E adevărat ce spune, — se amestecă în vorbă Evelina, — el multe lucruri le ştie... „aşa"...

Până şi această sensibilitate, mereu mai puternică, arăta că băiatul se apropie de vârsta critică dintre adolescenţă şi tinereţe. Deocamdată dezvoltarea lui îşi urma cursul destul de liniştită. Părea chiar că orbul se obişnuise cu soarta sa, iar tristeţea lui ciudat de stăpânită — fără vreo rază de speranţă, dar şi fără izbucniri violente care însoţea îndeobşte viaţa lui — se îndulcise oarecum. Nu era însă decât o îmbunare trecătoare. Natura dăruieşte parcă dinadins asemenea clipe de răgaz pentru ca organismul tânăr să se echilibreze şi să se întărească în vederea noii furtuni. In aceste momente de potolire se nasc şi se încheagă probleme noi. Un singur îmbold — şi toată liniştea sufletească se zguduie până în adânc, ca marea sub lovitura neaşteptată a unui vânt năpraznic.

CAPITOLUL AL CINCILEA

I

Au mai trecut câţiva ani.

Nimic nu se schimbase în conacul liniştit. Ca şi înainte foşneau în grădină fagii; numai frunzişul lor parcă se întunecase şi se făcuse mai stufos; ca şi înainte străluceau prin verdeaţă zidurile albe şi prietenoase ale clădirilor, care stăteau doar ceva mai aplecate şi mai adâncite în pământ; ca şi înainte se încruntau streşinile de paie şi până şi fluierul lui Iohim răsuna în grajd la aceleaş ore; numai că acum lui Iohim, care rămăsese burlac şi era tot vizitiu la curte, îi plăcea mai mult să stea să asculte cum cântă din fluier, la pian, conaşul cel orb.

Maxim încărunțise și mai mult. Soții Popelschi nu mai avuseseră alți copii și deaceea orbul rămăsese ca și înainte centrul în jurul căruia se grupa toată viața conacului. Pentru el, conacul se închisese într'un cerc strâmt, mulțumindu-se cu propria lui viață tihnită la care se adăuga viața nu mai puțin pașnică a căsuței „posesorului". In felul acesta, Piotr, acum un tânăr în toată firea, crescuse ca o floare de seră, ferit de valurile năpraznice ale vieții îndepărtate.

Ca și înainte, el se afla în centrul unei lumi întunecate și uriașe. Peste el, în jurul lui, pretutindeni se întindea o beznă fără margini și fără sfârșit ; organismul gingaș și sensibil, aștepta să întâmpine fiecare impresie nouă ca o coardă întinsă, gata să vibreze la prima atingere. Toată starea sufletească a orbului se resimțea de pe urma acestei așteptări încordate ; i se părea că dintr'o clipă într'alta bezna își va întinde spre el brațele nevăzute și va atinge ceva care mocnește atât de chinuitor în sufletul său și așteaptă să iasă la iveală.

Dar bezna aceasta, atât de bine cunoscută lui, blândă și monotonă, a conacului vibra numai de șoaptele mângâietoare ale bătrânei grădini, aducând cu ea gânduri nedeslușite, adormitoare și pașnice. Orbul cunoștea lumea îndepărtată numai din cântece, din istorie, din cărți. In mijlocul șoaptelor îngândurate ale grădinii, în mijlocul traiului pașnic de toate zilele al conacului, el afla despre furtunile și frământările vieții îndepărtate, numai din povestirile altora. Și viața învăluită într'o mreajă fermecată, îi apărea ca un cântec, ca o legendă, ca un basm.

Se părea că așa era bine. Mama vedea că sufletul băiatului, împresurat parcă de un zid, lâncezește într'un fel de amorțeală vrăjită, nefirească, dar pașnică. Și nu voia, se temea să clintească acest echilibru.

Evelina, crescuse și se dezvoltase și ea pe nesimțite; privea această pace vrăjită cu ochii săi limpezi în care se putea citi un fel de nedumerire, un fel de întrebare pe care o punea viitorului, dar în care nu se zărea niciodată vreo urmă de nerăbdare. Popelschi-tatăl pusese într'o ordine desăvârșită treburile moșiei, dar acest om blajin nu-și punea niciodată întrebarea care va fi viitorul fiului său. Era obișnuit ca totul să se facă dela sine. Numai Maxim, cu firea lui, suporta cu greu această liniște — doar ca ceva trecător care, de voie de nevoie, trebuia să intre în planul lui. Socotea că e necesar să lase timp ca sufletul orbului să se echilibreze, să se întărească, pentru a fi în stare să reziste la atingerea aspră a vieții.

In vremea asta, dincolo de acest cerc vrăjit, viața clocotea, se frământa, se zbătea. In sfârșit sosi și clipa când bătrânul pedagog hotărî să sfarme acest cerc, să deschidă ușa serei pentru ca un suflu de aer proaspăt de afară să pătrundă în ea.

II

Mai întâi pofti la el pe un bătrân prieten, care locuia la vreo șaptezeci de verste de conacul familiei Popelschi. Până atunci, Maxim fusese pe acolo de câteva ori. De data aceasta, știind că bătrânului Stavrucenco îi veniseră feciorii dela oraș, îi scrise, poftindu-i pe toți. Invitația fu primită cu multă plăcere. Pe bătrâni îi lega o veche prietenie, iar tineretul își mai aducea aminte de numele lui Maxim Iațenco, destul de cunoscut pe vremuri, nume de care se legau anumite tradiții. Unul din băieții lui Stavrucenco era student la Universitatea din Chiev unde urma la facultatea de filologie, la modă pe atunci. Celălalt studia muzica la Conservatorul din Petersburg. Impreună cu ei venise și un tânăr elev de școală militară, fiul unui moșier vecin.

Stavrucenco era un bătrân voinic, cărunt, cu mustăți lungi și pantaloni largi de cazac. Purta la brâu o

pungă de tutun şi o pipă, nu vorbea decât ucraineana şi, lângă cei doi feciori ai lui, îmbrăcaţi cu svitce [1]) albe şi cămăşi naţionale brodate, semăna cu Taras Bulba, al lui Gogol, alături de fiii săi. Totuşi nu avea în el nici urmă din romantismul acestui erou. Dimpotrivă era un moşier cu mult simţ practic, care o viaţă întreagă se împăcase de minune cu condiţiile feudale, iar atunci când „robia" fusese desfiinţată, ştiuse să se adapteze foarte bine şi noilor condiţii. Cunoştea poporul aşa cum îl cunoşteau moşierii, adică pe fiecare ţăran din satul lui şi fiecare vacă din bătătura acestuia, ba ştia chiar rostul aproape a fiecărei carboave din chimirul ţăranului.

In schimb, chiar dacă Stavrucenco nu se lua la trântă cu feciorii lui, aşa cum făcea Bulba, între ei se iscau mereu ciocniri violente, pe care nici timpul, nici locul nu le puteau opri. Pretutindeni, acasă sau în vizită, pentru pricini din cele mai mărunte, se porneau discuţii nesfârşite între bătrân şi băieţii lui. Deobicei începea bătrânul care-i lua în râs pe „tinerii idealişti" ; băieţii se aprindeau, bătrânul se înverşuna şi se isca o larmă nemaipomenită în care niciuna din părţi n'o cruţa pe cealaltă.

Era un reflex al cunoscutei discordii între „părinţi şi copii"; numai că de data aceasta ea lua o formă foarte atenuată. Tineretul, care îşi petrecuse timpul încă din copilărie prin şcoli, văzuse satul doar în timpul scurtelor vacanţe şi deaceea nu cunoştea cu adevărat poporul, aşa cum îl cunoşteau părinţii lor, moşierii. Iar când în societate se ivi curentul „dragostei pentru popor", care câştigase adepţi printre tinerii din clasele superioare ale liceului, aceştia se apucară să studieze poporul, dar îşi începură studiul cu cărţile. In etapa a doua se apucară de studiul nemijlocit al manifestărilor „spiritului popular" în creaţiile sale. Pe vremea aceea „mersul în popor" al conaşilor cu svitce albe şi cămăşi brodate era foarte răspândit în regiunea de sud-vest a ţării. Studiul condiţiilor economice nu se bucura de prea multă atenţie. Tinerii îşi notau cuvintele şi motivele cântecelor populare, studiau legende, comparau evenimentele istorice cu răsfrângerea lor în creaţiile populare şi în general priveau pe ţăran prin prizma poetică a romantismului naţional. Dealtfel şi bătrânii adoptau oarecum acest punct de vedere şi totuşi nu se puteau înţelege cu tineretul .

— I-auzi ce spune ! — zise bătrânul Stavrucenco lui Maxim, lovindu-l şiret cu cotul, în vreme ce studentul perora cu faţa îmbujorată şi ochi strălucitori. — Ia uite-te cum le toarnă, secătura, de parcă le-ar citi nu alta !... Ai putea crede că-i cine ştie ce de capul lui ! Ascultă, învăţatule, spune mai bine cum te-a dus de nas Necipor al meu !

Bătrânul îşi muşcă vârful mustăţilor, râse şi, cu un umor curat ucrainian, povesti întâmplarea. Tinerii roşiră, dar la rândul lor nu-i rămaseră datori cu nimic. „Dacă ei nu-l cunosc pe Necipor sau Hvedco din satul cutare sau cutare, în schimb studiază tot poporul în manifestările lui generale ; ei privesc dintr'un punct de vedere superior, singurul care-ţi dă putinţa să tragi concluzii şi să ajungi la generalizări largi. Ei cuprind într'o singură privire perspectivele îndepărtate, în vreme ce bătrânii, ruginiţi în traiul lor învechit, nu văd pădurea din pricina copacilor".

Bătrânului îi plăcea să asculte vorbele savante ale tinerilor.

— Se cunoaşte că n'au buchisit degeaba la şcoală, — spuse, uitându-se mulţumit la cei de faţă. — Şi totuşi, pot să vă asigur că Hvedco al meu are să vă ducă de nas cum are să vrea, asta e !... Iar eu am să-l fac pachet pe şmecherul ăsta, am să-l bag în punga

1) *Svitcă* — haină lungă ucraineană, strâmtă în talie şi bogată în poale. (N. trad.)

mea de tutun și am să-l ascund în buzunar. Și cu asta vreau să spun că voi față de mine sunteți ca niște cățel față de un dulău bătrân.

III

In clipa de față luase tocmai sfârșit una din aceste certuri. Cei mai în vârstă intraseră în casă. Prin ferestrele deschise se auzea din când în când cum Stavrucenco povestește triumfător niște întâmplări hazlii și cum ceilalți râd.

Tineretul rămase în grădină.

Studentul, cu căciula pusă pe o ureche, își întinse pe pământ svitca și se trânti în iarbă, luând o poziție voit nestingherită. Fratele lui mai mare ședea în cerdac lângă Evelina. Cadetul, cu uniforma corect încheiată la toți nasturii, era lângă dânșii, iar puțin mai la o parte, sprijinit de pervazul ferestrei, cu capul lăsat în piept, ședea orbul : se gândea încă la discuțiile care abia luaseră sfârșit și-l turburaseră adânc.

— Ce crezi despre toate câte s'au spus adineauri, panna Evelina ? — se adresă tânărul Stavrucenco vecinei sale. — N'ai suflat o vorbă tot timpul.

— Toate astea sunt bune, adică tot ce ai spus tatălui dumitale. Dar...

— Dar... ce ?

Fata nu răspunse îndată. Își întinse pe genunchi lucrul de mână, îl netezi și, aplecându-se puțin înainte, îl cercetă gânditoare. Era greu să-ți dai seama dacă se gândește că ar fi trebuit să aleagă o canava cu puncte mai mari, sau la răspunsul ce-l avea de dat.

Tinerii însă așteptau să audă ce va spune. Studentul se ridică într'un cot și își întoarse spre ea chipul înviorat de curiozitate. Vecinul fetei își îndreptă spre ea privirea calmă și iscoditoare. Orbul își schimbă poziția firească de până atunci, se îndreptă din spate, apoi își întinse capul, întorcându-l în altă parte.

— Dar, — spuse încet Evelina, netezindu-și mai departe lucrul, fiecare om, domnilor, își are drumul lui în viață.

— Doamne ! — exclamă scurt studentul. — Câtă înțelepciune ! Mă rog, câți ani ai mata, duduiță ?

— Șaptesprezece, — răspunse fata cu simplitate și adăugă numaidecât cu o curiozitate plină de naivă încântare : — Nu-i așa că-mi dai mai mult ?

Tinerii izbucniră în râs.

— Dacă mi s'ar cere să spun ce vârstă ai, — zise vecinul ei, — zău c'aș șovăi mult între treisprezece și douăzeci și trei de ani. Uneori pari un copil, alteori însă judeci ca o bătrânică cu multă experiență.

— In chestiuni serioase, Gavrilo Petrovici, trebuie să judeci serios, — rosti sentențios micuța femeie, apucându-se din nou de lucru.

Toți tăcură o clipă. Acul Evelinei își urma iarăși cadențat drumul pe canava, iar tinerii priveau curioși la minuscula siluetă a acestei persoane înțelepte.

IV

Firește, Evelina crescuse și se dezvoltase mult dela prima ei întâlnire cu Piotr, dar observația studentului în legătură cu înfățișarea ei, era justă. La prima vedere, această făptură mărunțică și firavă nu părea decât o copilă, dar în mișcările ei măsurate și potolite străbătea adesea seriozitatea unei femei mature. Aceeaș impresie îți dădea și chipul ei. Cred că numai femeile slave au asemenea chipuri. Trăsăturile lor regulate și frumoase par zugrăvite în trăsături line și reci : ochii lor albaștri au o căutătură liniștită, roșeața se ivește rar pe acești obraji albi, dar paloarea lor nu e cea obișnuită, gata în orice clipă să se aprindă de văpaia arzătoare a patimei : e mai degrabă albeața rece a zăpezii. Părul bălai al Evelinei, pieptănat lins, era ceva mai închis spre tâmplele ei de marmură și-i cădea, în cozi grele, care în mers păreau că-i trag puțin capul pe spate.

Orbul crescuse și se maturizase și el. Orice om care l-ar fi privit cum ședea palid, emoționat și frumos, puțin la o parte de grupul descris, ar fi fost îndată izbit de acest chip original pe care se oglindea limpede orice mișcare a sufletului. Părul negru, frumos ondulat, îi cădea peste fruntea bombată, brăzdată de zbârciturii timpurii. Obrajii i se aprindeau ușor de o roșeață puternică și tot atât de ușor se acopereau de o paloare mată. Buza de jos, cu colțurile puțin lăsate, se contracta uneori de încordare, sprâncenele tresăreau ușor, stând parcă la pândă, iar ochii mari și frumoși, cu privirea calmă și fixă, dădeau întregului său chip o înfățișare posomorîtă și neobișnuită.

— Așadar, — urmă ironic studentul, după o scurtă tăcere, — panna Evelina socoate că tot ce s'a vorbit adineauri nu este accesibil unei minți femenine, că femeia trebuie să se mărginească la sfera îngustă a odăii copiilor și a bucătăriei.

In glasul tânărului se simțea mulțumirea de sine (astfel de vorbe erau nou-nouțe pe atunci) și o ironie sfidătoare. Toți ceilalți tăcură și Evelina se îmbujoră.

— Te-ai cam pripit să tragi concluzii, — răspunse fata. — Înțeleg tot ce s'a vorbit, prin urmare aceste probleme sunt accesibile unei minți de femeie. Ceeace am spus se referea numai la persoana mea.

Tăcu și se aplecă asupra lucrului, cu atâta sârguință încât tânărul nu mai îndrăzni să-și urmeze interogatoriul.

— Ciudat, — murmură el, — s'ar putea crede că dumneata ți-ai și făcut un plan pentru toată viața, până la mormânt.

— Ce-ți pare ciudat în asta, Gavrilo Petrovici? — răspunse fata încet. — Cred că până și Ilia Ivanovici (numele cadetului) și-a ales de pe acum drumul pe care îl va urma în viață, și el e doar mai tânăr decât mine.

— Adevărat, — zise cadetul mulțumit de prilejul ce i se ivise. — Nu de mult am citit biografia lui *N. N.* Și el a avut un plan bine stabilit: s'a însurat la douăzeci de ani, iar la treizeci și cinci comanda o unitate.

Studentul râse batjocoritor, iar fata se înroși iar.

— Ei vezi, — urmă ea peste o clipă cu o ciudată notă tăioasă și rece în glas, — fiecare își are drumul lui.

Nimeni n'a mai căutat s'o contrazică. O tăcere gravă se lăsă peste grupul de tineri, o tăcere sub care se simțea limpede un amestec de teamă și de nedumerire: înțeleseră cu toții că discuția alunecase pe un tărâm personal și delicat, că vorbele lor obișnuite făcuseră să tresară o coardă sensibilă...

In mijlocul tăcerii nu se auzeau decât foșnetele bătrânei grădini, tot mai întunecată și parcă nemulțumită.

V

Toate aceste convorbiri, discuții, acest val de probleme arzătoare, de speranțe, așteptări și păreri tinerești, clocotitoare, se năpustiră năvalnic, pe neașteptate, asupra orbului. La început le ascultase cu o uimire plină de admirație, dar în curând își dădu seama că acest val viu trece pe lângă el, nepăsător față de ființa lui. Nimeni nu-i punea întrebări, nimeni nu-i cerea părerea. Orbul rămase izolat, într'o singurătate tristă, cu atât mai tristă cu cât era mai zgomotoasă acum viața conacului.

Asculta totuși mai departe tot ceeace era nou pentru el, iar sprâncenele lui strâns îmbinate deasupra nasului și fața lui mai palidă dovedeau atenția lui și mai mare. Dar această atenție era posomorîtă, sub ea se ascundea o sforțare grea și dureroasă a creierului.

Mama se uita cu tristețe la fiul ei. In ochii Evelinei era compătimire și neliniște. Numai Maxim părea că

nu observă ce înrâurire are această societate zgomotoasă asupra orbului și, ospitalier, pofti pe musafiri să vină cât mai des la conac, făgăduindu-le totodată tinerilor, pentru următoarea lor vizită, un bogat material etnografic.

Oaspeții plecară, făgăduind că vor reveni. Luându-și rămas bun, tinerii strânseră afectuos mâna lui Piotr. El le răspunse cu efuziune și ascultă îndelung zgomotul brișteі care se depărtă. Apoi se întoarse deodată și se duse în grădină.

După plecarea musafirilor, conacul se cufundă iarăși în tăcere, dar de data aceasta ea îi păru orbului neobișnuită și stranie, altfel decât cea de odinioară. Părea că liniștea însăși era o mărturie că ceva de mare însemnătate se petrecuse în preajma lui. In aleile tăcute, în care nu mai răsunau decât șoaptele fagilor și ale liliacului, orbului i se păru că deslușește ecoul ultimelor discuții. Prin fereastra deschisă a salonului, auzi cum mama și Evelina se ceartă cu Maxim. In glasul mamei era rugăminte și suferință, glasul Evelinei părea indignat, iar Maxim respingea pătimaș și dârz atacul femeilor. La apropierea lui Piotr, discuțiile amuțiră.

Conștient, cu o mână necruțătoare, Maxim făcuse prima spărtură în zidul care până atunci îl înconjurase pe orb. Primul val neliniștit și zgomotos se năpustise prin deschizătură și echilibrul sufletesc al tânărului se clătinase sub această primă lovitură.

De acum încolo, cercul vrăjit îi păru strâmt. Tăcerea pașnică a conacului, murmurul și foșnetele lenеșe ale bătrânei grădine, molcomul vis în care era cufundat sufletul lui tânăr îl apăsau. Bezna începuse să-i vorbească cu glasuri noi, ademenitoare; noi imagini nelămurite răsăreau din ea, se îmbulzeau într'un neastâmpăr chinuitor, dându-i o însuflețire amăgitoare.

Bezna îl chema, îl ademenea, trezea dorințe care sălășluiau adormite în adâncul inimii lui, si aceste dorințe îi aduseră paloare în obraji și o suferință adâncă, deși nedeslușită deocamdată, în suflet.

Aceste simptome neliniștitoare nu scăpară femeilor Noi, cei care vedem oglindindu-se sentimentele pe chipul celor din jur, învățăm să le ascundem pe ale noastre. In această privință, orbii sunt lipsiți de apărare și de aceia pe chipul palid al lui Piotr se putea citi totul, ca într'un jurnal intim lăsat deschis pe o masă, în salon... O neliniște chinuitoare i se citea pe față. Femeile își dădeau seama că Maxim observă și el totul, dar că toate acestea făceau parte din planul lui. Amândouă erau de părere că procedeul era crud. Mama ar fi vrut cu brațele ei să-și ferească fiul de lumea exterioară. „Seră? Ei și? De vreme ce copilul ei s'a simțit bine până acum în seră? Așa să fie și mai departe, totdeauna... Liniște, pace neturburată...“ De bunăseamă, Evelina nu spunea tot ce avea pe suflet, dar de câtva timp în purtarea ei față de Maxim se vedea o împotrivire chiar și în cele mai neînsemnate lucruri, ceeace nu se întâmplase până atunci.

Invalidul o privea iscoditor pe sub sprâncene și ochii lui întâlneau uneori privirea scăpărătoare, mânioasă a fetei. Maxim dădea din cap, mormăia și se învăluia în rotocoale groase de fum, semn al gândirilor încordate ce-i frământau mintea; totuși rămânea dârz pe pozițiile lui și numai din când în când lăsa să-i scape, fără să se adreseze cuiva anume, sentințe disprețuitoare în legătură cu dragostea nesăbuită a femeilor, cu mintea lor mărginită — după cum spune zicala: „Păr lung și minte scurtă“; deaceea, zicea el, femeile nu pot să vadă mai departe de suferința sau bucuria clipei de față. Visa pentru Piotr nu o viață liniștită, ci una cât se poate de plină. Se spune că fiecare pedagog caută ca elevul lui să-i semene. Maxim visa pentru

Piotr ceeace trăise el însuşi şi ceeace pierduse a'ât de timpuriu : frământări puternice şi luptă. Sub ce formă — asta nu ştia nici el, dar căuta cu încăpăţânare să lărgească sfera impresiilor exterioare accesibile orbului, chiar cu riscul de ai zdruncina sufletul prin schimbări hotărîtoare. Işi dădea seama că cele două femei vor cu totul altceva...

— Cloşcă ! — îi zicea el uneori soră-si, lovind mânios cu cârja în podea... Dar se supăra rar ; de cele mai multe ori se opunea argumentelor ei cu blândeţe şi cu un fel de milă condescendentă, cu atât mai mult cu cât Anna Mihailovna ceda uşor ori de câte ori rămâneau între patru ochi ; dar asta n'o împiedica să reia în curând discuţia. Lucrurile se complicau însă când era şi Evelina de faţă ; atunci, bătrânul prefera să tacă. Ai fi zis că între el şi tânăra fată se încinge o luptă, dar că deocamdată fiecare din ei nu face altceva decât să-şi studieze adversarul, fără a-şi da cărţile pe faţă.

VI

Peste două săptămâni, când tinerii Stavrucenco veniră din nou în vizită cu tatăl lor, Evelina îi întâmpină cu rezervă şi răceală. Totuşi, îi venea greu să reziste vioiciunii lor tinereşti şi fermecătoare. Tinerii umblau zile întregi prin sat, vânau, se duceau pe ogoare şi-şi însemnau cântecele secerătorilor şi ale secerătoarelor, iar seara se adunau cu toţii în cerdacul casei care dădea în grădină.

Intr'o seară, înainte ca Evelina să-şi poată da seama, convorbirea lunecă din nou pe o temă delicată. Nici ea, şi nici ceilalţi n'ar fi putut spune cum s'a întâmplat acest lucru şi cine a început discuţia. Convorbirea lunecă pe nesimţite, tot aşa precum se stinse asfinţitul, cum umbrele nopţii se aşternură peste grădină, cum

prin tufişuri privighetoarea prinse a cânta cântecul ei de seară.

Studentul vorbi cu înflăcărare, cu acea patimă tinerească deosebită, care se avântă nebuneşte, năvalnic, în întâmpinarea unui viitor necunoscut. In credinţa lui în viitor, în minunile viitorului, era puterea aproape de neînfrânt a deprinderii, era parcă o putere vrăjită...

Tânăra fată se aprinse, socotind că sfidarea — poate fără niciun calcul — i-a fost aruncată ei.

Asculta cu capul tare plecat peste lucrul de mână. Ochii începură să-i strălucească, obrazul i se înroşi, inima îi bătu cu putere... Apoi strălucirea ochilor se stinse, buzele i se încleştară, inima îi zvâcni şi mai tare, faţa îi păli deodată şi pe ea se citea spaima.

Se sperie pentru că zidul întunecat se desfăcu parcă în faţa ei şi prin acest ochi de lumină se zăriră perspectivele îndepărtate ale unei lumi largi, clocotitoare şi active.

Da, această lume o îmbia de multă vreme. Până în seara aceea însă, nu fusese conştientă de acest lucru, dar în umbra bătrânei grădini şezuse adesea ceasuri în şir pe o bancă singuratică, lăsându-se în voia unor visuri neînţrezărite încă până atunci. Inchipuirea ei făurea tablouri vii, depărtate şi în aceste tablouri orbul nu-şi avea locul...

Acum simţea aproape de ea, această lume şi nu numai că ea o ademenea, dar îşi cerea parcă drepturile asupra ei.

Evelina aruncă o privire repede în spre Piotr şi simţi cum i se strânge inima. Orbul şedea nemişcat, dus pe gânduri ; tot trupul lui părea strivit sub greutatea unei poveri şi fetei îi rămase în minte ca o pată întunecată. „Înţelege... tot", îi fulgeră ei prin gând şi se simţi străbătută de un fior rece. O clipă îi păru că ea e dincolo, în lumina aceea depărtată, iar el şade aici

singur, cu capul lăsat în piept ; sau nu... Băieţelul cel orb pe care-l plânsese într'o seară e tot acolo, pe colnicul de lângă râu...

O cuprinse groaza. I se păru că cineva se pregăteşte să scoată cuţitul din vechea ei rană.

Îşi aduse aminte de privirile pline de înţeles ale lui Maxim. Iată ce însemnau acele priviri tăcute ! Maxim îşi dădea seama mai bine decât ea de starea sufletească prin care trece, el ghicise că în sufletul ei se dă poate o luptă care să hotărască alegerea, că nu e sigură de ea... Dar nu, Maxim greşeşte ! Ea ştie ce pas are de făcut mai întâi, iar apoi va vedea ce va mai putea lua dela viaţă...

Ofta din greu ca şi cum ar fi răsuflat după o muncă anevoioasă şi se uita împrejur. N'ar fi putut spune dacă tăcerea dura de multă vreme, dacă studentul încetase demult să vorbească şi dacă mai spusese ceva...Se uită în partea unde cu o clipă înainte şezuse Piotr...

Orbul nu mai era acolo...

VII

Îşi strânse lucrul liniştită şi se ridică.

— Mă iertaţi, domnilor, — spuse dânsa către musafiri. Am să vă las singuri câteva clipe.

Şi porni pe aleia întunecată.

Seara aceea fusese plină de nelinişti nu numai pentru Evelina. La o cotitură a aleii era o bancă ; fata auzi şoapte de glasuri sugrumate de emoţie. Maxim vorbea cu soră-sa :

— Da, aşa cum stau lucrurile, m'am gândit şi la dânsa tot atât ca şi la el, — zicea bătrânul cu asprime. — Gândeşte-te, nu-i decât un copil care nu cunoaşte viaţa ! Nu vreau să cred că tu ai vrea să te foloseşti de neştiinţa unui copil.

Când Anna Mihailovna îi răspunse, în glasul ei se simţeau lacrimi :

— Da, Max, dar dacă... dacă ea... Atunci ce-o să fie cu băiatul meu ?

— Fie ce-o fi ! — rosti bătrânul soldat, dârz şi posac. Vom vedea atunci ; în orice caz nu trebuie să-l apese conştiinţa că a stricat viaţa cuiva... Şi nici conştiinţa noastră... Gândeşte-te la acest lucru, Annia, — adăugă el ceva mai blând.

Bătrânul îi luă mâna şi i-o sărută cu duioşie. Anna Mihailovna îşi plecă capul.

— Sărmanul meu copilaş... Mai bine n'ar fi întâlnit-o niciodată...

Fata ghici mai mult decât auzi aceste vorbe, atât de încet fu suspinul care scăpase de pe buzele mamei.

O roşeaţă puternică îi năvăli în faţă. Se oprise fără să vrea la cotitura aleii... Când va ajunge în dreptul lor, ei îşi vor da seama că le surprinsese gândurile tainice...

Peste câteva clipe însă, îşi înălţă cu mândrie capul. Doar n'a voit să asculte şi în orice caz nu o falsă ruşine o va opri din drum. Apoi, bătrânul acesta îşi ia cam prea multe drepturi. Va şti şi singură să dispună de viaţa ei.

Ieşi de după cotitura potecii şi trecu pe lângă cei care vorbeau, liniştită, cu capul sus. Maxim îşi strânse grăbit, fără voie, cârjele ca să-i facă loc să treacă, iar Anna Mihailovna o privi cu un simţământ stăpânit de dragoste, aproape de adoraţie şi de teamă.

Mama simţea că fata aceea blondă şi mândră, care trecuse pe lângă ei cu un aer de mânie şi de sfidare, ducea cu ea fericirea sau nefericirea întregii vieţi a copilului ei.

VIII

Intr'un capăt îndepărtat al grădinii se afla o veche moară părăsită. De mult'ă vreme roțile nu se mai învârteau, valțurile erau năpădite de mușchi și apa începuse să se strecoare printre vechile zăgazuri în șuvițe subțirele, șoptind fără încetare. Era locul preferat al orbului. Ședea ceasuri întregi pe parapetul zăgazului, ascultând clipocitul apei, și știa să redea minunat la pian acest murmur nelămurit. In seara aceea însă nu-i ardea de așa ceva... Umbla încoace și încolo pe cărăruie, cu inima plină de amărăciune, cu obrazul frământat de durere lăuntrică.

Auzind pasul ușor al fetei, se opri din mers ; Evelina îi puse mâna pe umăr și-l întrebă serioasă :

— Spune-mi Piotr, ce ai ? Dece ești atât de trist ?

Orbul se întoarse deodată și porni iar pe cărăruie. Fata merse alături de dânsul.

Ii înțelese mișcarea violentă și tăcerea, și își plecă o clipă capul. Dinspre conac se auzi un cântec :

După plaiu 'nalt
Veneau șoimii 'n salt,
Veneau șoimii 'n zbor, țipând,
Frumusețea căutând...

Glasul tânăr și puternic, domolit de depărtare, cânta dragostea, fericirea, întinderile nemărginite ; și sunetele pluteau în liniștea nopții, acoperind foșnetul lin al grădinii...

Acolo, în preajma conacului, se aflau oameni fericiți care vorbeau despre o viață plină și frumoasă ; abia cu câteva clipe înainte fusese printre ei, îmbătată de visurile unei vieți în care *el* nu-și avea locul. Nici nu băgase de seamă că el plecase și cine știe cât de lungi i s'or fi părut lui aceste clipe de durere singuratică...

Se gândea la toate acestea, în vreme ce mergea pe aleie alături de Piotr. Niciodată nu-i fusese atât de greu să înceapă vorba, să pătrundă starea lui sufletească. Simțea totuși că prezența ei îi alungă încetul cu încetul gândurile negre.

Intr'adevăr, orbul pășea acum mai încet, fața îi era mai liniștită. O auzea pe Evelina mergând alături de el și durerea din suflet i se potolea, lăsând loc unui alt simțământ. Nu-și dădea seama ce anume era, dar acest simțământ îi era cunoscut și se lăsa ușor în voia înrâuririi lui binefăcătoare.

— Ce ai ? — întrebă ea din nou.

— Nimic, — răspunse el cu amărăciune. — Mi se pare numai că sunt cu totul de prisos pe lumea asta.

Cântecul care venea dinspre casă încetă și peste o clipă răsună altul. Abia se deslușea ; studentul cânta o „dumcă" din bătrâni, imitând cântarea domoală a bandurarilor. Uneori, glasul părea că se stinge, un gând nedeslușit punea stăpânire pe închipuire, apoi prin foșnetul frunzelor răzbătea din nou melodia molcomă...

Piotr se opri fără să vrea și ascultă :

— Știi, — începu el trist, — mi se pare uneori că bătrânii au dreptate când spun că viața se face mai grea pe zi ce trece. Odinioară, viața era mai ușoară chiar și pentru orbi. In loc să cânt la pian, aș fi învățat să cânt din bandură și aș fi colindat orașe și sate... Oamenii s'ar fi adunat grămadă în jurul meu, iar eu le-aș fi cântat faptele strămoșilor, vitejia și gloria lor. Atunci aș fi fost și eu ceva în viață. Dar acum ? Până și cadetul acela cu vocea atât de puternică, până și el — ai auzit ? — zicea : am să mă însor, am să comand o unitate. Au râs de el ; pe când eu... eu nici măcar visul acesta nu mi-l pot îngădui.

Ochii albaștri ai fetei se deschiseră mari, speriați și o lacrimă îi luci pe gene.

— Tânărul Stavrucenco ți-a împuiat urechile cu discursurile lui, — zise ea turburată, încercând să imprime glasului ei un ton voios de glumă.

— Da, — răspunse Piotr pe gânduri și adăugă : — Are o voce foarte plăcută. E frumos ?

— Da, e frumos, — răspunse Evelina îngândurată ; apoi, deodată, dându-și seama de ceeace spusese, se mânie parcă și adăugă repede : — Nu, nu-mi place deloc. E prea încrezut și are o voce neplăcută, s'ridentă !

Piotr asculta nedumerit, neputându-și explica pricina acestei izbucniri. Fata bătu din picior și urmă :

— Dealtfel toate astea nu sunt decât niște prostii ! Totul — știu prea bine — a fost pus la cale de Maxim. O, cât îl urăsc acum pe acest Maxim !

— Ce ai, Vĕlia ? — întrebă orbul, uimit. — Ce a pus la cale ?

— Îl urăsc, îl urăsc pe Maxim ! — repetă fata cu încăpățânare. — Tot socotind și cumpănind, și-a pierdut orice urmă de simțire... Nu-mi vorbi de el, nu-mi vorbi... Și apoi, de unde și-a luat dreptul de a dispune de soarta altuia ?

Se opri brusc și își frânse mâinile subțiri cu atâta putere, încât degetele îi trosniră ; apoi începu să plângă ca un copil.

Uimit și înduioșat, orbul îi luă mâinile într'ale lui. Izbucnirea violentă a prietenei lui, deobicei liniștită și stăpânită, era atât de neașteptată și de neînțeles ! Asculta cum plânge ea și în acelaș timp asculta și acel ecou ciudat pe care plânsul ei i-l trezea în inimă. Își aduse aminte de copilărie. Șezuse atunci pe colnic cu aceeaș tristețe în suflet și ea plânsese pentru el la fel ca și acum...

Deodată, fata își trase mâna și orbul rămase iarăși uimit : Evelina râdea.

— Vai, ce proastă sunt ! Dece să plâng ?

Își șterse ochii, apoi vorbi cu un glas înduioșat și blând :

— La drept vorbind, sunt foarte buni amândoi !... Și ceeace a spus el adineauri e adevărat. Dar nu se potrivește pentru toți.

— Ba da, pentru toți care pot, — zise orbul.

— Fleacuri ! — răspunse ea limpede, deși în glas odată cu surâsul se simțeau încă lacrimile. — Și Maxim a luptat atâta vreme cât a putut, iar acum trăiește cum poate. Așa și noi...

— Nu spune : *noi !* Cu tine lucrurile stau cu totul altfel...

— Ba nu.

— Dece ?

— Pentru că... Pentru că tu ai să te însori cu mine și prin urmare vom avea una și aceeaș viață.

Piotr se opri înmărmurit.

— Eu ?... Am să mă însor cu tine ?... Și tu... tu te-ai mărita... cu mine ?

— Ei, da, da, bineînțeles ! — răspunse Evelina grăbită și emoționată. — Prostuțule ! Se poate să nu-ți fi trecut niciodată prin minte ? E așa de simplu ! Cu cine să te însori, dacă nu cu mine ?

— Bineînțeles, — consimți el cu un egoism ciudat, dar reveni numaidecât : — Ascultă, Velia, — zise el luând mâna fetei, — i-am auzit vorbind că acum în orașele mari fetele învață de toate. Și în fața ta s'ar putea deschide un drum larg... Pe când eu...

— Pe când tu ?

— Eu... eu sunt orb ! — încheie Piotr fără nicio logică.

Își aduse din nou aminte de copilărie, de clipocitul molcom al apei, de felul cum făcuse cunoștință cu Evelina și de lacrimile amare pe care le vărsase ea auzind cuvântul „orb"... Simți instinctiv că acum o rănise ca

și atunci și se opri. Tăcură câteva clipe ; se auzea numai șopotul molcom al apei, la stăvilare. Evelina tăcea, de parcă nici n'ar mai fi fost acolo, i se crispă o clipă fața, dar se stăpâni, și când începu din nou să vorbească, glasul ei suna voios și glumeț :

— Și ce-i dacă ești orb ? Când o fată se îndrăgostește de un orb, ea trebue să se mărite cu un orb... Așa se întâmplă întotdeauna, ce să-i facem ?

— Se îndrăgostește... — repetă orbul, îngândurat și sprâncenele i se îmbinară : asculta încordat răsunetul nou pe care-l căpătase cuvântul cunoscut... — Se îndrăgostește ? — întrebă el și mai turburat.

— Da ! Tu și cu mine, noi doi ne iubim... Prostuțule ! Gândește-te și tu, ai putea oare să rămâi aici, singur, fără mine ?

Chipul orbului păli deodată, iar ochii lui lipsiți de lumină încremeniră, mari și pierduți.

Era liniște ; doar apa își depăna mereu povestea, clipocind și șușotind. Uneori șoapta ei slăbea, părea gata să se stingă ; dar peste o clipă se auzea iarăși și șopotea, șopotea într'una, fără răgaz, la nesfârșit. Frunzișul întunecat al mălinilor foșnea încet ; cântecul din preajma casei se stinsese, dar iată că deasupra lazului privighetoarea își începea cântecul...

— Aș muri, — șopti orbul.

Buzele Evelinei tremurară ca în ziua când îl cunoscuse și rosti cu greu, cu o voce slabă, de copil :

— Și eu... singură, fără tine... departe, în lumea largă...

Piotr strânse mâna ei mică într'a lui. Ii păru ciudată strânsoarea slabă cu care îi răspunse, atât de puțin asemănătoare cu cele dinainte : mișcarea ușoară a degetelor ei mici el o simți în fundul inimii. In afară de Evelina de odinioară, prietena lui din copilărie, mai deosebea acum în ea și o altă fată, cu totul nouă. Se

simțea puternic și plin de energie, iar pe ea și-o înfățișa plânsă și slabă. Și sub îndemnul unei duioșii adânci, o trase cu o mână spre dânsul, iar cu cealaltă îi mângâie părul mătăsos.

I se părea că-i amuțise durerea din adâncul sufletului, că nu-l mai frământau năzuințele, nici dorurile, că nu mai era decât clipa de față.

Privighetoarea, care de multă vreme își dregea glasul, prinse deodată a cânta, și triluri sonore se risipiră peste grădina tăcută. Fata tresări și îndepărtă sfioasă mâna lui Piotr.

El nu se împotrivi și răsuflă din adâncul pieptului. Auzea cum ea își îndreaptă părul. Inima îi bătea cu putere, dar cu bătăi măsurate, care-i dădeau o senzație plăcută ; sângele fierbinte purta prin tot trupul o putere nouă. Peste o clipă, când ea îi spuse cu glas firesc : „Hai să ne întoarcem la musafiri", el ascultă uimit această voce dragă, în care răsunau accente cu totul noi.

IX

Oaspeții și cei ai casei se adunaseră în salonul cel mic ; nu lipseau decât Piotr și Evelina. Maxim discuta cu bătrânul lui prieten, tinerii ședeau tăcuți în fața ferestrelor deschise ; în această mică societate domnea o atmosferă nespus de liniștită, în adâncul căreia părea să se ascundă o dramă, pe care o simțeau cu toții. Lipsa Evelinei și a lui Piotr se observa mai mult ca deobicei. In timp ce vorbea, Maxim arunca spre ușă priviri repezi, pline de așteptare. Anna Mihailovna, tristă și parcă vinovată, se silea să se poarte ca o gazdă grijulie și primitoare, și numai pan Popelschi, care se cam îngrășase în ultima vreme, blajin ca totdeauna, moțăia pe un scaun în așteptarea cinei.

Când răsunară paşi pe terasa care ducea din salon în grădină, toată lumea îşi îndreptă privirea într'acolo. In dreptunghiul întunecat al uşii largi se ivi silueta Evelinei ; în urma ei, orbul urca încet treptele.

Tânăra fată simţi privirile încordate şi iscoditoare îndreptate asupra ei. Aceasta însă n'o stingheri. Străbătu odaia cu mersul ei lin, obişnuit, şi numai în clipa când întâlni privirea fugară, pe sub sprâncene, a lui Maxim, zâmbi uşor, iar ochii îi luciră triumfător şi oarecum ironic. Pani Popelscaia se uita cu atenţie la fiul ei.

Tânărul părea că merge în urma fetei fără să-şi dea seama unde-l duce. In clipa când obrazul lui palid şi trupul lui subţire apăru în pragul odăii luminate, el se opri deodată. Apoi păşi înainte şi se apropie repede de pian cu aceeaş expresie, visătoare şi încordată.

Deşi muzica era un lucru obişnuit în viaţa liniştitului conac, ea era un element intim, cum s'ar spune, numai pentru cei ai casei. In zilele când conacul răsuna de larma discuţiilor şi de cântecele tinerilor oaspeţi,Piotr nu se apropia de pian. In astfel de ocazii cânta deobicei numai cel mai mare dintre băieţii lui Stavrucenco, muzicant de profesie. Această abţinere făcea ca orbul să treacă şi mai neobservat printre oaspeţii veseli, iar mama urmărea cu durere în suflet silueta întunecată a fiului ei care se pierdea în mijlocul strălucirii şi a voioşiei tuturor celor din jurul lui. Acum, era prima oară când Piotr se apropia cu îndrăzneală şi oarecum fără să-şi dea seama, de locul său obişnuit... părea că uitase cu toul de străini. Dealtfel, la intrarea lui în salon domnise o tăcere atât de adâncă încât ar fi putut să creadă că odaia era goală...

Deschise pianul şi prinse câteva acorduri repezi şi uşoare, abia atingând clapele. Părea că-i pune o întrebare instrumentului sau chiar sie însuşi.

Apoi, cu mâinile întinse deasupra clapelor, rămase pe gânduri, iar liniştea din micul salon se făcu şi mai adâncă.

Noaptea privea înăuntru prin ferestrele întunecate ; mănunchiuri verzi de frunze, luminate pe alocuri de lumina lămpii, se uitau curioase în odaie. Oaspeţii, sub înrâurirea acordurilor nedesluşite ale pianului care abia se stinseseră, şi stăpâniţi de adierea ciudatei inspiraţii care plutea pes'e chipul palid al orbului, stăteau tăcuţi, în aşteptare.

Dar Piotr tăcea mereu ; cu ochii lui orbi ridicaţi în sus, părea că ascultă ceva. Cele mai felurite simţăminte i se îmbulzeau în suflet ca niş'e valuri învolburate. Fluxul vieţii necunoscute încă îi înălţa sufletul, aşa cum valurile de lângă ţărmul mării ridică o barcă care a căzut îndelung, uitată pe nisip... Uimirea, o întrebare parcă şi o tulburare neobişnuită 'receau rând pe rând pe faţa lui ca nişte umbre repezi. Ochii săi lipsiţi de lumină păreau adânci şi negri.

O clipă s'ar fi putut crede că nu găseşte în sufletul lui acel ceva spre care-şi aţintea auzul cu lacomă încordare. Apoi, cu aceeaş uimire, ca şi când acel ceva pe care-l aştepta ar fi întârziat să vină, tresări, atinse clapele şi, purtat de un nou val de simţăminte care puseseră stăpânire pe el, se lăsă în voia acordurilor line, sonore şi melodioase...

X

Unui orb îi vine greu să se folosească de note, fiindcă sunt imprimate în relief, ca şi literele, iar diferitele tonuri sunt sculptate ca nişte semne aşezate într'o singură linie ca şi literele dintr'o carte. Pentru a indica notele unite în acorduri, se pun între ele semne de exclamare. Orbul este nevoit, firesţe, să le înveţe pe de rost şi, pe deasupra, pentru fiecare mână în parte. Şi

deaceea munca lui e anevoioasă și obositoare ; totuși pe Piotr în această împrejurare îl ajuta dragostea pentru muncă în toate amănuntele ei. După ce învăța pe de rost câteva acorduri la fiecare mână, se așeza la pian și, din îmbinarea acestor ieroglife în relief, deodată, pe neașteptate chiar pentru el însuși, se înfiripau acorduri armonioase ; aceasta îi aducea o desfătare atât de mare și-i trezea un interes atât de viu, încât munca searbădă a studiului îi părea frumoasă și chiar îl pasiona.

Cu toate acestea, între bucata muzicală de pe hârtie și executarea ei se interpuneau prea multe procese intermediare. Semnul, până să se întruchipeze în melodie, trebuia să treacă prin mână, să se întipărească în memorie, pentru ca apoi să facă cale întoarsă, spre vârful degetelor. In afară de aceasta, imaginația muzicală foarte dezvoltată a orbului intervenea în studiul acesta anevoios, imprimând bucății străine o vădită nuanță personală. Forma în care se realiza simțul lui muzical era tocmai aceea sub care noțiunea de melodie îi apăruse pentru prima oară și pe care o luase mai târziu și felul de a cânta al mamei. Era graiul muzicii populare care îi răsuna mereu în suflet și în care-i vorbea natura țării lui.

Și de data aceasta, inima îi zvâcnea în piept, sufletul revărsa belșugul de simțire ; deși bucata pe care o executa era italienească, interpretarea lui, chiar dela primele acorduri, era atât de originală, încât ascultătorii străini rămaseră uimiți. Peste câteva clipe farmecul puse stăpânire pe toți, iar cel mai mare dintre frații Stavrucenco, muzicant de profesie, urmări multă vreme felul de a cânta al pianistului, căutând să deslușească elementul cunoscut din bucată și să analizeze interpretarea lui originală.

Coardele vibrau, răsunau și umpleau salonul cu sunetul lor, răspândindu-se și în grădina cufundată în

tăcere... Ochii tinerilor scânteiau de voioșie și curiozitate. Stavrucenco-tatăl ședea cu capul plecat și asculta cu luare aminte. Apoi începu să se însufleţească tot mai mult și, împingându-l cu cotul pe Maxim, îi șopti :

— Asta zic și eu că știe să cânte. Ai ? Așa-i că am dreptate ?

Pe măsură ce sunetele se făceau tot mai pline, în bătrânul arțăgos se trezeau amintiri, poate ale tinereții lui : ochii începură să-i scânteieze, fața i se îmbujoră, se îndreptă din spate și ridică brațul, vrând să dea chiar cu pumnul în masă, dar se stăpâni și-l lăsă încet în jos. Aruncă o privire înspre băieții lui, își răsuci mustața și, aplecându-se spre Maxim, șopti :

— Vor să-i arunce pe bătrâni la lada cu gunoi... Asta nu !... La vremea noastră, frățioare, am fost și noi... Ba și acum... Așa-i că am dreptate ?

Pe Maxim nu prea îl interesa muzica ; de data aceasta însă simți ceva nou în felul de a cânta al elevului său și acum sta și-l asculta, învăluit în rotocoale de fum, clătinând din cap și uitându-se când la Piotr, când la Evelina. Un avânt puternic al vieții năvălise din nou în toată ființa lui, dar cu totul altfel de cum s'ar fi așteptat... Anna Mihailovna arunca și ea priviri iscoditoare fetei, întrebându-se : ce răsună în muzica fiului ei ? Fericire sau durere ?... Evelina ședea în umbra abajurului și numai ochii ei mari, aproape negri acum, se zăreau în lumina slabă. Pricepea într'un fel anumit, numai al ei, muzica lui Piotr: i se părea că aude clipocitul apei dela vechile stăvilare și șoaptele mălinului de pe aleia întunecoasă.

XI

Melodia nu mai era demult aceeaș. Păstrând bucata italienească, Piotr se lăsă în voia imaginației. In cântarea lui se răsfrângea tot ce se îmbulzise în mintea

sa cu o clipă înainte, când sta tăcut, cu capul în piept și asculta încordat glasul impresiilor din trecut. Erau șoaptele naturii, șuieratul vântului, foșnetul pădurii, clipocitul apei și un murmur nelămurit ce se stingea în depărtarea necunoscută. Toate acestea se îmbinau și se țeseau în urzeala acelui simțământ nespus de adânc care umple inima, simțământ pe care îl trezesc în suflet șoaptele tainice ale naturii și care e atât de greu de definit... Dor ?... Dar atunci dece oare te încântă ?... Bucurie ?... Dar dece atunci asemenea tristețe adâncă, nesfârșită ?

Uneori sunetele se întăreau, începeau să crească. Fața muzicantului se înăsprea în chip ciudat. Părea uimit de puterea nouă a acestor melodii năvalnice, părea că mai așteaptă ceva... Incă o atingere a clapelor, și încă una, și poate că toate se vor contopi într'un torent de armonie puternică, minunată ! In asemenea clipe, ascultătorii încremeneau în așteptare. Dar abia înălțată, melodia se frângea deodată, prefăcându-se într'un ropot tânguitor, ca un val ce se sparge, numai spumă și stropi, și accente care trădau parcă o întrebare, o nedumerire amară, mai răsunau încă multă vreme, stingându-se treptat.

Orbul se oprea o clipă și iarăși se așternea în salon o liniște întreruptă numai de foșnetul frunzelor din grădină. Vraja, care pusese stăpânire pe auditori și care îi dusese departe, dincolo de aceste ziduri strâmte, se risipea deodată, odaia îi încercuia iarăși și mai strâns și noaptea se uita înăuntru prin ferestrele întunecate până ce muzicantul, adunându-și puterile, lovea din nou în clapele pianului.

Și sunetele țâșneau din nou, căutau parcă ceva, se înălțau tot mai sus, tot mai puternice, tot mai pline... In glasul nedeslușit și în murmurul acordurilor, se împleteau motive de cântec popular, când pline de dragoste și tristețe, când de amintirea suferințelor și a gloriei din trecut, când de nădejde și de nestăvilită vitejie tinerească. Orbul încerca să-și reverse simțămintele în forme pe care frământarea lui le pregătise dinainte și care îi erau atât de bine cunoscute.

Și, tremurând în liniștea salonașului, cântecul se isprăvea și el cu aceeaș notă tânguitoare a unei întrebări fără răspuns.

XII

Când ultimele note se stinseră, nemulțumite parcă, într'o tânguire, Anna Mihailovna se uită la fiul ei și zări pe chipul lui o expresie care îi păru cunoscută : în mintea ei răsări acea îndepărtată zi însorită, când băiețelul ei leșinase pe malul râului, copleșit de impresiile prea vii ale naturii, atât de turburătoare primăvara.

Numai ei nu-i scăpă această expresie. In salon se iscară discuții zgomotoase. Stavrucenco-tatăl striga ceva către Maxim ; tinerii, turburați și însuflețiți, strângeau mâinile muzicantului, prezicându-i că va ajunge un artist celebru.

— Da, așa e ! — întări spusele celorlalți cel mai mare dintre frații Stavrucenco. — Ai izbutit să prinzi de minune caracterul muzicii populare. Te-ai identificat cu ea și o stăpânești perfect. Dar, spune-mi, te rog, ce bucată ai cântat la început ?

Piotr spuse titlul bucății.

— Mi-am închipuit eu, — răspunse tânărul. — O cunosc și eu puțin... Ai un fel foarte original de a interpreta... Mulți pianiști o cântă mai bine decât dumneata, dar altfel ; ea n'a fost executată niciodată în felul acesta. E... ca și cum ai fi tradus limbajul muzical italian în graiul muzicii ucrainiene. Ai nevoie de o școală serioasă și atunci...

Orbul asculta cu luare aminte. Pentru prima dată ajunsese să fie centrul unor discuții vii și în sufletul lui se trezea conștiința mândră a puterii lui. Oare sunetele, care de data aceasta nu-l satisfăcuseră și-i aduseseră o suferință mai mare ca oricând, pot face o impresie atât de puternică asupra celorlalți ? Așadar, poate și el să facă ceva în viață. Ședea pe scaun cu mâna întinsă peste claviatură, și deodată, în mijlocul larmei discuțiilor, simți o atingere fierbinte. Evelina se apropiase de el și, strângându-i pe ascuns degetele, îi șopti fericită cu însuflețire :

Ai auzit ? Vei avea și tu munca ta. Dacă ai ști cât de mult poți face pentru noi toți...

Orbul tresări și se îndreptă din spate.

Nimeni în afară de mamă nu băgă de seamă această scurtă scenă. Și ea se îmbujoră ca o fată la prima sărutare de iubire tinerească.

Orbul tot mai ședea la locul lui. Se lupta cu impresiile unei fericiri noi care îl copleșeau, sau poate simțea apropierea furtunii care și începuse a se ridica din adâncul cugetului, asemenea unui nor învolburat și apăsător.

CAPITOLUL AL ȘASELEA

I

A doua zi, Piotr se trezi devreme. In odaie era liniște și nici în casă nu începuse încă forfota zilnică. Pe fereastra care rămăsese deschisă toată noaptea venea din grădină răcoarea zorilor. Deși lipsit de vedere, Piotr simțea tot ce se petrece în natură. Știa că e încă devreme, că fereastra e deschisă : foșnetul crengilor răsuna limpede și apropiat, nimic nu se interpunea între sunet și ureche, nimic nu-l înnăbușea. Piotr simțea azi toate, mai limpede ca oricând ; știa

chiar că soarele își trimite razele drept în odaie și că, dacă-și va scoate mâna pe fereastră, tufișurile vor scutura peste el stropi de rouă. Pe lângă asta, simțea că întreaga lui ființă e pătrunsă de o senzație nouă, pe care n'o mai avusese până atunci.

Câteva clipe rămase în pat, ascultând ciripitul ușor al unei păsăruici din grădină și plecând urechea la simțământul ciudat care îi creștea mereu în suflet.

„Ce-a fost cu mine ?“ se gândi el și numaidecât îi răsunară în minte vorbele pe care i le spusese Evelina ieri, pe înserat, lângă moara cea veche : „Se poate să nu-ți fi trecut niciodată prin cap ? Prostuțule !...“

Nu, nu se gândise niciodată la asta. Apropierea Evelinei îl fermeca, dar până aseară nu fusese conștient de acest lucru, așa cum nu suntem conștienți de aerul pe care îl respirăm. Vorbele ei simple îi pătrunseseră în suflet ca o piatră care cade din înălțime pe suprafața lucie a apei ; cu o clipă înainte era netedă și răsfrângea liniștită lumina soarelui și cerul albastru... O singură lovitură — și ea s'a răscolit până în fund.

S'a trezit cu sufletul înnoit și vechea lui prietenă îi apăru scăldată într'o lumină nouă. Amintindu-și până în cele mai mici amănunte tot ce se petrecuse cu o seară înainte, orbul asculta cu uimire sunetul glasului ei „nou“, pe care-l auzea răsunând întocmai în mintea lui : „M'am îndrăgostit“... „Prostuțule !“...

Sări iute din pat, se îmbrăcă și alergă pe potecile stropite de rouă ale grădinii spre moara cea veche. Apa susura ca și în ajun, la fel șușoteau și tufele de mălin, numai că atunci fusese întuneric, iar acum era o dimineață strălucitoare însorită. Niciodată nu „simțise“ atât de limpede lumina. Părea că odată cu umezeala înmiresmată și cu răcoarea zorilor, razele zâmbitoare ale zilei vesele îl pătrundeau, înviorându-i nervii.

II

Intreg cônacul era acum parcă mai luminos şi mai fericit. Anna Mihailovna părea întinerită. Maxim glumea mai des, deşi, uneori, bombănitul lui răsuna, din mijlocul rotocoalelor de fum, asemenea bubuitului îndepărtat al furtunii. Spunea că sunt oameni care socot că viaţa nu-i decât un roman de proastă calitate care sfârşeşte cu o nuntă; şi mai spunea că pe lume sunt multe lucruri la care unii ar face bine să se gândească. Pan Popelschi — care, cu timpul, ajunsese să aibă o înfăţişare plină de prestanţă, cam gras, cu părul frumos încărunţit deopotrivă peste tot şi cu obrazul rumen — era în asemenea împrejurări de aceeaş părere cu Maxim, şi luând, pesemne aceste cuvinte drept o aluzie la persoana sa, se ducea îndată să-şi vadă de treburi, care dealtfel mergeau strună. Tinerii surâdeau şi făceau planuri. Se hotărise ca Piotr să-şi desăvârşească studiile muzicale.

Intr'o zi de toamnă, după seceriş, când peste ogoarele strălucitoare de funigei plutea leneşa şi molatica „vară a babelor" [1], familia Popelschi plecă la familia Stavrucenco. Moşia Stavrucenco se afla la vreo şaptezeci de verste, dar privelişlea se schimba destul de mult, de-a-lungul drumului: ultimele înălţimi ale Carpaţilor, ce se vedeau încă în Volâni şi prin părţile Bugului, piereau treptat, făcând loc stepei ucrainiene. Pe şesul brăzdat din loc în loc de râpe, satele păreau înnecate în mijlocul grădinilor şi al livezilor, iar pe alocuri se desprindeau în zare movilele vechilor morminte — peste care demult trecuse plugul — acoperite de miriştl galbene.

Asemenea călătorii lungi nu intrau în obiceiurile familiei. Dincolo de satul cunoscut şi de ogoarele apropiate pe care le cercetase cu de-amănuntul, Piotr se simţea ca pierdut; lipsa vederii îl apăsa, era mai supărăcios şi neliniştit. De data aceasta însă, primise cu plăcere invitaţia. Din seara aceea neuitată, când îşi dăduse seama de dragostea lui şi de puterea talentului său, se arăta parcă mai curajos faţă de depărtările întunecate şi nelămurite care îi învăluiau lumea din afară. Ea începuse chiar să-l atragă, lărgindu-se tot mai mult în închipuirea lui...

Câteva zile se scurseră fără să ştie când. Piotr se simţea mult mai la largul lui în societatea tinerilor. Asculta cu nesaţ muzica măiastră a celui mai mare dintre fraţii Stavrucenco, precum şi toate câte i le spunea acesta despre conservator şi concertele din capitală. Chipul i se îmbujora de fiecare dată când tânărul Stavrucenco, plin de admiraţie, îi lăuda simţul muzical, necizelat, dar atât de dezvoltat. Nu se mai ascundea prin unghere îndepărtate şi lua parte la discuţii în rând cu ceilalţi, deşi cu o oarecare rezervă. Incordarea de mai înainte a Evelinei, ca şi răceala ei, dispăruseră şi ele. Era veselă, se purta nestingherită şi-i făcea pe toţi să se minuneze în faţa izbucnirilor ei de neaşteptată şi năvalnică veselie, pe care nu le avusese niciodată în trecut.

La vreo zece verste de moşie se afla o mânăstire veche, cunoscută în tot ţinutul. Pe vremuri avusese un rol important în istoria regiunii; nu odată o asediaseră ca nişte lăcuste hoardele tătare, trimiţând ploaia de săgeţi peste zidurile ei; uneori, detaşamente pestriţe de Polonezi se năpustiseră cu înverşunare asupra ei sau, dimpotrivă, cazacii năvăliseră vijelios ca să zmulgă cetăţuia din mâinile jolnierilor [1]) regelui, care puseseră stăpânire pe ea... Cu vremea însă, turnurile vechi se dărâmaseră, zidurile fuseseră înlocuite în

1) *Vara babelor* — zilele senine şi calde dela începutul toamnei. (N. trad.)

1) *Jolnier*—soldat din infanteria poloneză. (N. trad.)

parte cu niște garduri simple, menite doar să apere grădinile mânăstirii de năvala vitelor îndrăznețe ale țăranilor, iar în fundul șanțurilor largi crescuse mei.

Intr'o zi senină de toamnă, târzie și blândă, gazdele și oaspeții plecară să viziteze mânăstirea. Maxim și femeile mergeau într'un rădvan vechi, larg, care se legăna pe arcurile lui înalte ca o barcă mare. Tinerii Stavrucenco și Piotr mergeau călare.

Orbul călărea bine ; era obișnuit să asculte tropăitul cailor celorlalți și uruitul sec al roților trăsurii care mergea în față. Privindu-l cât de nestânjenit și de îndrăzneț se ține în șea, n'ai fi putut bănui că acest călăreț nu vede drumul și că numai obișnuința îl face să se lase cu îndrăzneală în voia instinctului de orientare a calului său. La început, Anna Mihailovna se uita mereu îndărăt cu teamă, deoarece calul era străin și drumurile necunoscute. Maxim se uita cu coada ochiului la ceilalți cu mândria unui mentor și cu atitudinea batjocoritoare a bărbatului față de temerile muierilor.

— Știți ceva... — spuse studentul apropiindu-se călare de trăsură. — Mi-am adus aminte chiar acum de un mormânt foarte interesant, a cărui poveste am aflat-o răscolind prin arhiva mânăstirii. Dacă doriți, ne putem abate din drum ca să-l vedem. Nu e departe, la marginea satului.

— Dece vă vin în minte amintiri atât de triste când sunteți în societatea noastră ? — întrebă Evelina, râzând veselă.

— La această întrebare am să vă răspund mai târziu !... Cotește spre Colodnia, spre livada lui Ostap ; să oprești lângă pârleaz ! — îi strigă el vizitiului și, dând drumul calului în galop, se întoarse spre tovarășii lui rămași în urmă.

Peste o clipă, când rădvanul, legănându-se și înfundându-și roțile în praful moale, porni pe drumeagul îngust de țară, tinerii trecură în goană prin fața lui și,

descălecând ceva mai încolo, legară caii de un gard împletit. Doi tineri porniră în întâmpinarea trăsurii, ca să ajute doamnelor să coboare, iar Piotr rămase în picioare, sprijinindu-se de oblâncul șeii, cu capul ca deobicei plecat într'o parte ; asculta cu luare aminte, căutând să se orienteze în acel loc necunoscut.

Pentru el, ziua luminoasă de toamnă nu era decât o noapte întunecoasă, însuflețită de sunetele vii ale zilei. Auzea uruitul roților trăsurii care se apropia și glumele vesele ale tinerilor care o întâmpinau. Lângă el, caii zornăiau din plăcile de oțel cu care erau împodobite frâurile și își întindeau capul peste gardul împletit ca să apuce buruienile înalte din grădină... De undeva, de aproape, pesemne dinspre straturile de legume, venea un cântec domol, adiind lin și visător în suflul ușor al zefirului. In grădină foșneau frunzele, mai încolo clămpănea o barză, un cocoș bătea din aripi și țipa ca și cum și-ar fi adus aminte de cine știe ce lucru de seamă, cumpăna fântânii scârțâia încetișor ; toate acestea îi spuneau că în preajma lui freamătă o zi obișnuită de muncă.

Intr'adevăr, se opriseră lângă gardul împletit al unei grădini mărginașe... Dintre sunetele mai îndepărtate, dangătul cadențat și subțire al clopotului dela mânăstire stăpânea văzduhul. Judecând după acest sunet, sau poate pentru că vântul sufla dinspre partea aceea, ori poate călăuzindu-se după vreun alt semn de care nici el nu-și dădea seama, Piotr simțea că dincolo de mânăstire pământul parcă s'ar povârni peste râuleț, iar mai departe, până în zare, se întinde șesul cu sunetele nelămurite, greu de prins, ale vieții lui molcome, care ajungeau până la Piotr, fărâmițate și slabe și-i creau senzația auditivă a depărtării în care mijește ceva nedeslușit, așa cum mijesc pentru noi în ceața înserării contururile în zare...

Vântul mișca o șuviță de păr care îi ieșea de sub pălărie și flutura pe lângă ureche scoțând un sunet

prelung, ca acela al unei harpe eoliene [1]). Amintiri nedesluşite îi rătăceau prin minte ; clipe din copilăria depărtată, pe care amintirea le smulgea din uitarea trecutului, înviau ca nişte adieri, ca nişte atingeri uşoare, sau ca nişte sunete... I se părea că vântul, îmbinându-se cu dangătul îndepărtat al clopotului şi cu frânturi de cântece, îi spune o poveste veche şi tristă din trecutul acestui pământ sau din propriul lui trecut, sau poate îi vorbeşte despre viitorul lui întunecat şi nelămurit.

Peste o clipă trăsura se apropie, toţi coborîră, trecură pârleazul şi porniră prin livadă. Intr'un colţ, năpădită de iarbă şi de bălării, se afla o lespede lată de piatră, intrată aproape în pământ. Frunze verzi de turiţe şi capetele florilor roşii ca focul, frunze late de brusture şi neghină înălţată deasupra ierbii pe tulpina ei subţire — toate se legănau încet în bătaia vântului şi Piotr auzea şoapta lor slabă deasupra mormântului năpădit de bălării.

— Am aflat abia acum de curând de existenţa acestui mormânt, — zise tânărul Stavrucenco, — şi cu toate acestea, ştiţi cine se odihneşte aici ? Un cavaler renumit pe vremuri, bătrânul conducător de oşti Ignat Carâi...

— Iată deci unde ţi-ai găsit pacea veşnică, bătrân haiduc ! — rosti Maxim visător. — Cum de-ai ajuns aici, la Colodnia ?

— In anul 17... cazacii împreună cu Tătarii asediaseră mânăstirea ocupată de armata poloneză... Ştiţi că Tătarii au fost întotdeauna nişte aliaţi periculoşi... Cei împresuraţi izbutiseră se vede să-l mituiască pe mirza, şi într'o noapte Tătarii împreună cu Polonezii se năpustiră asupra cazacilor. Aici, lângă Colodnia, a

1) *Harpă eoliană* — o harpă ale cărei coarde vibrează în bătaia vântului. (N. trad.)

avut loc pe întuneric o bătălie cumplită. Se pare că Tătarii au fost totuşi zdrobiţi şi că mânăstirea a fost ocupată de cazaci, dar în încăierarea din noaptea aceea cazacii şi-au pierdut atamanul.

— In această poveste, — urmă visător tânărul, — se mai vorbeşte de încă o persoană, dar în zadar am căutat să descoperim cea de-a doua lespede. Judecând după vechiul hrisov pe care l-am găsit la mânăstire, alături de Carâi a fost înmormântat un tânăr bandurar... un orb care-l însoţea pe ataman în campaniile lui.

— Un orb ? In lupte ? — strigă speriată Anna Mihailovna care şi-l închipui numaidecât pe băiatul ei noaptea în bătălia aceea cumplită.

— Da, un orb. Era un vestit cântăreţ din Zaporojie — cel puţin aşa glăsuieşte hrisovul scris într'o limbă originală polono-ucraineană-bisericească. Daţi-mi voie, cred că-l ţin minte pe de rost : „...Iară împreună cu el era vestitul cântăreţ cazac Iurco, carele nicăieri nu-l părăsea pe Carâi, fiindu-i acestuia foarte drag. Iară după ce l-a răpus puterea păgână pe acesta, l-au căsăpit nelegiuiţii şi pe Iurco după obiceiul lor păgânesc neţinând seama nici de beteşugul lui, nici de marele dar de a născoci cântece şi a cânta din bandură în aşa chip, că până şi lupii stepei se îmblânzeau ; însă păgânii l-au căsăpit în acea noapte cumplită. Şi aşa odihnesc alături cântăreţul şi cavalerul, care pentru moartea lor vitejească vor fi slăviţi de-a-pururi, în vecii vecilor, amin..."

— Lespedea e destul de lată, — spuse cineva. — Poate au fost înmormântaţi amândoi sub ea...

— S'ar putea, dar inscripţia e mâncată de muşchi... Priviţi aici sus : o *bulava* şi un *bunciuc* [1]). Iar mai încolo totul e năpădit de muşchi.

1) Semne ale puterii atamanului. (N. trad.)

— Stați puțin, — zise Piotr, care ascultase adânc turburat întreaga istorisire.

Se apropie de lespede, se aplecă deasupra ei și degetele lui fine se înfipseră în stratul verde de licheni de deasupra lespezii. Simțea prin el proeminențele pietrei.

Șezu o clipă cu fața în sus și cu sprâncenele încruntate. Apoi începu să citească :

— „...Ignati, numit Carâi... anulu lui dumnezeu... răpus de o săgeată tătărească..."

— Asta am descifrat și noi, — îl întrerupse studentul.

Degetele orbului, nervos încordate și îndoite, coborau tot mai jos.

— „L-au căsăpit nelegiuiții..."

— „După obiceiul lor păgânesc..." — completă cu vioiciune studentul, — aceste vorbe fac parte din descrierea morții lui Iurco... prin urmare chiar așa e : și el a fost îngropat sub lespedea asta...

— Da, „după obiceiul lor păgânesc", — citi Piotr, — mai departe s'a șters totul... Stați, mai e ceva : „Căsăpit de săbiile tătărești"... mi se pare că mai e un cuvânt... nu, altceva nu s'a mai păstrat.

Intr'adevăr, mai departe, orice urmă despre bandurar se pierdea în rosătura adâncă de pe lespedea pusă cu o sută și cincizeci de ani mai înainte.

Câteva clipe domni o adâncă tăcere, întreruptă doar de foșnetul frunzelor. Un oftat lung, plin de venerație, rupse tăcerea. Era Ostap, stăpânul livezii, care după dreptul din vechime era stăpân asupra ultimului lăcaș al bătrânului ataman. El se apropiase de boieri și privea înmărmurit cum tânărul acela, cu ochii nemișcați ațintiți în sus, descifra pe pipăite slovele de sute de ani ascunse oamenilor care văd, slove șterse de ploi și vreme rea.

— Puterea domnului, — rosti el privindu-l cu venerație pe Piotr. — Puterea domnului îi arată orbului ceeace nu vede ochiul omului.

— Pricepi acum, duduiță, dece mi-am amintit de acest Iurco-bandurarul ? — întrebă studentul, în vreme ce vechiul rădvan pornea încet pe drumul colbuit spre mânăstire. — Eu și cu fratele meu nu ne dumiream cum de a putut un orb să-l însoțească pe Carâi cu detașamentele lui iuți. Să presupunem că pe atunci nu mai era ataman, ci doar șeful unui detașament. Se știe însă că el a fost de totdeauna comandantul unui detașament de cazaci-vânători călări și nu al unui grup de simpli haidamaci. Deobicei bandurarii erau niște cerșetori bătrâni care colindau satele cu traista și cu cântecul... Abia azi, uitându-mă la Piotr al vostru, imi răsărise în minte chipul orbului Iurco pe cal, cu bandura pe umăr în loc de flintă...

— Poate că a luat parte și la lupte... In campanii fără îndoială că și-a pus viața în primejdie... — urmă visător tânărul. — Ce vremuri a cunoscut Ucraina noastră !

— Ingrozitor ! — oftă Anna Mihailovna.

— Minunat ! — o contrazise tânărul.

— Azi nu mai întâlnești nimic din toate acestea, — zise tăios Piotr, apropiindu-se de trăsură. Inălțându-și sprâncenele, atent la tropăitul celorlalți cai, își îndemna calul să meargă alături de trăsură... Chipul lui era mai palid ca deobicei și trăda o adâncă turburare sufletească.

— Azi s'a isprăvit cu toate acestea, — mai spuse el odată.

— S'a isprăvit ceeace trebuia să se isprăvească, — zise Maxim destul de rece... — Ei au trăit în felul lor, voi căutați în viață ceeace e al vostru...

— Dumitale îți dă mâna să vorbești, — răspunse studentul, — dumneata ai luat dela viață ce era al dumitale...

— Dar și viața mi-a luat ce era al meu, — spuse bătrânul garibaldian cu un surâs, privindu-și cârjele.

Apoi, după o scurtă tăcere, adăugă :

— Am oftat și eu cândva după Seci, după poezia ei vijelioasă și după libertate... Am fost chiar la Sadâc în Turcia [1]).

— Și ? — întrebară tinerii cu însuflețire.

— M'am lecuit când am văzut „căzăcimea liberă" în slujba despotismului turc... Mascaradă istorică și șarlatanie !... Am înțeles că istoria a aruncat demult la gunoi aceste vechituri și că formele frumoase nu sunt lucrul cel mai de seamă, ci totul e țelul... Atunci am plecat în Italia... Nu cunoșteam limba acelor oameni, dar eram gata să mor pentru năzuințele lor.

Maxim vorbea serios, cu gravitate sinceră. Deobicei nu lua parte la discuțiile violente care se iscau între Stavrucenco-tatăl și fiii lui ; se mulțumea să râdă sau zâmbea cu blândețe atunci când tineretul îl lua ca arbitru, socotindu-l aliat. De data aceasta însă, zguduit de ecoul dramei răscolitoare, înviată fără de veste de sub piatra cea veche acoperită de mușchi, simțise că acest episod din trecut se lega în chip ciudat prin Piotr de prezentul pe care niciunul din ei nu-l putea privi cu nepăsare...

Tinerii nu l-au contrazis — poate sub înrâurirea emoției puternice prin care trecuseră abia cu câteva clipe înainte, în livada lui Ostap — lespedea de mormânt vorbea atât de lămurit despre moartea trecutului — sau poate impresionați de sinceritatea bătrânului soldat care le impunea...

— Și nouă ce ne rămâne ? — spuse deodată studentul, rupând tăcerea.

— Aceeași luptă veșnică.

— Unde ? Sub ce formă ?

— Căutați, — răspunse scurt Maxim.

---

1) Ceaicovschi, un Ucrainian romantic, cunoscut sub numele de Sadâc-pașa, visase să organizeze căzăcimea din Turcia ca o putere politică de sine stătătoare. (N. red. ruse.)

Și acum, că lăsase de o parte felul lui obișnuit de a vorbi oarecum ironic, Maxim era dispus să discute serios. Dar nu mai aveau timp de așa ceva... Trăsura se apropiase de porțile mânăstirii și, aplecându-se, studentul apucă de dârlogi calul lui Piotr. Pe chipul orbului, ca într'o carte deschisă, se putea citi o adâncă turburare.

III

Partea din mânăstire care se vizita deobicei era numai vechea biserică și clopotnița de unde se vedea desfășurându-se în depărtare o priveliște minunată. Pe vreme senină, vizitatorii căutau să deslușească în petele albe din zare clădirile capitalei de gubernie și cotiturile Niprului.

Soarele se lăsa spre apus când micul grup, după ce îl lăsă pe Maxim în pridvorul unei chilii, se apropie de ușa încuiată a clopotniței. Un frate tânăr și subțirel, cu rasă neagră și căciulă ascuțită, stătea sub boltă ținând o mână pe lacătul dela ușă... La câțiva pași de el se afla o ceată de copii care părea un stol de păsărele speriate ; se vedea bine că între tânărul frate și copiii zvăpăiați fusese o încăierare. După poziția lui oarecum războinică și după felul cum își ținea mâna pe lacăt, îți puteai ușor da seama că copiii voiseră să pătrundă în clopotniță în urma boierilor, dar că fratele îi alungase. Era mânios și palid și pe obraji avea pete roșii.

Ochii tânărului călugăr erau ciudat de ficși... Anna Mihailovna fu cea dintâi care observă expresia feței și a ochilor săi ; ea o apucă repede de mână pe Evelina.

— Un orb, — șopti fata cu ușoară spaimă.

— Mai încet, — zise mama, — și... ai băgat de seamă ?

— Da...

Era greu să nu descoperi ciudata asemănare între chipul călugărului și acela al lui Piotr. Aceeași paloare,

aceleaș pupile curate, dar nemișcate, aceeaș tresărire neliniștită a sprâncenelor, care parcă stăteau la pândă la fiecare sunet nou și se mișcau deasupra ochilor ca antenele unei gâze speriate...

Trăsăturile călugărului erau mai grosolane, tot trupul mai colțuros, dar asemănarea era din această pricină și mai izbitoare. Când fratele, apăsându-și mâinile pe pieptul supt, începu să tușească, Anna Mihailovna îl privi cu ochii larg deschiși ca și când în fața ei ar fi răsărit un strigoi...

După ce i se curmă tusea, tânărul călugăr deschise ușa și, oprindu-se în prag, întrebă cu glasul răgușit:

— Voi sunteți? Copiii? Cărați-vă blestematilor! — strigă el la copii, repezindu-se cu tot trupul spre ei; apoi, lăsându-i pe tineri să treacă înainte, zise cu un glas în care se simțea lingușire și lăcomie: — Poate c'o să-i dați ceva și clopotarului, nu-i așa?... Mergeți încet, e întuneric...

Grupul începu să suie treptele. Anna Mihailovna care șovăise mai întâi în fața scării aproape drepte și a urcușului anevoios, îi urmă și ea supusă pe ceilalți.

Clopotarul orb încuie ușa... Lumina pieri și Anna Mihailovna, rămânând sfioasă în urma tineretului care se îmbulzea pe scara întortochiată, zări abia peste câteva clipe o dâră slabă de lumină, care se strecura printr'o deschizătură piezișă a zidului gros de piatră. In dreptul acestei raze se desluseau cu greu câteva pietre colbăite de formă neregulată.

— Nene, lasă-ne și pe noi, — răsunau de după ușă glasuri subțiri de copii. — Lasă-ne și pe noi, nene!

Clopotarul se repezi supărat la ușă și izbi furios cu pumnii în căptușeala ei de tablă.

— Plecați de-aici, afurisiților... Trăzni-v'ar dumnezeu să vă trăznească! — țipă el răgușit, înnăbușindu-se parcă de răutate.

— Orbu' dracului! — strigară câteva glasuri, și de partea cealaltă a ușii răsună tropăitul grăbit a zeci de picioruse desculțe.

Clopotarul ascultă și răsuflă ușurat.

— Nu vă ia odată naiba... blestematilor... dar'ar boala în voi... Of, doamne, dumnezeule! Dece mă părăsești?... — rosti el deodată cu glasul schimbat în care se deslușea deznădejdea unui om chinuit, ajuns la capătul puterilor. — Cine-i? Ce cauți aici? — întrebă el tăios dând peste Anna Mihailovna, care încremenise pe primele trepte.

— Veniți, veniți... Nu-i nimic, — adăugă el mai blând. — Țineți-vă de mine... Aveți grijă de clopotar, nu-i așa? — întrebă el cu acelaș glas dezgustător, de milog.

Anna Mihailovna scoase din portofel o bancnotă și o întinse pe întuneric clopotarului. Orbul o zmulse grăbit, și la lumina palidă a razei în dreptul căreia tocmai treceau, Anna Mihailovna îl văzu cum își lipește bancnota de obraz și cum o pipăie cu degetele. Chipul său palid, ciudat luminat și atât de asemănător cu cel al fiului ei, se schimonosi deodată, căpătând o expresie de bucurie naivă și lacomă.

— Mulțumesc, vă mulțumesc... Ca o adevărată boieroaică... Credeam că vă bateți joc... că vreți să râdeți de un orb... Câte unii își bat joc...

Obrazul bietei femei era scăldat în lacrimi. Își șterse iute ochii și porni în sus, acolo unde, ca o cădere de apă, de partea cealaltă a zidului, răsunau pașii zgomotoși și glasurile învălmășite ale celorlalți care i-o luaseră înainte.

La o cotitură a scării, tinerii se opriră. Se suiseră destul de sus și pe fereastra îngustă, odată cu aerul proaspăt, pătrundea o fâșie de lumină mai limpede, deși slabă. Sub ea, pe peretele destul de neted în acest loc, se zăreau o sumedenie de inscripții. Cele mai multe erau nume de vizitatori.

In timp ce stăteau de vorbă voioşi, tinerii găsiră câteva nume cunoscute.

— Iată şi o sentinţă, — rosti studentul şi descifră cu oarecare greutate : — „Mulţi sunt cei ce încep, dar puţini cei ce duc la capăt..." Se vede că e vorba de această ascensiune, — adăugă el în glumă.

— Înţelege cum vrei, — răspunse grosolan clopotarul şi, îndreptându-şi urechea spre el, începu să-şi mişte mai iute sprâncenele neliniştite. — Mai sunt şi stihuri colea dedesubt. Ar trebui să le citeşti...

— Stihuri ? Nu sunt niciun fel de stihuri.

— Tu ştii că nu sunt, dar eu îţi spun că sunt. Multe vă sunt ascunse vouă celor care vedeţi...

Coborî vreo două trepte şi, bâjbâind în întuneric, acolo unde se pierdeau ultimele reflexe slabe de lumină, repetă :

— Aicea sunt. Frumoase stihuri ! Dar fără felinar nu pot fi citite.

Piotr urcă până la el şi, trecându-şi mâna pe perete, găsi cu uşurinţă un aforism sever, săpat în perete de mâna unui om care era mort poate de mai bine de un veac.

Nu uita al morţii ceas,
Nu uita al goarnei glas,
Nu uita că moartea vine
Şi că chinul veşnic ţine...

— Ce mai sentinţă ! — încercă să glumească tânărul Stavrucenco, dar gluma lui nu se prinse.

— Nu-ţi place, — zise clopotarul cu răutate. Firesţe, eşti încă tânăr, dar şi tu... cine ştie. Ceasul morţii vine ca un hoţ, noaptea... Frumoase stihuri, — adăugă el cu alt glas. — „Ţine minte-al morţii ceas, ţine minte-al goarnei glas..." Cine ştie ce ne-aşteaptă dincolo, — sfârşi el iarăşi cu oarecare răutate.

Urcară câteva trepte şi tot grupul ajunse pe prima platformă a clopotniţei. Era aşezată la o mare înălţime ; dar o scară, îngustă, greu de urcat, şi pe care ajungeai trecând printr'o deschidere făcută în zidul gros, ducea şi mai sus. De pe ultima platformă se desfăşura o privelişte minunată. Soarele coborise acum spre asfinţit, umbre lungi se întinseseră peste luncă, un nor gros se zărea la răsărit, depărtarea se pierdea în pâcla înserării şi numai pe alocuri razele piezişe ale soarelui zmulgeau din umbra albastră peretele alb al vreunei căsuţe spoite, un gemuleţ strălucitor ca un rubin, o scânteiere pe crucea clopotniţei din zare.

Grupul se potoli. Vântul înălţimilor, curat şi slobod de aburii pământului, pătrundea pe scară, mişca frânghiile şi, ajungând până la clopote, trezea uneori ecouri prelungi. Clopotele vibrau uşor, scoţând sunete adânci, metalice, în care urechea deslusea parcă ceva asemănător cu un cântec îndepărtat, nelămurit sau adâncile suspine ale clopotului de aramă. In privelişte a care se aşternea la picioarele lor era o linişte şi o pace nemărginită.

Dar tăcerea în care se cufundaseră cu toţii mai era pricinuită şi de altceva. Dintr'aceeaş pornire, datorită poate senzaţiei de înălţime şi a neputinţei lor, cei doi orbi se apropiaseră de parmaclâc şi se aşezaseră de o parte şi de alta a ferestrei cu mâinile sprijinite de balustradă şi cu obrazul întors în bătaia vântului domol al serii.

De data aceasta, ciudata lor asemănare nu mai putea trece nebăgată în seamă. Clopotarul era ceva mai în vârstă, rasa largă atârna în falduri pe trupul lui deşirat, trăsăturile sale erau mai grosolane, mai colţuroase. La o cercetare mai amănunţită apăreau şi deosebirile : clopotarul avea părul bălai, nasul puţin coroiat şi buzele mai subţiri decât ale lui Piotr. Ii mijea mustaţa şi o bărbuţă creaţă îi acoperea bărbia. Dar în mişcările cutelor nervoase din jurul gurii, în

mișcarea necurmată a sprâncenelor era o asemănare uimitoare, de înrudire parcă, acea asemănare care face ca mulți cocoșați să semene între ei de parcă ar fi frați.

Chipul lui Piotr era ceva mai liniștit. Pe el se citea o tristețe cu care se obișnuise, pe când la clopotar această tristețe era plină de amărăciune și uneori chiar de răutate. Dealtfel se liniștise și el. Adierea lină a vântului îi netezise parcă toate crețurile feței, coborînd asupra chipului său pacea și tăcerea care învăluiau întreaga priveliște, ascunsă ochilor lui lipsiți de lumină... Sprâncenele i se mișcau din ce în ce mai încet.

Dar deodată, sprâncenele celor doi orbi tresăriră în același timp, ca și cum ar fi auzit amândoi de jos, din vale, un sunet pe care nimeni altul nu l-ar fi putut prinde.

— Clopotele, — zise Piotr.

— Sună la Egoria, la cincisprezece verste de aici, — spuse clopotarul. — La ei, vecernia e totdeauna cu o jumătate de ceas înaintea noastră... Le auzi și tu ? Eu le aud, dar ceilalți nu...

— E bine aici, — adăugă el visător. — Mai ales de sărbători. M'ați auzit vreodată trăgând clopotele ?

O vanitate naivă răsuna în glasul său.

— Să poftiți într'o zi să ascultați. Părintele Pamfilii... Îl cunoașteți pe părintele Pamfili ? El a adus anume pentru mine clopotele astea două mai mici.

Se dezlipi de perete și mângâie drăgăstos cele două clopote mici, care încă nu avuseseră timp să prindă negreală ca celelalte.

— Clopote bune... Cântă grozav... Mai cu seamă de Paști.

Apucă frânghiile și, cu mișcări repezi din degete, făcu să tresalte amândouă clopotele în triluri mărunte și melodiase, bătaia limbilor fu atât de ușoară și totodată atât de limpede, încât, deși toată lumea îl auzi, sunetul nu răzbătu dincolo de platforma clopotniței.

— Pe urmă începe ăstălalt — dong-do-ong, do-ong...

Chipul i se lumină de o bucurie copilărească, dar chiar această bucurie avea ceva jalnic și dureros.

— Clopote a cumpărat, — oftă el, — da' o șubă nouă nu vrea să-mi facă. E zgârcit ! Am răcit aici sus... E rău aici, mai cu seamă toamna... Frig...

Se opri, trase cu urechea și urmă :

— Șchiopul vă cheamă jos. Duceți-vă, e și timpul să plecați.

— Să mergem, — zise Evelina, care până atunci stătuse nemișcată, privind ca vrăjită pe clopotar.

Tinerii porniră spre ieșire, clopotarul rămase pe loc. Piotr, după ce făcu un pas în urma mamei, se opri deodată.

— Duceți-vă, — rosti el poruncitor. — Viu îndată.

Pașii amuțiră ; numai Evelina, după ce lăsă pe Anna Mihailovna să treacă înainte, rămase lipită de zid, ținându-și răsuflarea.

Orbii se credeau singuri în turn. Câteva clipe stătură stingheriți și nemișcați, ascultând ceva.

— Cine-i aici ? — întrebă apoi clopotarul.

— Eu...

— Și tu ești orb ?

— Da. Tu ai orbit demult ? — întrebă Piotr.

— Așa m'am născut. Mai avem unul — Roman — el a orbit la șapte ani... Tu poți să deosebești ziua de noapte ?

— Pot.

— Și eu. Simt că mijește de ziuă. Roman nu poate ști, oricum, pentru el e mai ușor.

— Dece ? — întrebă repede Piotr.

— Dece ? Nu știi ? El a văzut lumina, își aduce aminte de maică-sa. Pricepi ? Adoarme noaptea și ea i se ivește în somn... Numai că acum e bătrână, iar el o visează mereu tânără... Tu o visezi pe a ta ?

— Nu, — răspunse Piotr cu glas înnăbușit.

— Asta e. Visezi numai dacă ai orbit. Pe când cei care s'au născut orbi...

Piotr stătea posomorît ; se înnegrise parcă la față, ca și cum un nor i-ar fi acoperit chipul. Sprâncenele clopotarului se înălțară și ele deodată înalt deasupra ochilor în care se citea o suferință oarbă, atât de cunoscută Evelinei...

— Și de multe ori păcătuiești... — șopti clopotarul. — Dumnezeule atotputernic și tu, maica domnului preacurată !... Ingăduiți-mi să văd măcar în vis bucuria luminii...

Chipul i se schimonosi într'o convulsie și urmă cu acelaș glas plin de amărăciune ca și înainte :

— Dar nu, nu te lăsa... Visezi ceva, parcă începe să mijească o rază, dar când te trezești nu-ți mai aduci aminte de nimic...

Se opri și trase cu urechea. Chipul lui păli, un tremur nervos îi schimonosi iarăși toate trăsăturile și zise cu răutate :

— Au dat drumul dracilor...

Intr'adevăr, de jos, de pe scara îngustă, răsunau ca zgomotele unei inundații, pași repezi de copii și strigătele lor. O clipă larma se potoli — ceata ajunsese pesemne pe platforma mijlocie și zgomotele se împrăștiară afară, apoi scara vui iarăși ca vântul când răsună în horn, și, luându-se la întrecere, trecu în fugă o droaie veselă de ștrengari prin fața Evelinei. Se opriră o clipă pe treapta de sus a scării ; apoi începură să se strecoare unul câte unul pe lângă clopotarul cel orb care, cu obrazul schimonosit de furie își repezea pumnii în aer, izbind la întâmplare și căutând să nimerească vreun copil.

Deodată, ieșind din întunericul scării, apăru un chip nou. Era Roman. Avea o față lată, ciupită de vărsat și foarte blajină. Pleoapele închise ascundeau golul ochilor ; un surâs blând îi flutura pe buze. Trecu pe

lângă fata care sta lipită de perete și ajunse pe platformă. Brațul repezit înainte de camaradul său îl nimeri peste grumaz.

— Frate ! — strigă el cu glas adânc și cald. — Egor, iar te războiești ?

Se ciocniră piept în piept și se pipăiră.

— Dece le-ai dat drumu' diavolilor ? — întrebă Egor în ucraineană, păstrând încă o urmă de furie în glas.

— Lasă-i, — răspunse Roman cu bunătate... — Păsărelele domnului. Ia-i băgat în sperieți... Un' sunteți, diavolilor ?

Copiii se pitulaseră prin unghere și ochișorii le sticleau poznaș, dar și cu teamă.

Pășind fără zgomot prin întuneric, Evelina ajunsese la mijlocul scării când, în urma ei, răsunară pașii siguri ai celor doi orbi, iar de sus răzbăteau țipetele și larma fericită a copiilor care, rămași numai cu Roman, tăbăriseră grămadă peste el.

Grupul ieșea în tăcere pe poarta mânăstirii, când din clopotniță răsună prima bătaie a clopotului. Roman suna de vecernie.

Soarele asfințise și trăsura își urma agale drumul prin câmpiile cufundate în întuneric, însoțită de dangătul măsurat și trist al clopotelor care murea în umbra albăstrie a înserării.

Până acasă merseră în tăcere. Seara, Piotr nu s'a arătat multă vreme. Ședea într'un colț întunecos al grădinii, fără să răspundă nici la chemările Evelinei. Abia după ce toată lumea se culcă, se duse bâjbâind în odaia lui...

IV

Familia Popelschi mai rămase câteva zile la Stavrucovo. Din când în când, Piotr își recăpăta vechea dispoziție, era vioi și vesel, atât cât putea el să fie, încerca felurite instrumente muzicale noi din care bă-

iatul cel mai mare al lui Stavrucenco își alcătuise o colecție destul de bogată și care îl interesau mult pe orb, căci fiecare din ele avea glasul lui, putând să exprime simțămintele cu toată varietatea nuanțelor lor. Totuși, se vedea bine că e posomorît și clipele când își revenea la obișnuita lui stare sufletească păreau numai niște scăpărări în zarea din ce în ce mai întunecată.

Parcă printr'o înțelegere tacită, nimeni nu pomenea despre cele petrecute la mânăstire, ca și când vizita aceasta ar fi fost uitată. Totuși se vedea că ea turburase adânc sufletul orbului. Ori de câte ori rămânea singur, sau când ceilalți tăceau și discuțiile lor nu-l distrăgeau, Piotr cădea pe gânduri și pe chipul lui se ivea o expresie de amărăciune. Era expresia pe care i-o cunoștea toată lumea, însă acum ea ieșea și mai mult la iveală și... amintea mult pe aceea a clopotarului orb.

La pian, în clipe de mare sinceritate, trilurile melodioase ale clopotelor celor mici și suspinele prelungi ale clopotului de aramă din clopotnița cea înaltă se împleteau adesea în melodiile lui... Întâmplarea de care ceilalți nu îndrăzneau să pomenească răsărea limpede în mintea tuturor: scara întunecoasă, clopotarul, cu trupul lui slab și fața aprinsă de boală, strigătele lui răutăcioase și răzvrătirea lui plină de amărăciune împotriva soartei... Apoi cei doi orbi în turn, având aceeaș expresie întipărită pe față și aceeaș tresărire a sprâncenelor sensibile... Insușirea, pe care cei din preajma lui crezuseră până atunci că e numai a lui Piotr, se dovedea a fi pecetea unor puteri ascunse ale naturii, care deopotrivă lucrau în taină în toți cei oropsiți de ea.

— Ascultă, Ania, — o întrebă Maxim pe soră-sa câteva zile după întoarcerea lor acasă. — Nu știi ce s'a petrecut în timpul călătoriei noastre la mânăstire? Văd că băiatul s'a schimbat din ziua aceea.

— Ah, numai întâlnirea cu orbul e de vină, — răspunse Anna Mihailovna oftând.

Cu puțin înainte trimisese la mânăstire două șube călduroase de oaie, niște bani și o scrisoare către părintele Pamfili cu rugămintea de a ușura pe cât era cu putință viața celor doi orbi. Avea inimă bună, dar la început uitase de Roman, și numai Evelina îi aduse aminte că ar fi trebuit să aibă grijă de amândoi. „Vai, da, da, firește!" răspunse Anna Mihailovna, dar era vădit că gândurile ei se îndreaptă numai spre unul dintre ei. O ideie superstițioasă se împletea cu o milă arzătoare: i se părea că prin această jertfă va îmbuna forța întunecată care se apropia, întinzându-se ca o umbră neagră asupra capului copilului ei.

— Care orb? — întrebă din nou Maxim uimit.

— Acela... din clopotniță...

Maxim izbi supărat cu cârja în podea.

— Ce blestem să fii un ciot fără picioare! Uiți că eu nu mă cațăr în clopotnițe, dar dela mueri niciodată nu poți ști ceva deslușit. Evelina, încearcă tu măcar să povestești ce s'a petrecut în clopotniță, așa ca să putem înțelege.

— Acolo, — răspunse încet fata, care păli și ea în ultima vreme, — e un clopotar orb... Și clopotarul acela...

Se opri. Anna Mihailovna își ascunse fața în mâini. Obrajii îi ardeau și îi dădură lacrimile.

— ...Seamănă mult cu Piotr, — încheie Evelina.

— Și voi nu mi-ați spus nimic! Și altceva? Ania, nu e un cuvânt să faci din asta o tragedie, — adăugă el cu blândă dojană în glas.

— Vai, e atât de îngrozitor, — răspunse încet Anna Mihailovna.

— Ce e îngrozitor? Că seamănă cu băiatul tău?

Evelina îi aruncă bătrânului o privire plină de înțeles — Maxim tăcu. Peste câteva clipe, Anna Mihai-

lovna ieşi din odaie, iar Evelina rămase cu obişnuitul ei lucru de mână.

— Dar parcă nu mi-ai spus tot, — rosti Maxim după o scurtă pauză.

— Nu ţi-am spus. După ce toţi au coborît, Piotr a rămas sus. I-a spus tanti Ania (aşa o numea din copilărie pe pani Popelscaia) să plece cu ceilalţi, iar el a rămas cu orbul... Şi eu... am rămas şi eu...

— Să tragi cu urechea ? — zise bătrânul pedagog aproape mecanic.

— Nu puteam... să plec... — răspunse încet Evelina. — Vorbeau ca doi...

— Tovarăşi de nenorocire ?

— Da, ca doi orbi... Egor l-a întrebat dacă o vede pe mama lui în vis. Piotr i-a răspuns : „N'o văd". Nici Egor n'o vede pe maică-sa. Iar celălalt orb, Roman, o vede pe mama lui în vis, dar o vede tânără, cu toate că acum e bătrână...

— Aşa ! Şi mai departe ?

Evelina rămase pe gânduri ; apoi îşi ridică asupra bătrânului ochii albaştri, în care se citea lupta şi suferinţa, şi zise :

— Celălalt orb, Roman, e bun şi liniştit. Chipul lui e trist, dar nu e rău... Nu s'a născut orb... Pe când Egor... Suferă mult, — întoarse ea deodată vorba.

— Te rog spune deschis ce crezi, — o întrerupse cu nerăbdare Maxim, — celălalt e rău ?...

— Da. A vrut să-i bată pe copii şi-i blestema. Roman însă iubeşte copiii...

— E rău şi seamănă cu Piotr... pricep, — zise gânditor Maxim.

Evelina tăcu ; apoi, ca şi cum şi-ar fi zmuls cuvintele după o luptă lăuntrică grea, adăugă încet de tot :

— Nu seamănă la chip... au trăsături deosebite. Dar expresia... Mi se pare că înainte Piotr avea expresia lui Roman, pe când acum apare tot mai des a lui Egor... Şi pe urmă... Mi-e frică să mă gândesc.

— Dece ţi-e frică ? Vino încoace, fetiţa mea cea înţeleaptă, — rosti Maxim cu o neobişnuită duioşie.

Şi când ea, pierzându-şi sub înrâurirea duioşiei lui stăpânirea de sine, se apropie cu lacrimi în ochi, bătrânul îi mângâie cu mâna lui mare părul mătăsos şi întrebă :

— Tu ce crezi ? Spune. Văd că ştii să judeci.

— Cred că... el socoate acum că... toţi cei născuţi orbi sunt răi... E încredinţat că şi el... fireşte...

— Da, asta e... — rosti Maxim, trăgându-şi brusc mâna. — Dă-mi, te rog, pipa, drăguţo... E dincolo, pe fereastră.

Peste câteva clipe un nor albastru de fum se înălţa deasupra capului său.

— Hm... da... nu e bine... — murmură el ca pentru sine. — Am greşit... Ania avea dreptate : poţi să duci dorul unui lucru pe care nu l-ai simţit niciodată şi să suferi din această pricină. Instinctului i s'a alăturat acum conştiinţa, şi amândouă îl vor duce tot acolo. Afurisită întâmplare !... Dealtfel, sula n'o poţi ascunde în sac... Trebuie să iasă pe undeva.

Pufăi din lulea, învăluindu-se în nori de fum... In capul lui pătrat clocoteau gânduri şi hotărîri noi.

V

Veni şi iarna. O zăpadă deasă se aşternu, acoperind drumurile, câmpiile, satele. Conacul se înălţa alb, bulgări pufoşi de nea atârnau pe crengile copacilor ca şi când grădina s'ar fi gătit iarăşi cu petale albe... Focul pâlpâia în cămin, cei care veneau de afară aduceau cu ei aer proaspăt şi miros de zăpadă moale...

Orbul simţea şi el, în felul lui, poezia primei zile de iarnă. Când se trezea din somn dimineaţa era nespus de vioi şi-şi dădea seama că sosise iarna după tropăitul oamenilor care intrau în bucătărie, după felul cum scârţâia uşa, după adierile pătrunzătoare dar abia sim-

țite care se răspândeau prin toată casa, după scârțâitul pașilor din curte, după un fel de „răceală" neobișnuită a sunetelor de afară. Ieșind cu Iohim în câmp pe cel dintâi drum, asculta cu nesaț scârțâitul săniei și trosniturile pădurii de dincolo de pârâu, îngânându-se cu zgomotele drumului și ale câmpiei.

De data aceasta, prima zi albă nu-i aduse decât o tristețe și mai mare. De dimineață își puse în picioare cizme înalte și plecă spre moară, făcând prima pârtie moale pe cărările încă neumblate.

In grădină era liniște. Pământul înghețat, acoperit cu zăpada pufoasă și moale, era tăcut și nu mai răsfrângea sunetele ; în schimb aerul era de o limpezime neobișnuită și ducea până departe, deslușit și neștirbit, și croncănitul ciorilor, și loviturile de topor, și pârâitul ușor al unei crengi rupte... Din când în când, răsuna câte un clinchet ciudat, ca de sticlă, care ajungea până la notele cele mai de sus și parcă se topea în zare : copiii din sat aruncau pietre în iazul care se acoperise de dimineață cu pojghița subțire a primului îngheț.

Iazul din grădina conacului înghețase și el, dar pârâiașul de lângă moară, îngreuiat și mai întunecos parcă, își urma mai departe drumul lui, prelingându-se printre malurile acoperite de zăpadă și murmurând la stăvilare.

Piotr se apropie de zăgaz și se opri să asculte. Șopotul apei era altul : mai greoi, lipsit de melodie. Părea că în sunetul lui se răsfrânge frigul împrejurimilor amorțite...

Și în sufletul lui Piotr era frig și întuneric. Simțământul apăsător care încă din seara aceea fericită începuse să se înfiripe într'o teamă nelămurită, într'o nemulțumire și o întrebare, sporise, luând locul bucuriei și al fericirii.

Evelina era plecată. Familia Jaskulski era în vizită, din toamnă, la bătrâna contesă Pototcka, „binefăcătoarea" lor, care stăruise să vină negreșit și fata. La

început, Evelina se împotrivise ; pe urmă însă, față de stăruințele tatălui ei, la care se alăturase și Maxim în chip foarte energic, se învoi.

Ajungând la moară, Piotr se opri, își aduse aminte de senzațiile lui de odinioară și căută să le reconstituie în toată intensitatea lor, fără să-i scape niciun amănunt. Se întreba dacă simte lipsa Evelinei. O simțea, firește, dar în acelaș timp era conștient că nici prezența ei nu-i aducea fericirea, ci dimpotrivă, îi aducea o suferință nouă care, în lipsa ei, se tocise întrucâtva.

Până mai deunăzi îi răsunau încă în urechi vorbele ei, îi mai stăruiau în minte toate amănuntele primei explicații, îi simțea părul mătăsos în mâna lui și auzea inima ei bătând la pieptul său. Și toate acestea se închegau într'o imagine care îl umplea de fericire. Dar iată că ceva inform, ca și acele năluci de care era plină închipuirea lui întunecată, atinse această imagine cu un suflu de moarte și ea se destrămase. Nu putea să-și mai adune amintirile, să restabilească acea unitate armonioasă a simțământului care îi copleșise ființa la început. Chiar din primele clipe, un grăunte de „altceva" se ascunsese în adâncul simțământului său și acum acest „altceva" se întindea deasupra-i așa cum se întinde, acoperind cerul, un nor de furtună.

Sunetul glasului ei se stinsese și în locul impresiilor vii din seara aceea fericită se căscase un gol. Iar din fundul sufletului său, se ridica spre acest gol, cu o sforțare uriașă, ceva care voia să-l umple.

Voia s'o vadă !

Inainte vreme nu simțise decât o suferință nelămurită, care i se adunase în suflet și îl neliniștise vag, ca o ușoară durere de dinți pe care n'o luăm în seamă.

Intâlnirea cu clopotarul cel orb dăduse acestei dureri ascuțimea unei suferințe conștiente...

O iubea pe Evelina și voia s'o vadă !

Zilele se scurgeau una după alta în conacul troienit și mai tăcut decât înainte.

Câteodată, când îi răsăreau în minte clipele de fericire vii și puternice, Piotr se înviora întrucâtva și chipul i se lumina. Dar aceasta nu ținea mult, și cu timpul până și aceste clipe luminoase ajunseră să fie prilej de neliniște: părea că orbul se teme că ele vor zbura și nu se vor mai întoarce niciodată. Acest lucru îl făcea să fie schimbăcios. Clipe de duioșie impulsivă, de puternică surescitare nervoasă, alternau cu zile de tristețe apăsătoare, deznădăjduită. Seara, în salonul întunecat, pianul plângea și se zbuciuma într'o mâhnire adâncă, bolnăvicioasă, iar fiecare sunet trezea ecouri dureroase în inima mamei. Până la urmă, chiar și temerile sale cele mai înfricoșătoare se adeveriră: tânărul începu din nou să fie frământat de visurile turburătoare din copilărie.

Într'o dimineață, Anna Mihailovna intră în odaia fiului ei. Tânărul dormea, dar somnul său părea frământat de o ciudată teamă; ochii lui se întredeschiseră și pe sub pleoapele puțin ridicate se strecura o privire stinsă; obrazul îi era palid și neliniștit.

Mama se opri și își cercetă copilul cu luare aminte, căutând să descopere pricina acestei ciudate neliniști. Nu văzu însă decât că ea crește mereu și că pe fața celui adormit se deslușește tot mai limpede expresia unei sforțări încordate.

Deodată, i se păru că surprinde o mișcare abia perceptibilă deasupra patului. O rază strălucitoare a soarelui de iarnă izbi peretele chiar la căpătâiul patului, tresări parcă și începu să alunece în jos. Încă puțin, și... o fâșie luminoasă se strecură tiptil spre ochii întredeschiși ai orbului, iar pe măsură ce se apropia, neliniștea celui adormit creștea.

Într'o stare vecină cu coșmarul, Anna Mihailovna stătea nemișcată și nu-și putea lua privirea îngrozită dela fâșia de foc care — cel puțin așa i se părea — se furișa cu zvâcniri ușoare și totuși vădite spre chipul băiatului. Iar chipul lui pălea tot mai mult, se lungea,

încremenea cu expresia unei sforțări uriașe. Iată, o răsfrângere gălbuie începe să-i joace prin păr, i se aprinde pe frunte... In năzuința instinctivă de a-l apăra, mama încercă să se repeadă spre el, dar — ca într'un adevărat coșmar — picioarele refuzară să-i dea ascultare. Intre timp pleoapele celui adormit se ridicară de tot, raza soarelui străluci în pupilele nemișcate și capul tânărului se ridică de pe pernă în întâmpinarea luminii. Ceva ca un surâs sau o izbucnire de plâns convulsiv îi contractă buzele, apoi chipul încremeni iarăși într'un fel de elan frânt.

In sfârșit, mama își învinse înțepenirea și, apropiindu-se de pat, puse o mână pe capul fiului. Tânărul tresări și se trezi.

— Tu ești, mamă? — întrebă el.

— Da, eu sunt.

Orbul se ridică. Părea că o ceață apăsătoare îi învăluie mintea. Peste o clipă însă zise:

— Iar am văzut în vis... Visez mereu în ultimul timp dar... când mă trezesc nu-mi aduc aminte de ceeace am văzut...

VI

Izbucniri de nemărginită tristețe alternau cu accese de arțăgoasă nervozitate și în acelaș timp finețea uimitoare a simțurilor lui sporea. Auzul i se ascuțise extraordinar de mult, lumina o percepea cu tot organismul și faptul acesta se observa până și noaptea: putea să deosebească nopțile cu lună de cele întunecoase și adesea, în vreme ce toți în casă dormeau, el se plimba îndelung prin curte, trist și tăcut, lăsându-se sub înrâurirea ciudată a luminii visătoare și fantastice a lunei. Chipul lui palid se întorcea după globul luminos, care plutea încet pe cerul albastru, iar în ochi i se oglindea reflexul scânteietor al razelor reci.

Iar atunci când globul, care creștea mereu pe măsură ce se apropia de pământ, se învăluia într'o ceață turbure, roșietică, și dispărea încet în zarea înzăpezită, fața orbului era mai liniștită, mai duioasă, și el intra în casă.

Ar fi greu de spus la ce anume se gândea el în nopțile acelea lungi. La o anumită vârstă, toți cei care au cunoscut bucuria și suferința unei existențe pe deplin conștiente trec într'o măsură mai mare sau mai mică printr'o criză sufletească. Când ajunge în pragul unei vieți active, omul încearcă să înțeleagă rostul existenței lui, să-și definească locul lui în viață, și legăturile sale cu lumea înconjurătoare. E un fel de „punct mort", și ferice de acela pe care avântul puterii de viață îl face să treacă fără prea mare zbucium peste acest punct. La Piotr criza sufletească era mai gravă ; la întrebarea : „Ce rost are viața ?" el mai adăuga : „Ce rost are viața unui orb ?" In sfârșit, în această frământare, lipsită de bucurie, a minții, intervenea și un element străin : presiunea aproape fizică a necesității nesatisfăcute de a vedea și acest lucru avea înrâurire asupra firii sale.

Cu puțin înainte de Crăciun, familia Jaskulski se înapoie, și Evelina, vioaie și fericită, cu fulgi de zăpadă în părul bălai, răspândind prospețime și aer rece de afară, sosi în fugă la conac, dela căsuța „posesorului", și se repezi să îmbrățișeze pe Anna Mihailovna, pe Piotr și pe Maxim. In primele clipe, sub stăpânirea bucuriei neașteptate, chipul lui Piotr se însenină, pe urmă expresia tristeții lui îndărătnice se statornici din nou.

— Crezi că te iubesc ? — întrebă el deodată, în aceeaș zi, rămânând singur cu Evelina.

— Sunt sigură, — răspunse fata.

— Eu însă nu știu nimic, — replică orbul ursuz. — Nu, nu știu nimic. Inainte eram sigur că te iubesc mai mult decât orice pe lume, acum însă nu mai știu.

Lasă-mă pe mine, ascultă-i pe cei care te chiamă la viață, ascultă-i cât nu e prea târziu.

— Dece mă chinuești ? — se tângui Evelina fără să vrea.

— Te chinuiesc ? — repetă el întrebarea, și pe chip îi apăru din nou o expresie de egoism și încăpățânare. — Da, firește, te chinuiesc. Și am să te chinuiesc așa o viață întreagă. Nu pot să nu te chinuiesc. Nici eu n'am știut, acum însă știu că așa va fi. Nu sunt de vină. Mâna care mi-a răpit lumina zilei încă înainte de a mă fi născut, m'a înzestrat și cu această răutate... Așa suntem noi, cei născuți orbi. Lasă-mă... părăsiți-mă cu toții, pentru că în schimbul dragostei eu nu vă pot da decât suferință... Vreau să vă văd ! Pricepi ? Vreau să văd și nu-mi pot învinge această dorință. Dacă aș putea să văd, să văd pe mama, pe tata, pe tine, pe Maxim, aș fi mulțumit.... Mi-aș întipări totul în minte și aș duce această amintire în bezna întregii mele vieți.

Acest gând îl urmărea mereu cu o nemaipomenită înverșunare. Când rămânea singur, lua în mână diferite obiecte și le pipăia cu multă luare aminte ; apoi, după ce le punea de-o-parte, încerca să pătrundă cu gândul formele studiate. La fel căuta să înțeleagă și deosebirea între diferitele suprafețe viu colorate pe care, datorită sensibilității încordate a sistemului său nervos, o percepea cu ajutorul pipăitului. Dar toate acestea le putea înțelege doar ca deosebiri, ca raporturi, fără vreun conținut senzorial determinat. Până și zilele însorite începuse să le deosebească de întunecimea nopților, tocmai pentru că lumina vie pătrunzându-i în creier pe căi inaccesibile conștiinței, nu făcea decât să-i atâțe și mai mult chinuitoarele năzuințe.

VII

Intr'o zi, când intră în salon, Maxim dădu de Evelina și de Piotr. Fata părea turburată. Chipul orbului

era întunecat. Ai fi zis că el caută mereu noi pricini de suferință, și a chinui pe cei dimprejur cât și pe el însuși era acum pentru el o adevărată nevoie.

— Mă întreabă ce poate să însemne expresia „sunet roșu“ [1], — spuse Evelina lui Maxim. — Și eu nu știu cum să-i explic.

— Despre ce e vorba ? — întrebă scurt Maxim, pe Piotr.

Tânărul dădu din umeri.

— Nimic deosebit. Dar dacă sunetele au culoare și eu nu pot s'o văd, atunci nici sunetele nu le pot prinde pe deplin.

— Fleacuri, copilării, — răspunse Maxim tăios. — Știi foarte bine că acest lucru nu e adevărat. Sunetele le poți prinde într'o măsură mult mai mare decât le prindem noi.

— Atunci ce înseamnă această expresie ?... Trebuie să aibe un înțeles, nu ?

Maxim rămase pe gânduri, apoi zise :

— Nu este decât o simplă comparație. Atât sunetul cât și lumina se reduc de fapt la vibrații ; prin urmare ele trebuie să aibe însușiri comune.

— Dar despre ce însușiri anume e vorba, — se încăpățână orbul. — Un sunet „roșu“... cum este acest sunet ?

Maxim rămase pe gânduri.

Știa că totul se reduce la deosebirea între numărul de vibrații ; înțelegea însă că tânărul avea nevoie de altă explicație. Apoi, cel care folosise întâia oară pentru sunet un epitet de culoare folosit pentru lumină, de bună seamă că nu știa fizică și totuși prinsese asemănarea dintre ele. Oare în ce consta ea ?

Bătrânului îi veni în minte o idee.

1) *Sunet roșu — sunet trandafiriu* — expresii care în limba rusă indică sunetele vesele, de sărbătoare. (N. trad.)

— Stai, — zise el. — Nu știu dacă voi reuși să-ți explic cum trebuie... Ce este un sunet roșu știi tot atât de bine ca și mine : l-ai auzit de multe ori la oraș, la sărbători mari, numai că prin părțile noastre expresia asta nu prea este folosită...

— Da, da, stai puțin, — îl întrerupse Piotr, deschizând repede pianul.

Lovi cu îndemânare clapele, imitând dangătul de sărbătoare al clopotelor. Iluzia era desăvârșită. Acordul, compus din câteva note mijlocii, alcătuia motivul de bază mai grav, din care se desprindeau, legându-se, săltărețe, note mai înalte, mai mlădioase și mai sonore. Era tocmai acel vuiet răscolitor și plin de fericire care umple văzduhul în zilele de sărbătoare.

— Da, — spuse Maxim, — l-ai prins de minune, și noi cei care vedem lumina zilei n'am fi izbutit mai bine decât tine. Vezi tu... când mă uit la o suprafață roșie, ea îmi dă o impresie tot atât de neliniștitoare ca aceea pe care mi-o dă ceva care freamătă și se zbuciumă necontenit. Culoarea roșie parcă se preface mereu : face un fel de ape, pe roșul ei mai adânc și mai întunecat se ridică valuri mai deschise, ce cad apoi cu repeziciune, impresionând ochiul... Cel puțin așa mi se pare mie...

— Așa e, așa e ! — interveni cu vioiciune Evelina. — Eu simt același lucru și deaceea nu pot să privesc mult timp o față de masă de postav roșu...

— Tot așa după cum multă lume nu suportă clopotele de sărbătoare. Cred că e justă comparația mea și-mi trece prin minte încă una : după cum există culoarea trandafirie, tot așa există și sunet „trandafiriu“. Se apropie mult de roșu, dar e mai adânc, mai liniștit, mai dulce. Când un clopoțel a fost folosit mult timp, el capătă — după cum zic cunoscătorii — o melodie a lui proprie. Își pierde asperitățile care-ți supără urechea și atunci sunetul lui e numit „trandafiriu“. Același efect se poate obține și alegând cu is-

cusință câțiva clopoței cu sunete care se completează unele pe altele.

Sub degetele lui Piotr, pianul răsuna de clinchetul zurgălăilor poștalionului.

— Nu, — spuse Maxim, — aș zice că e prea „roșu"...

— Da, da, îmi aduc aminte!

Clapele sunară mai măsurat. Pornind dela notele de sus, vii și puternice, sunetele se făceau tot mai adânci și mai dulci. Așa răsună clopoțeii unei troici care se depărtează pe un drum colbăit spre zările necunoscute ale amurgului, agale, fără avântări zgomotoase, tot mai domoale și mai domoale, până ce ultimele note mor în tăcerea câmpiilor liniștite.

— Așa, așa! — zise Maxim. — Ai înțeles deosebirea. Pe vremea când erai copil, mama a încercat să-ți explice culorile cu ajutorul sunetelor.

— Imi aduc aminte... Dece nu ne-ai lăsat atunci. Poate că aș fi izbutit să pricep.

— Nu, — răspunse bătrânul îngândurat, — această încercare nu avea sorți de izbândă. Dealtfel cred că undeva, adânc în creier, impresiile produse de culoare și de sunet se întipăresc în acelaș fel. Noi spunem: el vede totul în culori trandafirii, ceeace înseamnă că omul e bine dispus. Printr'o anumită îmbinare a sunetelor putem ajunge la aceeaș stare sufletească. Indeobște și sunetele, și culorile, sunt simboluri ale acelorași mișcări sufletești.

Bătrânul își aprinse pipa și-l privi pe Piotr cu luare aminte. Orbul stătea nemișcat, prinzându-i cu lăcomie vorbele. „Să urmez?" se întrebă Maxim. Peste o clipă începu din nou, visător, ca și cum s'ar fi lăsat în voia întorsăturii ciudate pe care o luau gândurile lui:

— Da, da! Gânduri ciudate îmi trec prin minte... Oare să fie o simplă întâmplare că sângele nostru e roșu? Vezi tu... atunci când un gând ia naștere în mintea ta, când ai visuri după care te trezești plângând și tremurând, când omul se aprinde de patimă — asta înseamnă că sângele îi pornește mai iute din inimă și se revarsă în șuvițe roșii spre creier. Și sângele nostru e roșu...

— Roșu... cald... — șopti tânărul cu încordare.

— Intocmai: e roșu și e cald. Prin urmare și culoarea roșie, ca și sunetele „roșii" ne lasă lumină în suflet, ne atață, ne dă conștiința patimei pe care o numim chiar „fierbinte", clocotitoare, arzătoare. E semnificativ faptul că și pictorii socotesc tonurile roșietice drept tonuri „calde".

Maxim trase fumul în piept, se învălui în rotocoalele lui și urmă:

— Dacă îți vei roti mâna deasupra capului, vei descrie un semicerc. Inchipuiește-ți că mâna ta e infinit de lungă. Dacă ai putea s'o rotești, ai descrie un semicerc la o distanță infinită... La depărtarea asta vedem noi deasupra noastră emisfera bolții cerești; ea este netedă, infinită și albastră... Când o vedem, sufletul nostru este cuprins de o senzație de liniște și seninătate. Când însă cerul este ascuns de grămezile nedesțușite și învolburate ale norilor, seninătatea sufletului nostru este și ea turburată de o neliniște nelămurită. Doar tu simți când se apropie norii vestitori de furtună...

— Da, simt că e ceva care mă turbură...

— Așa e. Așteptăm ca de după nori să se ivească iarăși albastrul adânc al cerului. Furtuna trece, și cerul rămâne acelaș; noi știm acest lucru și deaceea așteptăm liniștiți să treacă furtuna. Așadar, cerul e albastru... Și marea e albastră când e liniștită. Mama ta are ochi albaștri, tot așa și Evelina.

— Albaștri ca cerul... — șopti orbul cu o duioșie trezită pe neașteptate.

— Da. Se zice că ochii albaștri sunt semnul unui suflet senin. Acum să-ți vorbesc despre culoarea verde. Pământul e negru; negre sau cenușii sunt trunchiurile

copacilor primăvara ; dar decum încep razele calde și luminoase să încălzească aceste întinderi întunecoase, prinde a răsări iarbă verde și frunze verzi. Verdeața are nevoie de lumină și de căldură, dar nu de prea multă lumină și nici de prea multă căldură. Deaceea ne încântă atâta când o privim. Am putea spune că verdeața este căldură amestecată cu răcoare umedă ; ea trezește în noi gânduri de pașnică mulțumire, de sănătate, și nu de patimă, nici de ceeace numesc oamenii fericire... Ai înțeles ?

— Nu-u... nu prea e limpede... dar, te rog, spune mai departe.

— Ce să-i faci !... Ascultă. Când vara începe să dogorească tot mai mult, verdeața parcă lâncezește sub povara belșugului de forță vitală ; frunzele moleșite se lasă în jos și dacă arșița nu este domolită de răcoarea umedă a ploii, verdeața poate chiar să se ofilească. In schimb, spre toamnă, în mijlocul frunzișului obosit, se coc și se înroșesc roadele. Ele sunt mai roșii acolo unde asupra lor cade lumină mai multă ; în ele se adună parcă toată puterea de viață, toată patima naturii vegetale. Vezi că și de data asta culoarea roșie e culoarea patimei și-i slujește drept simbol. E culoarea vrajei și a păcatului, e culoarea furiei, a mâniei, a răzbunării. Pe timp de răscoală, massele populare caută expresia sentimentului lor de revoltă în drapelul roșu care flutură deasupra lor ca o flacără... Pare că iarăși nu pricepi ?

— Nu-i nimic, spune mai departe !

— In sfârșit sosește toamna. Fructul s'a îngreuiat : el se desprinde și cade la pământ. Fructul moare, dar înăuntrul lui trăiește sămânța, și în ea — ca o potență — trăiește toată planta de mai târziu, cu bogăția frunzișului ei viitor și cu noul ei fruct. Sămânța cade pe pământ, dar acum deasupra lui abia-abia se ridică un soare rece, suflă un vânt rece, aleargă norii reci.... Nu numai patima, dar până și viața moare încet, pe nesimțite... Negrul pământului răzbate tot mai mult de sub verdeață, pe cer predomină tonuri reci... Și iată că sosește o zi când pe acest pământ zmerit și potolit, de parcă ar fi fost văduvit, cade puzderie de fulgi și el se îmbracă tot în alb... Culoarea albă este aceea a zăpezii reci, a norilor care plutesc sus de tot în frigul înălțimilor cerești de neatins, a culmilor mărețe și sterpe ale munților... Este emblema imposibilității, a cucerniciei înalte, reci, emblema vieții imateriale de apoi. In ceeace privește culoarea neagră...

— Știu, — îl întrerupse orbul. — E atunci când lipsesc sunetele, mișcarea... când e noapte...

— Da, și deaceea culoarea neagră este emblema tristeții și a morții...

Piotr tresări și rosti înnăbușit :

— Tu zici : a morții. Pentru mine însă totul e negru... totdeauna și pretutindeni — negru !

— Nu-i adevărat, — răspunse scurt Maxim, — tu ai sunetele, căldura, mișcarea... ești înconjurat de dragoste... Mulți și-ar da lumina ochilor pentru ceeace tu disprețuiești ca un zmintit... Ești preocupat de durerea ta într'un chip prea egoist...

— Da ! — strigă Piotr cu patimă. — Ea mă preocupă fără să vreau : cum aș putea să fug de dânsa dacă e cu mine oriunde m'aș duce ?

— Dacă ai putea să înțelegi că în lume sunt dureri de sute de ori mai mari ca a ta, dureri față de care viața ta lipsită de griji materiale, dragostea de care ești înconjurat, pot fi numite fericire, atunci...

— Nu-i adevărat, nu-i adevărat ! — îl întrerupse orbul mânios, cu aceeași pătimașă turburare în glas. — Aș face bucuros schimb cu cel din urmă cerșetor, pentru că el e mai fericit decât mine. Dealtfel, orbii n'ar fi trebuit să fie înconjurați de atâta grijă : e o mare greșeală... Orbii ar trebui să fie scoși la drumul mare și lăsați să ceară de pomană. Dacă n'aș fi decât un cerșetor, m'aș simți mai puțin nenorocit. Dimineața

m'aș gândi cum să-mi fac rost de mâncare la amiază, aș număra bănuții ce mi se aruncă și m'aș teme că n'o să-mi ajungă. M'aș bucura când mi s'ar da mai mult, apoi aș căuta să adun ban cu ban ca să-mi pot plăti culcușul. Și dacă n'aș avea destul, aș răbda de foame și de frig... toate acestea nu mi-ar lăsa niciō clipă de răgaz și... și aș suferi din pricina nevoilor mai puțin decât sufăr acum...

— Crezi ? — întrebă Maxim cu răceală și îi aruncă o privire Evelinei. In ochii bătrânului era compătimire și dragoste. Fata stătea serioasă și palidă.

— Sunt sigur, — răspunse Piotr cu încăpățânare și asprime. — Adesea aș vrea să fiu în locul lui Egor, orbul acela din clopōtniță. Câteodată, când mă trezesc în zori, mai ales dacă afară viscolește și e ger, îmi aduc aminte de el : mi-l închipui cum urcă în turn...

— Îi e frig, — adăugă Maxim.

— Da, îi e frig, tremură și tușește. Și-l blestemă pe Pamfili, care nu-i cumpără o șubă. Apoi, cu mâinile înghețate apucă frânghiile și trage clopotele, de utrenie. Și uită că e orb... fiindcă nu numai pe un orb îl poate răzbi frigul... Eu însă nu uit și n'am...

— Și n'ai pentruce blestema !...

— Da ! N'am pentruce bles'ema ! Viața mi-e plină numai de gândul infirmității mele. Nimeni nu-i de vină, dar sunt mai nefericit decât oricare cerșetor...

— Nu vreau să mă împōtrivesc vorbelor tale, — rosti rece bătrânul. — Poate că ai drep'ate. Oricum ar fi, dacă ai duce-o mai prost, poate că tu însuți ai fi mai bun...

Apoi, aruncând o privire de milă fetei, Maxim ieși din odaie, lovind cu cârjele în podele.

După această convorbire, starea sufletească a lui Piotr se înrăutăți și mai mult și el se cufundă cu totul în frământarea lui chinuitōare.

Uneori, izbutea să găsească o clipă senzațiile despre care îi vorbise Maxim, care se adăugau reprezentărilor

lui spațiale. Pământul trist și întunecat se depărta : orbul căuta să-l cuprindă cu gândul și nu putea. Iar deasupra pământului se întindea altceva... In mintea lui răsuna bubuitul tunetului, urmat de reprezentarea întinderilor cerești ; apoi bubuitul înceta, iar colo sus rămânea ceva care dădea sufletului senzația măreției și a seninătății. Uneori, această senzație era și mai limpede : la ea se adăuga glasul Evelinei sau al mamei „amândouă cu ochii albaștri ca cerul" ; atunci, imaginea care abia începea să se înfiripe, izvorând din străfundurile închipuirii, se închega prea puternic și dispărea pe neașteptate, trecând în alt domeniu.

Aceste reprezentări nedeslușite îl chinuiau și-l nemulțumeau. Ele îi cereau sforțări uriașe și tōtuși erau atât de nelămurite, încât nu-i aduceau decât nemulțumire și o durere ascunsă, care însoțea toate străduințele sufletului său bolnav în năzuința lui zadarnică de a închega imagini din totalitatea senzațiilor.

VIII

Se apropia primăvara.

La șaizeci de verste de conacul familiei Popelschi, în partea opusă moșiei lui Stavrucencō, în orășelul N., se afla o icoană catolică făcătoare de minuni. Cunoscătorii în materie hotăriseră foarte precis în ce consta forța ei miraculoasă : cei care veneau pe jōs la icoană în ziua hramului ei se bucurau de „douăzeci de zile de iertare a păcatelor", adică toate fărădelegile săvârșite în timp de douăzeci de zile nu mai erau puse la socoteală pe lumea cealaltă. Din această pricină, în primăvara fiecărui an, într'o anumită zi, orășelul se însuflețea, căpătând o înfățișare cu totul nouă. La hram, vechea bisericuță era împodobită cu primele frunze și flori ale primăverii ; văzduhul răsuna de dangătul voios al clopotelor, trăsurile „panilor" treceau cu mare zgomot, credincioșii se răspândeau în grupuri dese pe

străzi, prin piețe și chiar până departe pe câmp. Nu erau numai catolici. Renumele icoanei din N. mersese până la mari depărtări și la ea veneau și ortodocșii bolnavi și năpăstuiți, mai ales cei dela oraș.

In ziua hramului, pe ambele părți ale drumului care ducea la bisericuță se scurgea un șir pestriț de oameni. Cineva care ar fi privit acest spectacol din vârful unuia dintre dealurile care înconjurau târgul, ar fi putut crede că o dihanie uriașă sta întinsă în preajma bisericuței, mișcându-și doar din când în când solzii pestriți și fără luciu. Pe marginea drumului întesat de mulțime, așezate pe două rânduri, se înșirau armate întregi de cerșetori cu mâinile întinse.

Maxim, sprijinit în cârje, și Piotr, la brațul lui Iohim, înaintau încet de-a-lungul uliței care ducea spre câmp. Larma mulțimii, strigătele negustorilor evrei, zgomotul trăsurilor, tot vuietul târgului care se rostogolea asemenea unui val uriaș, rămăsese în urmă, contopit într'un ropot neîntrerupt și legănat ca undele unui râu. Dar cu toate că mulțimea nu era mai puțin deasă pe aici, se auzeau mereu când tropăitul celor care mergeau pe jos, când uruitul roților, când glasurile oamenilor. Un convoi de căruțe ce venea dinspre câmpie coti scârțâind greoi într'o uliță lăturalnică. Piotr îl urma supus pe Maxim, ascultând îngândurat aceste zgomote vii ; era frig, își strângea mereu haina la piept și mergea înainte, cu mintea neîncetat frământată de gânduri apăsătoare.

Deodată, în mijlocul acestor gânduri egoiste, în care era cufundat, ceva îi atrase cu atâta putere luarea aminte încât tresări și se opri.

Ultimele șiruri de case ale târgului se sfârșiseră și o șosea națională largă ieșea din oraș printre garduri și maidane. Chiar la ieșirea din oraș, mâini cucernice înălțaseră un stâlp de piatră cu o icoană și un felinar, care dealtfel nu era niciodată aprins și nu făcea decât să scârțâie în bătaia vântului. Jos, lângă stâlp, ședea

un grup de cerșetori orbi alungați de pe locurile mai bune de concurenții lor cu ochi sănătoși. Ședeau cu farfurioare de lemn în mână și din când în când câte unul începea un cântec de milog :

— A-aju-ta-ați pe cei o-o-orbi... pentru numele lui Christo-os...

Era frig, cerșetorii ședeau de dimineață în bătaia vântului tăios care sufla dinspre câmpie. Nu se puteau mișca prin mulțime ca să se încălzească, și în glasurile lor, care îngânau pe rând cântecul, răsuna o tânguire inconștientă, pricinuită de suferința fizică și de neputința lor. Primele note se deslușeau încă destul de limpede, pe urmă însă din piepturile lor supte nu mai ieșea decât un murmur jalnic ce se pierdea într'un dârdâit prelung. Cu toate acestea, și ultimele sunete ale cântecului, cele mai slabe, abia auzite în larma străzii, când ajungeau la urechile oamenilor îi uimeau prin nemărginita suferință cuprinsă în ele.

Piotr se opri și chipul i se strâmbă, ca și când în fața lui s'ar fi ivit o nălucă răsărită din acest geamăt chinuit.

— Dece te sperii ? — îl întrebă Maxim. — Nu sunt decât acei fericiți pe care îi pizmuiai mai deunăzi, sunt cerșetorii orbi care cer de pomană... Le e cam frig, firește, dar, după cum socotești tu, ei se simt mai bine când le e frig.

— Să plecăm ! — zise Piotr, apucându-l de braț.

— A, vrei să pleci ! In sufletul tău nu se trezește niciun alt îndemn la vederea suferinței altora ! Stai, vreau să-ți mai vorbesc odată serios și-mi pare bine că-ți pot vorbi tocmai aici. Ești furios că vremurile s'au schimbat și că orbii nu mai sunt uciși în măceluri, noaptea, ușa cum a fost ucis Iurco-bandurarul ; ți-e ciudă că n'ai pe cine blestema, ca Egor, și în sufletul tău blestemi pe acei care-ți sunt dragi, pentru că le-au lipsit de soarta fericită a acestor orbi. Poate că ai dreptate, pe cinstea mea ! Da, îți spun pe cinstea mea de

soldat bătrân că orice om are dreptul să dispună de soarta lui şi tu eşti acum om în toată firea. Ascultă dar ce-ţi spun eu: dacă vrei să îndreptăţi greşeala săvârşită de noi, dacă vrei să azvârli soartei toate binefacerile ce ţi-au fost hărăzite încă din leagăn, şi dacă vrei să încerci traiul acestor nenorociţi... eu Maxim Iaţenco îţi făgăduiesc stima, ajutorul şi sprijinul meu... Auzi ce-ţi spun, Piotr Popelschi? Eram numai cu puţin mai în vârstă decât tine când m'am aruncat în foc, în luptă... Şi pe mine m'a plâns mama cum te va plânge pe tine! Dar, ce dracu', cred că era dreptul meu, aşa cum şi tu eşti în dreptul tău! Numai o singură dată în viaţă vine soarta în faţa omului şi-i spune: alege! Aşadar, e deajuns să vrei... Hveodor Candâba, eşti aici? — strigă el către orbi.

Un glas se desfăcu din corul hârâitor:

— Aicea-s... Tu mă chemi, Maxim Mihailovici?

— Eu! De azi într'o săptămână să vii unde ne-a fost vorba.

— Bine, conaşule! — Glasul orbului se alătură din nou corului.

— Ai să-l vezi pe omul ăsta, —urmă Maxim cu ochi scânteietori, — iată într'adevăr unul care ar fi avut dreptul să se plângă de soartă şi de oameni. Învaţă dela el cum să-ţi înduri ursita... Şi tu...

— Să mergem conaşule, — zise Iohim, aruncând o privire mânioasă bătrânului.

— Ba să stai! — se răsti Maxim furios. — Niciun om n'a trecut încă pe lângă un orb fără să-i fi aruncat un pitac. — Vrei să fugi fără să faci măcar atâta? Nu ştii decât să huleşti, tu, omul sătul care pizmuieşti pe cei flămânzi!...

Piotr îşi înalţă capul, ca lovit de bici. Scoase din buzunar o pungă şi se îndreptă spre orbi. Bâjbâi cu bâtul, îl găsi pe cel dintâi, căută cu mâna farfurioara de lemn cu bănuţii de aramă şi îşi puse cu grijă obolul.

Câţiva trecători se opriră şi se uitară uimiţi la conaşul cel frumos şi bine îmbrăcat oferind pe bâjbâite bani orbului care îi primea şi el tot bâjbâind.

Maxim se întoarse deodată şi porni şchiopătând pe stradă. Era roşu la faţă ochii îi scânteiau... Se vede că fusese iar prada uneia din acele izbucniri violente, bine ştiute de toată lumea care îl cunoscuse când era tânăr. Nu mai era pedagogul care îşi cântăreşte fiecare cuvânt, ci omul pătimaş care se lasă în voia mâniei lui. Abia după ce aruncă o privire piezişă lui Piotr, bătrânul păru că se îmblânzeşte. Piotr era alb ca varul, cu sprâncenele strâns unite şi chipul adânc turburat.

Vântul rece ridica nori de praf pe uliţele târgului. In urma lor printre orbi se iscă larmă şi ceartă pentru banii dăruiţi de Piotr...

IX

Fie că a fost o răceală, fie că a fost urmarea unei crize sufleteşti prelungite, poate şi una şi alta la un loc, dar a doua zi Piotr căzu la pat chinuit de friguri. Se zbătea şi faţa i se crispa; uneori părea că ascultă ceva, alteori încerca să fugă. Bătrânul medic din târg îi pipăia pulsul şi vorbea despre vântul rece al primăverii; Maxim se încrunta şi se ferea să se uite la soră-sa.

Boala se înverşuna. In perioada crizei, bolnavul stătu câteva zile aproape nemişcat. In sfârşit, organismul tânăr învinse.

Intr'o dimineaţă senină de primăvară, o rază luminoasă pătrunse pe fereastră şi căzu la căpătâiul bolnavului. Zărind-o, Anna Mihailovna spuse Evelinei:

— Trage perdeaua... Mi-e frică de lumină...

Fata se sculă ca să-i îndeplinească dorinţa, dar o opri glasul bolnavului, care răsună pe neaşteptate prima oară după boală:

— Nu, nu-i nimic. Vă rog... lăsaţi aşa...

Cele două femei se aplecară fericite peste patul bolnavului.

— Mă auzi ?... Sunt aici !... zise mama.

— Da ! — răspunse el și tăcu ca și când ar fi vrut să-și amintească ceva.

— A, da !... — șopti el iarăși și încercă să se ridice. — Omul acela... Feodor a fost aici ?

Evelina și Anna Mihailovna se uitară una la alta și mama îi închise gura cu mâna :

— Incet, încet ! Nu vorbi, îți face rău.

Orbul își apăsă buzele pe mâna ei, acoperind-o cu sărutări. Ochii îi erau plini de lacrimi. Plânse multă vreme și se simți ușurat.

Câteva zile bolnavul fu blând și gânditor, dar se neliniștea ori de câte ori îl auzea pe Maxim trecând prin fața odăii. Femeile băgară de seamă acest lucru și-l rugară pe bătrân să se țină deoparte. Dar într'o zi, Piotr le spuse să-l cheme și să-l lase singur cu el.

Maxim intră în odaie, îi luă mâna și i-o mângâie cu duioșie.

— Haide, haide, băiete, mi se pare că trebuie să-ți cer iertare...

— Înțeleg, — zise încet Piotr, răspunzându-i la strângerea de mână. — Mi-ai dat o lecție și-ți sunt recunoscător.

— Dă-le naibii de lecții ! — răspunse Maxim cu un gest de nerăbdare. — Dacă ești prea multă vreme pedagog, te tâmpești. Nu, de data aceea nu m'am gândit la niciun fel de lecție ; eram supărat pe tine și pe mine...

— Așadar, ai fi vrut într'adevăr ca eu... ?

— Am *vrut*, am *vrut* !... Cine poate să spună ce vrea un om când e furios... Am vrut să simți durerea altora și să nu te mai gândești atât de mult la a ta...

Tăcură amândoi.

— Cântecul acela, — zise Piotr peste o clipă, — m'a urmărit până și în delir... Cine e Feodor acela pe care l-ai chemat atunci ?

— Feodor Candâba, un vechi cunoscut de-al meu.

— El... s'a născut orb ?

— Mai rău : și-a pierdut vederea în război.

— Și acum colindă lumea cu cântecul acela ?

— Da, și mai hrănește și o droaie de nepoți orfani. Și găsește câte o vorbă bună și o glumă pentru fiecare...

— Da ? — întrebă Piotr dus pe gânduri. — Orice ai spune, dar aici se ascunde o taină. Și eu aș vrea...

— Ce ai vrea, băiete ?

Se auziră pași și Anna Mihailovna intră în odaie. Cercetă neliniștită figurile celor doi, turburate de convorbirea întreruptă de intrarea ei.

Odată ce învinsese boala, organismul tânăr îi alungă repede rămășițele. După două săptămâni Pior se întremase.

Se schimbase mult ; până și trăsăturile feței i se schimbaseră : ele nu mai trădau izbucnirile de acută suferință lăuntrică de mai înainte. După violența zguduirii morale urmă o stare de tristețe liniștită și tăcută îngândurare.

Maxim se întrebă dacă nu cumva această stare nu era decât o schimbare vremelnică, pricinuită de faptul că încordarea nervoasă slăbise din cauza bolii. Într'o zi, pe înserate, Piotr se apropie, întâia oară după boală, de pian și își reîncepu obișnuitele improvizații. Melodiile răsunau monotone și triste ca și sufletul lui. Pe neașteptate însă, printre sunetele pline de o liniștită tristețe străbătură primele note din cântecul orbilor. Melodia se frânse... Piotr se sculă repede, chipul său era crispat, ochii plini de lacrimi. Se vedea bine că nu putea încă învinge puternica impresie produsă de discordanța din viață, care îi apăruse sub forma acestei tânguiri răgușite și apăsătoare.

In aceeaș seară, Maxim îi vorbi din nou mult timp, între patru ochi. După aceea se scurseră săptămâni de-a-rândul fără ca starea orbului să se schimbe câtuși de puțin. S'ar fi spus că această conștiință prea vie și egoistă a propriei sale nenorociri, care imprima sufletului său un caracter pasiv și-i înnăbușea energia înnăscută, fusese zdrobită, că lăsase locul unei alte stări. Piotr își punea acum în față anumite țeluri, făcea planuri de viitor: viața renăștea, sufletul frânt dădea lăstare noi, ca un copăcel bolnav deasupra căruia adiase răsuflarea înviorătoare a primăverii.

Între altele, hotărîră ca la vară Piotr să plece la Chiev, pentru ca în toamnă să ia lecții dela un pianist cu renume. Totodată, atât el cât și Maxim, stăruiră să plece numai ei amândoi.

X

Într'o noapte caldă de Iulie, o trăsură cu doi cai poposi în câmp la marginea pădurii. A doua zi în zori, doi orbi trecură pe drumul de țară. Unul dintre ei întorcea mânerul unui instrument muzical primitiv: un sul de lemn ce se învârtea într'o cutie goală și, frecându-se de niște coarde bine întinse, scotea un fel de zumzet monoton și trist. Un glas de om bătrân, cam fonfăit dar cald, cânta rugăciunea de dimineață.

Câțiva țărani ucrainieni, care treceau tocmai atunci pe drum ducând o încărcătură de pește, văzură cum orbii fură chemați la brișcă de niște boieri care petrecuseră noaptea în stepă, iar acum ședeau pe un covor întins pe iarbă. După câtăva vreme, când căruțașii se opriră lângă fântână ca să-și adape caii, orbii trecură iarăși prin fața lor; dar acum erau trei. In față, lovind pământul cu un băț lung, mergea un bătrân cu mustăți cărunte, iar pletele-i, cărunte și ele, fluturau în bătaia vântului. Fruntea lui era acoperită de răni vechi ca de arsură; în locul ochilor avea două găuri. Un șnur lat,

prins de brâul celui de al doilea orb îi trecea peste umăr. Al doilea orb era un flăcău voinic, cu obrazul ciupit de vărsat și cu o expresie de amărăciune întipărită pe față. Amândoi mergeau cu pasul sigur și cu fața ridicată în sus, ca și cum acolo sus și-ar fi căutat drumul.— Al treilea era aproape un copil; purta straie țărănești noi, iar chipu-i palid părea cam speriat; pasul îi era nesigur, uneori se oprea și asculta ceva, rămânând în urmă și stinghерind astfel mersul celorlalți.

Până la ceasurile zece, orbii străbătură o cale destul de lungă. Pădurea se vedea în zare ca o fâșie albastră. De jur împrejur se întindea stepa și se auzea sunetul metalic al sârmelor de telegraf încinse de soare de pe șoseaua care tăia drumul de țară plin de praf. Orbii ieșiră pe șosea și o cotiră la dreapta. In urma lor răsună un tropăit de cai și hârșâitul roților pe pietriș. Orbii se înșirară la marginea drumului. Sulul de lemn începu să zumzăe pe coarde și un glas de bătrân îngână:

— A-aju-ta-ați pe cei o-orbi... — Sunetul molcom al coardelor, atinse de mâna celui mai tânăr, îi ținea hangul dimpreună cu zumzetul sulului.

O monedă căzu zornăind chiar la picioarele bătrânului Candâba. Zgomotul roților contenise: de bună seamă că boierii se opriseră să vadă dacă orbii vor găsi moneda. Candâba o găsi numaidecât și chipul i se lumină de mulțumire.

— Bogdaproste, — zise el înspre brișca în care se zărea silueta pătrată a unui domn cărunt și două cârje ce se înălțau de o parte și de alta a lui.

Câteva clipe, bătrânul din brișcă cercetă cu luare aminte chipul celui mai tânăr dintre orbi... Băiatul era palid, dar liniștit. La auzul primelor sunete ale cântecului, degetele lui prinseră a aluneca nervoase de-a-lungul strunelor, parcă ar fi vrut să acopere cu

sunetele lor, notele stridente ale cântecului... Brișca porni din nou dar bătrânul schilod se mai uită mult timp îndărăt.

Peste puțin, zgomotul roților amuți în depărtare. Orbii o luară iarăși mai departe pe șosea, înșirați ca și înainte...

— Ai mâna ușoară Iuri, — zise Candâba. — Și cânți frumos...

După o scurtă tăcere, orbul dela mijloc întrebă :

— Te duci la Poceaev să te închini... lui dumnezeu ?

— Da, — răspunse încetișor tânărul.

— Crezi că ai să-ți recapeți vederea ?... — întrebă iarăși cel dintâi cu un zâmbet amar.

— Se poate, — zise cu blândețe bătrânul.

— De când umblu prin lume, așa minune nu mi s'a întâmplat să aud, — mai zise ursuz ciupitul.

Merseră o vreme în tăcere. Soarele se urca tot mai sus, se zărea numai dunga albă a șoselei, dreaptă ca o săgeată, făpturile întunecate ale orbilor și în față — ca un punct negru — trăsura care se depărta. Apoi drumul se desfăcu în două. Trăsura porni spre Chiev, iar orbii cotiră pe drumul de țară spre Poceaev.

După puțin timp, o scrisoare trimisă de Maxim dela Chiev sosi la conac. Bătrânul scria că sunt sănătoși amândoi și că totul merge bine.

Intre timp, cei trei orbi se depărtau tot mai mult. Acum mergeau toți în acelaș pas. In față, ca și mai înainte, lovind pământul cu bățul, mergea Candâba care cunoștea bine toate drumurile și potrivea în așa fel ca să ajungă în satele mari tocmai în zile de sărbătoare sau de târg. Lumea, atrasă de sunetele armonioase ale micii ochestre, se aduna în jurul lor și monedele zornăiau mereu în căciula bătrânului.

Turburarea și spaima pieriseră de pe chipul tânărului, făcând loc unei alte expresii. Cu fiecare pas pe care-l făcea, în locul foșnetelor molcome și adormitoare

ale conacului liniștit, veneau spre el tot mereu alte sunete, din lumea largă, sunete noi, de necuprins.. Ochii orbi se deschideau tot mai mult, pieptul i se lărgea, auzul i se ascuțea ; își recunoștea tovarășii de drum, pe blândul Candâba și pe Cuzma cel cu sufletul plin de amărăciune ; zile în șir mergea în urma carelor scârțâitoare ale țăranilor cărăuși, înnopta în stepă lângă foc, asculta larma iarmaroacelor și a piețelor, afla durerile celor orbi și ale celor care vedeau, dureri ce făcea adesea să i se strângă chinuitor inima în piept... Și, ciudat lucru : acum în sufletul lui se găsea loc pentru toate acestea simțiri. Invățase cântecul orbilor, și zi de zi vuietul acestei mări uriașe — lumea — făcea să-i amuțească în suflet pornirile către o fericire, a lui proprie, cu neputință de dobândit... Auzul lui ascuțit prindea și memora orice cântec, orice melodie nouă, și când, mergând pe drum, atingea coardele instrumentului său, până și chipul posac al lui Cuzma se liniștea și se înduioșa. Pe măsură ce se apropiau de Poceaev, ceata orbilor creștea mereu.

Toamna târziu, pe drumul troienit — spre marea uimire a tuturor celor dela conac — conașul se înapoie pe neașteptate acasă, urmat de doi orbi în straie de cerșetori. Lumea povestea că se jurase să se ducă pe jos la Poceaev ca să se roage maicii domnului să-l vindece.

Ochii săi însă rămaseră tot limpezi și tot orbi. Dar sufletul se vindecase. Visul urât și înfiorător părea să fi pierit pentru totdeauna din conac... Când Maxim, care scrisese dela Chiev, se înapoie și el, Anna Mihailovna îl întâmpină cu vorbele : „Asta n'am să ți-o iert niciodată, niciodată !" Dar fața ei dezmințea cuvintele aspre...

In serile lungi de iarnă, Piotr povestea pe unde umblase și în amurg pianul răsuna de melodii noi pe care

mai înainte nimeni nu le auzise... Călătoria la Chiev fu amânată cu un an şi toată familia împărtăşea speranţele şi planurile lui Piotr...

CAPITOLUL AL ŞAPTELEA

I

In aceeaş toamnă, Evelina aduse la cunoştinţă bătrânilor Jaskulski hotărîrea ei nestrămutată de a se mărita cu orbul „dela conac". Mama ei izbucni în plâns, iar tatăl ei, după ce se rugă multă vreme în faţa icoanelor, spuse că el socoteşte aceasta voia lui dumnezeu.

Făcură nunta. O viaţă plină de fericire tinerească şi senină începu pentru Piotr ; dar în această fericire se simţea uneori un fel de nelinişte : în clipele cele mai luminoase, când orbul zâmbea, se vedea în zâmbetul lui trista îndoială de care era cuprins, ca şi cum n'ar fi socotit această fericire firească şi trainică. Când i s'a spus că poate va fi tată, el întâmpină această veste cu teamă.

Intre timp, noua lui viaţă, care se scurgea într'o intensă activitate lăuntrică, frământată de neliniştea pentru soţie şi copilul care avea să vină nu-i lăsa răgaz pentru gândurile sterpe de odinioară. Câteodată, deşi prins de aceste griji, amintirea tânguirii orbilor se trezea în sufletul lui. Atunci se ducea în sat, la marginea căruia se înălţa casa nouă a lui Feodor Candâba şi a nepotului său ciupit de vărsat. Feodor punea mâna pe cobză sau stăteau amândoi îndelung de vorbă, şi gândurile lui Piotr se mai linişteau, iar el era iarăşi mai sigur în hotărîrea lui.

Se făcuse mai puţin sensibil faţă de excitaţiile luminoase, iar zbuciumul lăuntric de mai înainte se potoli. Impulsurile organice turburătoare adormiseră, şi

el nu mai căuta să le trezească prin năzuinţa conştientă de a contopi într'un tot simţăminte atât de diferite. Locul acestor sforţări deşarte îl luaseră amintirile şi speranţele proaspete. Dar cine ştie ? Poate că această acalmie sufletească nu făcea decât să contribuie la munca organică inconştientă, şi în creierul lui aceste senzaţii nelămurite, rupte una de alta, îşi croiau cu atât mai uşor drum una spre cealaltă. Aşa cum în somn, în creierul nostru se formează adesea idei şi imagini, pe care n'am fi izbutit niciodată să le creăm în mod voit.

II

In aceeaş odaie în care se născuse Piotr, era acuma tăcere, o tăcere întreruptă doar de scâncetul noului născut. Trecuseră câteva zile dela venirea lui pe lume şi Evelina se întrema repede. In schimb Piotr părea abătut de presimţirea unei nenorociri apropiate.

Sosi medicul. Luă copilul în braţe, îl duse mai aproape de fereastră, dădu brusc perdeaua la o parte, lăsând să treacă în odaie o rază vie de lumină şi, înarmat cu instrumentele sale, se aplecă asupra copilului. Piotr era în odaie şi şedea cu capul în piept, abătut şi dus pe gânduri. Părea că nici nu ia în seamă ce face doctorul, cunoscând dinainte rezultatul examenului.

— E orb, e orb, firește, — repeta el. — N'ar fi trebuit să se nască.

Tânărul medic nu răspundea şi continua să examineze copilul. Insfârşit, puse de o parte oftalmoscopul şi în odaie răsună glasul lui sigur şi liniştit :

— Pupila se contractă. Copilul vede, nu există nicio îndoială în această privinţă.

Piotr tresări şi sări în picioare. Mişcarea lui bruscă dovedea că auzise vorbele medicului, dar, judecând după chipul lui, părea că nu le înţelesese. Cu faţa pa-

lidă ridicată în sus și trăsăturile împietrite, rămase în picioare sprijinindu-se pe pervazul ferestrei.

Până în clipa aceea fusese cufundat într'o ciudată stare de surescitare. Părea că nu e conștient de propria sa existență, și totodată toate fibrele trupului său trăiau intens și tremurau de așteptare.

Era conștient de întunericul care-l înconjura. Il percepea distinct, îl simțea în toată imensitatea lui, în afara propriei sale ființe. Se apropia, îl cuprindea cu mintea, măsurându-și parcă forțele cu el. Se ridică în întâmpinarea lui, voind să-și apere copilul de oceanul nemărginit și unduitor al beznei de nepătruns.

Această stare îl stăpânise fără întrerupere în timp ce doctorul își făcea pregătirile. Se temuse și mai înainte, dar atunci mai păstra în sufletul lui oarecare speranță. Pe urmă teama, teama chinuitoare și cumplită, atinsese punctul culminant și pusese cu totul stăpânire pe nervii săi surescitați, iar speranța se stinsese, se pitulase în străfundurile tainice ale inimii. Acuma însă, răsunaseră aceste două vorbe: „Copilul vede!", răsturnând dintr'odată starea lui sufletească. Ca prin farmec, teama pieri, speranța se prefăcu tot atât de iute în siguranță, iluminându-i întreaga lui lume lăuntrică. Era o cotitură neașteptată, o adevărată lovitură de trăznet care pătrunsese în sufletul lui întunecat, ca lumina orbitoare a fulgerului. Cele două vorbe rostite de medic îi săpară în creier o pârtie de foc... Ca și cum o scânteie i s'ar fi aprins în suflet, luminându-i toate ascunzișurile organismului... Tot în el fu răscolit și el însuși începu să tremure ca o coardă întinsă, atinsă pe neașteptate.

In urma acestei străfulgerări, năluci stranii prinseră a-i juca în fața ochilor săi orbi din naștere. Dacă erau raze sau sunete, nu-și putea da seama. Sunetele prindeau viață, luau formă, se mișcau ca niște raze și străluceau ca bolta cerească, lunecând cum lunecă

soarele luminos pe firmament, fremătau ca șoaptele stepei înverzite, se legănau ca ramurile fagilor îngânduraţi.

Aceste toate s'au petrecut numai în prima clipă și numai senzațiile acelei clipe îi rămaseră în minte. Pe celelalte le-a uitat mai târziu, dar el spunea mereu că în clipa aceea văzuse.

Ce anume văzuse, cum văzuse și dacă într'adevăr văzuse nu se poate ști. Multă lume zicea că acest lucru era cu neputință, dar el era încredințat și afirma că văzuse cerul și pământul, pe mama lui, pe soția lui și pe Maxim.

Câteva clipe rămase în picioare cu fața iluminată ridicată în sus. Avea o înfățișare atât de ciudată încât, fără să vrea, toți își îndreptară privirile spre el și tăcură. Părea că omul care se afla în mijlocul încăperii nu mai era acela pe care-l cunoșteau atât de bine, ci un altul, cu totul necunoscut. Cel dinainte pierise, parcă dispăruse, cufundat în misterul care-l învăluise pe neașteptate.

Piotr rămase câteva clipe singur, față în față cu acest mister... Mai târziu nu păstra decât amintirea sentimentului de mulțumire și ciudata certitudine că văzuse.

Să fi fost adevărat?

Era cu putință oare ca senzațiile nelămurite și difuze de lumină, care încercaseră de atâtea ori să răzbească pe căi necunoscute în creierul orbului cufundat în întuneric, în clipele când întreaga lui ființă vibra și se încorda în întâmpinarea zilei însorite, e cu putință oare ca în acea clipă de extaz neașteptat senzațiile de lumină să fi izbutit să răsară în mintea lui ca un clișeu negativ, turbure, în momentul developării?... Și atunci în fața ochilor săi orbi să se fi ridicat cerul albastru, și soarele strălucitor, și râul străveziu cu colnicul pe care trăise atâtea și plânsese încă de pe vre-

mea când era copil... Și moara, și nopțile înstelate în care se chinuise, și luna tristă și tăcută... Și drumul de țară prăfos, și panglica șoselei, și convoaiele de căruțe cu șinele sclipitoare ale roților, și mulțimea pestriță în mijlocul căreia el însuși îngânase cântecul orbilor...

Sau poate că în creierul lui apăruse ca niște năluci fantastice munți necunoscuți, se întinseră câmpii necunoscute până departe, se legănaseră copaci ciudați, fantomatici, pe luciul unor ape neștiute de nimeni, iar soarele străveziu, soarele pe care îl priviseră nenumărate generații de strămoși, scălda pe acest tablou cu lumina lui vie.

Sau poate că toate acestea n'au fost decât niște senzații informe, în adâncul creierului întunecat, în acel adânc despre care vorbise Maxim și unde razele și sunetele sunt una, și pot deopotrivă trezi veselie și melancolie, bucurie și tristețe?...

Mai târziu nu-și mai aducea aminte decât de acordul armonios care îi răsunase o clipă în suflet, acord în care toate impresiile vieții, senzațiile de natură și dragostea vie se topiseră într'un singur tot.

Cine știe?

Își aducea aminte cum această taină coborise asupra lui, și apoi îl părăsise. In ultima clipă, imaginile-sunete se împletiseră și se amestecaseră, răsunând unduitor, tremurând și stingându-se așa cum tremură și se sting sunetele unei coarde întinse, mai întâi puternice și înalte, apoi tot mai domoale, abia auzite... Ca și cum pe o rază uriașă s'ar fi rostogolit ceva și ar fi căzut într'o beznă adâncă...

Ar fi căzut și amuțit.

Beznă și tăcere... Fantome nelămurite mai încercară să renască din întunericul fără sfârșit, dar nu mai aveau acum nici formă, nici sunet, nici culoare... Și numai undeva, departe, răsunau modulațiile unei game,

tăind bezna cu șirurile lor pestrițe, ce se rostogoleau în spațiu.

Atunci, sunetele lumii înconjurătoare îi atinseră deodată auzul în forma lor cea mai obișnuită. Parcă s'ar fi trezit din somn și totuși mai sta încă transfigurat și fericit, strângând mâna mamei și pe a lui Maxim.

— Ce ai? — întrebă mama cu îngrijorare în glas.

— Nimic... mi s'a părut că... v'am văzut pe toți. Nu dorm... nu-i așa?

— Dar acum? — întrebă ea turburată. — Mai ții minte ce ai văzut, ai să ții minte?

Orbul oftă din greu.

— Nu, — răspunse el cu vădită sforțare. — Dar nu-i nimic... Toate acestea i le-am dat lui... copilului... și tuturora...

Se clătină și își pierdu cunoștința. Chipul îi era palid, dar mai păstra încă o răsfrângere de mulțumire și de fericire lăuntrică.

EPILOG

Au trecut trei ani.

Un public numeros se adunase la Chiev pe timpul târgului „Contracti" [1]) să-l asculte pe muzicantul acela original. Era orb și se povesteau minuni despre talentul său muzical și despre viața lui. Se spunea că în copilărie fusese răpit de acasă de o bandă de orbi cu care rătăcise până ce un renumit profesor fusese atras de uimitorul său talent muzical. Alții spuneau că-și părăsise de bună voie familia și că plecase

1) Reamintim că iarmarocul din Chiev purta numele de „Contracti". (N. red. ruse.)

cu cerșetorii, împins de o pornire romantică. Oricum ar fi fost, sala era arhiplină și rețeta (destinată unui scop, filantropic, necunoscut de public) era bogată.

In clipa în care tânărul cu ochii mari, frumoși, și obrazul palid apăru pe estradă, sala se cufunda într'o tăcere adâncă. Nimeni nu și-ar fi dat seamă că e orb, dacă ochii nu i-ar fi fost atât de nemișcați și dacă o tânără femeie blondă — care se spunea c'ar fi soția muzicantului — nu l-ar fi condus pe scenă.

— Nu-i de mirare că face o impresie atât de puternică, — spuse un critic răuvoitor din mulțime către vecinul său. — Are o înfățișare uimitor de dramatică.

Intr'adevăr, chipul palid cu o expresie de atenție concentrată și de îngândurare, ochii nemișcați și întreaga făptură a muzicantului te făceau să bănuiești că în el se ascunde ceva cu totul deosebit, și neobișnuit.

Publicul din sudul Rusiei apreciază îndeobște melodiile populare, dar de data aceasta până și mulțimea împestrițată care se perindă la „Contracti" fu vrăjită din primele clipe de sinceritatea adâncă a interpretării. Un simțământ viu al naturii țării sale, legătura tainică și nemijlocită cu izvoarele melodiei populare se vădeau în improvizația care se revărsa de sub degetele muzicantului orb. Bogat colorată, mlădioasă și lină, curgea ca un șuvoi, înălțându-se până la solemnitatea unui imn sau risipindu-se într'o cântare tristă, care îți mergea drept la inimă. Uneori ai fi spus că o furtună vuiește, rostogolindu-se în adâncurile văzduhului, în spațiile nemărginite ; alte ori părea că vântul stepei dezmiardă iarba crescută pe un gorgan, trezind amintiri nelămurite din trecut.

Când muzica încetă, uriașa sală răsună de ropotul de aplauze al mulțimii fermecate. Orbul ședea cu capul în piept, ascultând uimit acest zgomot neașteptat. Deodată ridică mâinile și ele începură iarăși s'alerge pe clape. Sala plină de oameni se potoli.

In clipa aceea intră Maxim. Cercetă cu luare aminte mulțimea care, stăpânită toată de același simțământ, sta cu privirile lacome, arzătoare, ațintite asupra orbului.

Bătrânul asculta și aștepta. Drama vie cuprinsă în aceste sunete el o înțelegea mai bine ca oricare altul din această sală.

I se părea că puternica improvizație, care se revărsa atât de năvalnic din sufletul muzicantului, se va întrerupe pe neașteptate, ca și altădată, printr'o întrebare neliniștită, dureroasă, care va deschide o nouă rană în sufletul elevului său orb. Dar sunetele creșteau, se întăreau, erau tot mai pline, tot mai cuceritoare, puneau stăpânire pe inima mulțimii, care forma un singur trup încremenit de extaz.

Cu cât asculta mai mult, cu atât Maxim deslușea mai lămurit o melodie cunoscută.

Da, firește, ea era — strada zgomotoasă. Valul luminos, sonor, plin de viață, se rostogolește, se fărâmițează scânteietor și se risipește în mii de sunete, apoi se înalță, crește și cade iarăși, pierzându-se într'un freamăt îndepărtat și nepotolit, monoton, nepăsător și rece.

Deodată inima lui Maxim zvâcni cu putere. Ca și pe vremuri, de sub degetele muzicantului răsună un geamăt.

Geamătul răsună prelung și se stinse. Și iarăși murmurul viu, tot mai viu, tot mai puternic, scânteietor și mlădios, fericit și luminos.

Acum nu erau numai suspinele durerii sale, nu era numai suferința orbului. In ochii bătrânului se iviră lacrimi. Și ochii vecinilor săi erau plini de lacrimi.

„Și-a dobândit vederea, da așa e, și-a dobândit vederea", își zicea Maxim.

Prin melodia vie și însuflețită, fericită și liberă ca vântul stepei, și ca și el lipsită de griji, prin freamă-

tul năvalnic al vieții, prin melodia când tânguitoare, când gravă a cântecului popular, străbătea tot mai des, tot mai stăruitor și mai puternic o notă sfâșietoare.

„Așa, așa, băiatule, îl aprobă în gând Maxim, prinde-i în mijlocul veseliei și al fericirii..."

Peste o clipă numai cântecul orbilor stăpânea copleșitor mulțimea vrăjită din uriașa sală.

— A-j-u-t-a-ați pe cei o-orbi.. pentru nu-umele lui Christo-os.

Nu mai era însă ruga umilă a celor care cer de pomană și nici suspinul tânguitor înnăbușit de larma străzii. Se împletea în el tot ce fusese mai înainte, când, la amintirea suspinului lui, Piotr fugea dela pian cu chipul schimonosit, nefiind în stare să lupte cu durerea sfâșietoare. Acum el o biruise în sufletul său și cucerea sufletul mulțimii, dezvăluindu-i adevărul vieții în toată adâncimea și grozăvia lui... Era întunericul pe un fond de lumină orbitoare, era amintirea durerii în clipe de deplină fericire...

Un trăznet căzuse parcă în mijlocul mulțimii și inimile tuturor tremurau ca și cum orbul le-ar fi atins cu degetele lui agere. Tăcuse demult, dar mulțimea mai păstra încă o tăcere de mormânt.

Cu capul în piept, Maxim își spunea:

„Da, și-a dobândit vederea... In locul suferinței oarbe, nestăvilite și egoiste, el poartă în suflet sentimentul vieții, simte și durerea și bucuria omenească; acum vede și va ști să aminteasca fericiților de cei năpăstuiți..."

Bătrânul soldat își lăsă tot mai mult capul în piept. Așadar și el își făcuse datoria și nu trăise degeaba pe lume: i-o spuneau sunetele puternice care mai răsunau în sală stăpânind mulțimea . . . . . .

. . . . . .

Astfel a debutat muzicantul orb [illegible].